

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT ANABİLİM DALI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE'DE ENFLASYON, İŞSİZLİK VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: 2014-2019

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
SİMGE HELİN ÖKSÜZLER

GAZİANTEP –2019

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT ANABİLİM DALI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE'DE ENFLASYON, İŞSİZLİK VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: 2014-2019

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
SİMGE HELİN ÖKSÜZLER

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ZEHRA VİLDAN SERİN

GAZİANTEP –2019

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
YÜKSEK LİSANS KABUL VE ONAY FORMU**

İktisat Anabilim Dalı **İktisat** Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Simge Helin ÖKSÜZLER** tarafından hazırlanan “**Türkiye’de Enflasyon, İşsizlik ve Dış Ticaret İlişkisi: 2014-2019**” başlıklı tez, **16 / 07 /2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Görevi

Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası:

Kurumu/Üniversitesi

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Z. Vildan SERİN

Tez Danışmanı

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Büşra SOUMMAKİE

Antalya Bilim Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KÖSE

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

**Prof. Dr. Mazlum ÇELİK
Enstitü Müdürü**

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**TÜRKİYE’DE ENFLASYON, İŞSİZLİK VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: 2014-2019**” başlıklı çalışmanın tarafımca, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım. 16/09/2019

Simge Helin ÖKSÜZLER

ÖNSÖZ

Dünyada tüm ulusların merkez bankaları uyguladıkları para politikaları ile ekonomi ve onda işlem yapan ekonomik aktörlerin tercih ve teorilerine göre doğru pozisyonlar yaratarak ekonomideki para aktarım mekanizmalarında tam ve eksiksiz bir sistem kurarak ülke içerisindeki finans yapılarını güçlendirmek, güvenilirliği ve istikrarı arttırarak dış ticaret ve istihdam üzerinde pozitif değerler yaratmak istemektedirler. Bunun içinde birçok yöntem kullanmaktadırlar.

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan “TÜRKİYE’DE ENFLASYON, İŞSİZLİK VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ (2014-2019)” başlıklı bu çalışmanın konusu, enflasyon, işsizlik ve dış ticaret dengesini açıklamaya çalışarak, günümüzde kullanılan para politikalarının Makroekonomik göstergeler üzerindeki etkilerini bilimsel bir şekilde taraf tutmadan, objektif bir bakış açısıyla analiz ederek açıklamaya çalışmaktadır.

Çalışmalarım boyunca yol göstericim olan değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Zehra Vildan SERİN’e, bir an olsun desteğini ve yardımlarını esirgemeyen, maddi ve manevi her anlamda her zaman yanımda olan aileme, moral kaynağım olan kardeşime ve arkadaşlarıma, teşekkürlerimi sunuyorum.

Gaziantep, 2019

Simge Helin ÖKSÜZLER

ÖZET

Ortalama fiyat düzeyinin hissedilebilir derecede ve istikrarlı bir şekilde artması, enflasyon şeklinde tanımlanabilir. Enflasyon, makro iktisat alanındaki en temel göstergelerdendir. Türkiye’de de enflasyon, uzun yıllardan beri ekonomik alanda yaşanan problemlerin başında gelmektedir. Enflasyonun olumsuz etkileri toplumsal hayata da yansımaktadır. Enflasyon kavramı esas olarak ekonomi literatürüne ait bir kavram olmasına rağmen bireylerin günlük hayatlarında kullanır hale geldikleri bir kavram olarak dikkat çekmektedir. Bir diğer ekonomik sorun olan işsizlik de insanlar üzerinde gerek fiziksel ve psikolojik gerekse sosyal açıdan olumsuz birtakım etkiler bırakmaktadır. İşsizlik, günümüzde gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde ciddi sıkıntılara sebebiyet veren önemli bir problem konumundadır. İhracata bağlı olarak ekonomiye giren para miktarının ithalat sebebiyle ekonomiden çıkan para miktarından daha az olması da dış ticaret açığını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, ekonomi açısından büyük önem ifade eden enflasyon, işsizlik ve dış ticaret kavramları açıklanarak bunlar arasındaki ilişki ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: enflasyon, işsizlik, dış ticaret, Türkiye

ABSTRACT

The increase in the average price level in a sensible and consistent manner can be defined as inflation. Inflation is one of the main indicators in the field of macroeconomics. Inflation has also been one of the economic problems in Turkey for many years. The negative effects of inflation are also reflected in social life. Although the concept of inflation is originally a concept of the economic literature, it calls attention as a concept that has become usable in individuals' daily lives. Unemployment, which is another economic problem, has several negative effects on people both physically, psychologically and socially. Unemployment is a significant problem that causes serious problems in the economies of undeveloped and developing countries. The foreign trade deficit is constituted if the amount of money entering the economy due to exports is less than the amount of money due to imports. The concepts of inflation, unemployment and foreign trade, which are of great importance for the economy, are discussed and the relationship between them is tried to be revealed in this study.

Keywords: Inflation, Unemployment, Foreign trade, Turkey

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3
2.1. Enflasyon.....	3
2.1.1. Enflasyonun Tanımı	3
2.1.2. Enflasyon Teorileri.....	4
2.1.2.1. Klasik Yaklaşım	4
2.1.2.2. Keynesyen Yaklaşım	5
2.1.2.3. Monetarist Yaklaşım.....	6
2.1.2.4. Yapısal İktisat Yaklaşımı.....	6
2.1.2.5. Yeni Klasik İktisat Yaklaşımı	7
2.1.3. Enflasyon Türleri	8
2.1.3.1. İlimli Enflasyon.....	8
2.1.3.2. Aşırı Enflasyon.....	8
2.1.3.3. Hiper Enflasyon.....	8
2.1.3.4. Talep Enflasyonu.....	8
2.1.3.5. Maliyet Enflasyonu	9

2.1.3.6. Fiyat Enflasyonu.....	9
2.1.3.7. Beklenti Enflasyonu ve Sürpriz Enflasyon	10
2.1.3.8. Çekirdek Enflasyon ve Manşet Enflasyonu	10
2.1.4. Enflasyonun Hesaplanması.....	10
2.1.4.1. Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE).....	12
2.1.4.2. Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE)	12
2.1.4.3. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Deflatörü	13
2.1.5. Enflasyonun Nedenleri	14
2.1.6. Enflasyonun Etkileri.....	15
2.1.6.1. Gelir Dağılımı	15
2.1.6.2. Tasarruf ve Yatırım Kararları.....	15
2.1.6.3. Ödemeler Bilançosu ve Kaynak Dağılımı	15
2.1.6.4. Rekabet Ortamı.....	16
2.1.6.5. Borçlular ve Alacaklılar	16
2.1.6.6. Vergi Gelirleri	17
2.1.7. Taylor Kuralı.....	17
2.1.8. Türkiye’de Enflasyon	18
2.1.8.1. Enflasyonun Kısaca Tarihçesi.....	18
2.1.8.2. Enflasyon Hedeflemesi	18
2.1.8.3. Türkiye’de Verilerle Enflasyon (2014-2019)	23
2.2. İşsizlik	35
2.2.1. İşsizliğin Tanımı	35
2.2.2. İşsizlik Teorileri	36
2.2.2.1. Neoklasik Teoriler	36
2.2.2.2. Keynesyen Teoriler	37
2.2.2.3. Yeni İşsizlik Teorileri	37

2.2.3. İşsizlik Türleri.....	38
2.2.3.1. İradî İşsizlik.....	38
2.2.3.2. Gayri İradî İşsizlik.....	39
2.2.3.3. Doğal İşsizlik.....	39
2.2.3.4. Gizli İşsizlik.....	40
2.2.3.5. Friksiyonel İşsizlik.....	40
2.2.3.6. Konjonktürel İşsizlik.....	41
2.2.3.7. Yapısal İşsizlik.....	41
2.2.3.8. Teknolojik İşsizlik.....	42
2.2.3.9. Mevsimlik İşsizlik.....	42
2.2.4. İşsizliğin Ölçülmesi.....	43
2.2.5. İşsizliğin Nedenleri.....	44
2.2.6. İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Politikalar.....	45
2.2.6.1. Para Politikaları.....	46
2.2.6.2. Maliye Politikaları.....	47
2.2.6.3. Gelirler Politikaları.....	47
2.2.6.4. Aktif ve Pasif İstihdam Politikaları.....	48
2.2.7. İşsizliğin Maliyeti.....	50
2.2.8. Türkiye’de İşsizlik.....	51
2.3. Dış Ticaret.....	52
2.3.1. Dış Ticaretin Tanımı.....	52
2.3.2. Dış Ticaret Teorileri.....	53
2.3.3. Dış Ticaret İle İlgili Kavramlar.....	54
2.3.3.1. Dış Ticaret Açığı.....	54
2.3.3.2. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.....	55
2.3.3.3. Dış Ticaret Haddi.....	55

2.3.3.4. Devalüasyon ve Revalüasyon	55
2.3.3.5. Döviz ve Döviz Rezervi.....	56
2.3.3.6. Ödemeler Bilançosu ve Kalemleri	56
2.3.4. Türkiye’de Dış Ticaret	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
YÖNTEM VE BULGULAR	63
3.1. Yöntem.....	63
3.1.1. Birim Kök Testi (Unit Root Test).....	63
3.1.2. Regresyon Analizi.....	66
3.1.3. En Küçük Kareler (EKK) Tekniğinin Varsayımları	69
3.1.4. Çoklu Doğrusal Regresyon Modeliyle İlgili Ölçüler	70
3.1.4.1. Şapka (H) Matrisi	70
3.1.4.2. Hata Kareleri Ortalaması	71
3.1.4.3. Belirlilik Katsayısı (R^2)	71
3.1.5. Nedensellik Analizi	72
3.2. Bulgular.....	74
3.2.1. Birim Kök Testi	75
3.2.2. Neden-Sonuç Değişkenlerinin Belirlenmesi	81
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	85
KAYNAKÇA	87

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. TÜFE Yıllık ve Aylık Değişim (2014-2019)	23
Tablo 2. ÜFE Yıllık ve Aylık Değişim	28
Tablo 3. Türkiye'nin 15-64 Yaş Arası Bireyler İçin İşsizlik ve İstihdam Verileri (2014-2018).....	51
Tablo 4. Türkiye'nin 2000-2016 Dönemine Ait Dış Ticaret Verileri (Bin Dolar).....	60
Tablo 5. Durağan ve Durağan Olmayan Serilerin Farkı	65
Tablo 6. Serilerin Tanımlayıcı İstatistikleri	74
Tablo 7. Serilere Ait ADF Birim Kök Testi Sonuçları	76
Tablo 8. Değişkenlere İlişkin Çoklu Doğrusal Bağlılık Testi Sonuçları	77
Tablo 9. Breusch-Godfrey Testi Sonuçları	78
Tablo 10. Hata Karelerinin ADF Birim Kök Testi Sonuçları	79
Tablo 11. Regresyon Analizi Sonuçları	80
Tablo 12. Enflasyon Değişkeni İçin Granger Nedensellik Testi Sonuçları	82
Tablo 13. İşsizlik Değişkeni İçin Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	82
Tablo 14. İthalat Değişkeni İçin Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	83
Tablo 15. İhracat Değişkeni İçin Granger Nedensellik Testi Sonuçları	84

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Tüketici Fiyat Endeksi Yıllık Değişim	33
Şekil 2. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Yıllık Değişim	33
Şekil 3. Yıllık TÜFE Beklentilerindeki Gelişmeler	34
Şekil 4. B ve C Çekirdek Grup Endeksleri	34
Şekil 5. Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri	35
Şekil 6. Dış Ticaret Akımı	52
Şekil 7. Dış Ticaretin Aktörleri	53
Şekil 8. Türkiye’de İhracat ve İthalatın Yıllara Göre Değişimi	59
Şekil 9. Hata Terimi Serisinin Normallik Testi Sonuçları	78

KISALTMALAR LİSTESİ

ÇDB	: Çoklu Doğrusal Bağlantı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
VİF	: Varyans Genişlik Faktörü

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Enflasyon, kişilerin düzenli olarak tüketmekte oldukları hizmet ve mal grubunun ortalama ücretinin artması şeklinde ifade edilebilir. Enflasyon hangi sebeple ortaya çıkmış olursa olsun, ya ekonomi içerisinde mevcut olan bir dengesizliğin sonucudur ya da başka bir dengesizliğin meydana gelmesinde etki sahibi olabilecektir. Bir ekonomide meydana gelen enflasyon; yatırım ve tasarrufları ciddi boyutta sınırlayabilir, kaynak ve gelir dağılımı dengesini zedeleyebilir, iktisadi büyümenin yavaşlamasına neden olabilir. Enflasyonun ortaya çıkmasının engellenememesi yahut ortaya çıkmış olan enflasyonun durdurulamaması hâlinde siyasi sorunlar ve iktisadi daralmalar yaşanması kaçınılmazdır. Seçim ekonomisine yönelik olarak belirlenen politikalar, kamu harcamalarındaki artışın bütçe açığına sebebiyet vermesi, tarım ürünlerindeki arzın iklim şartlarından ötürü ya da başka bir nedenden talebe yetmemesi ve ithal ürünlerin fiyatlarındaki artışlar enflasyonun temel sebepleri olarak sıralanabilir. Yöneticilerin uyguladıkları yanlış iktisadi politikalar da enflasyona sebep veren önemli bir unsur konumundadır. Enflasyonun artış gösterdiği bir ortamda geliri sabit olarak kalan kişiler daha yoksul hale gelmektedirler.

İnsanları yoksulluğa iten bir diğer husus da işsizliktir. İşgücünü arz eden kişi sayısından istihdam edilen kişi sayısı çıkarıldığı zaman ortaya çıkan fark; işsizlik rakamını göstermektedir. İşsizlik sorunu sadece istihdam edilemeyen emek arzının yol açacağı üretimdeki değer kaybı ile sınırlı bir sorun olmayıp bunun yanı sıra sosyal yapı bakımından birçok sorunu beraberinde getiren bir konudur. Toplumsal ve bireysel açıdan değerlendirildiğindeyse kişilerin işsizlikten kaynaklı olarak gerek fiziksel ve psikolojik gerekse sosyal açıdan olumsuz etkilerle karşılaştıkları görülmektedir. İşsizlik, işgücüne katılma kabiliyeti ve arzusuna sahip olan kişilerin herhangi bir işte çalışma imkânı bulamaması olarak özetlenebilir. İşsizlik bireyin iradesine bağlı olan bir durum değildir. İşsizlik neredeyse bütün ekonomiler bakımından gerek iktisadi gerekse toplumsal açıdan ciddi önem arz eden bir problemdir. Bu problemin meydana gelmesinin sebepleri de ülkelere göre çeşitlilik gösterir. İşsizliğin hem toplumsal hem de ekonomik açıdan ciddi bir maliyeti bulunmaktadır ve bunun yanı sıra toplum açısından olumsuz etkiler oluşturur. Çalışma kabiliyeti ve arzusuna sahip olan bireyler işsizlik nedeniyle gelir kaybına uğrarken bir yandan da bu bireylerin kendilerini işe yaramaz hissetmesine neden olarak psikolojilerini olumsuz etkilemekte ve sosyal açıdan çöküntüler yaratmaktadır. Ekonomik bir sonuç olarak da işsizlik

nedeniyle üretime katılan kişi sayısı azalacak ve üretim seviyesi düşecek, istenilen çıktı miktarlarına ulaşamayacaktır.

İşsizlik nedeniyle üretim miktarlarının azalması, dış ticaret rakamlarını da etkileyecektir. Bir ülkede yaşayan kişilerin ülke sınırlarını aşarak hizmet ve mal alım satımlarında bulunması dış ticaret olarak adlandırılır. Dış ticaret; hükümet ve ideoloji değişikliklerinden, buna bağlı olarak getirilen düzenleme ve hükümlerden, uluslararası standart ve kurallardan etkilenen bir konudur. Her ülkenin ahlaki, mali ve iktisadi yapısının farklı olması bu ülkelerin dış ticaret politikalarının ve bu alandaki düzenleme ve hükümlerinin farklılık göstermesine neden olabilmekte, bu durum da dış ticaret açısından bazı engeller yaratabilmektedir. Dış ticareti destekleyen uluslararası standart ve hükümler ise bu alandaki engelleri ortadan kaldırmaya ve tekdüzeliğin oluşturulmasına yönelik düzenlemeler getirmektedir. Dış ticaret, farklı ülkelerde bulunan gerçek ya da tüzel kişilerin hizmet ya da mal ticareti şeklinde satıcı ve alıcıyı ilgilendiren bir ticari faaliyet olmayıp, birçok aktörün bulunduğu çok daha komplike bir süreçtir. Dış ticaret rakamlarında iyileşme yaşanabilmesi için çok yönlü politikalar belirlenmeli ve hem bürokratik hem de diplomatik kısıtlamaların ortadan kaldırılmasına dair önlemlerin alınması gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Enflasyon

2.1.1. Enflasyonun Tanımı

Enflasyon öğretilde, ortalama fiyat düzeyindeki istikrarlı artış ya da para biriminin istikrarlı olarak değer kaybı yaşaması şeklinde tanımlanmaktadır (Meral, 2005, s. 310). Tanım incelendiğinde, enflasyon kavramının niteliğinden ziyade sebebiyet verdiği neticelerin vurgulandığı dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle enflasyon, cari ücretlerle toplam arzın toplam talepten daha az olması olarak da tanımlanabilir (Kurnaz, 2009, s. 2). Başka bir tanıma göre ise enflasyon ortalama fiyat düzeyinin hissedilebilir derecede ve istikrarlı bir şekilde artmasıdır. Yine bir diğer tanımda enflasyon, kişileri düzenli olarak tüketmekte olduğu hizmet ve mal grubunun ortalama ücretinin artması şeklinde ifade edilmiştir. Enflasyon, makro iktisat alanındaki en önemli göstergelerden bir tanesidir. İki unsurun birlikte bulunması hâlinde enflasyonun mevcut olduğu kabul edilebilir. İlk unsur, fiyatların genel düzeyinin istikrarlı bir şekilde yükselmesidir. Bu unsur içerisinde istikrarlı olma koşulu ayrı bir önem taşımaktadır. Gerçekten de bir defalığına genel fiyat seviyesinde yükselme yaşanması, makro iktisadi değerlendirmeler açısından enflasyon olarak değerlendirilmemektedir. Bu bağlamda istikrarlı bir şekilde gerçekleşen fiyat düzeyindeki yükselme, enflasyon olarak kabul edilmektedir. Diğer bir unsur ise, fiyat artışının hissedilebilir ölçüde ve birikimli şekilde gerçekleşmesidir. Bu bağlamda birikimli olarak cereyan etmeyen ve hissedilebilir boyutlara ulaşmayan fiyat artışları enflasyon olarak değerlendirilmeyecektir (Özdurak, 2015, s. 155).

Enflasyon hangi sebeple ortaya çıkmış olursa olsun, ya ekonomi içerisinde mevcut olan bir dengesizliğin sonucudur yahut başka bir dengesizliğin meydana gelmesinde etki sahibi olabilecektir. Bir ekonomide meydana gelen enflasyon; yatırım ve tasarrufları ciddi boyutta sınırlayabilir, kaynak ve gelir dağılımı dengesini zedeleyebilir, iktisadi büyümenin yavaşlamasına neden olabilir. Enflasyonun ortaya çıkmasının engellenememesi yahut ortaya çıkmış olan enflasyonun durdurulamaması hâlinde siyasi sorunlar ve iktisadi daralmalar yaşanması kaçınılmazdır (Karaçor, 1999, s. 5-6).

2.1.2. Enflasyon Teorileri

2.1.2.1. Klasik Yaklaşım

Klasik yaklaşımı benimsemiş olan iktisatçılara göre; ekonomi daima tam istihdam düzeyinde dengeye gelmektedir, her arz kendi talebini oluşturacaktır, fiyat ve ücretler esnek niteliktedir ve paranın tek işlevi bir değişim aracı olmasıdır. Bu çıkarımlar doğrultusunda; para arzı seviyesinde bir yükselme gerçekleştiği takdirde bu durumun enflasyon olduğunu kabul etmektedirler. Fiyatların genel düzeyi ise dolaşımda olan para miktarı doğrultusunda aynı oranda olacak şekilde değişecektir. Bu noktada dolaşımda olan para tutarı arttığında enflasyon yaşanacak ve bu tutar azaldığında yahut tutarın artması durduğunda ise enflasyon başkaca bir müdahaleye gerek olmaksızın sona erecek yahut duraklayacaktır. Bu çıkarımları destekleyen iki farklı yaklaşım bulunmaktadır (Erdaş, 2004, s. 9).

Mübadele Denklemi: Irving Fisher; mübadele denklemi şeklinde adlandırılan bir denklemi baz alarak miktar teorisini açıklamaya çalışmış ve bu teorinin modern hâlini şekillendirmiştir. Fisher mübadele denklemini 1866 senesinde ortaya atmış ve “*Paranın Satın Alma Gücü*” adıyla 1911 senesinde yazmış olduğu yayımla denkleme son hâlini vermiştir. Mübadele denkleminin son hâli şu şekilde gösterilebilir (Erdaş, 2004, s. 10):

$$M*V = P*T$$

Mübadele denkleminde; ekonomide dolaşımda olan para tutarı **M** harfi ile, paranın dolaşım hızı **V** harfi ile, hizmet ve ürünlerin ortalama fiyat seviyesi **P** harfi ile; mübadelenin işlem hacmi yahut mübadeleye giren mal miktarı ise **T** harfi ile gösterilmektedir. Fisher T ve V göstergelerinin sabit olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Fisher’a göre M ve T göstergeleri arasında da bir bağıntı bulunmamaktadır. Bu iki önermeyi ise; mübadele hacminin teknik şartlara ve doğal kaynaklara bağlı olması, öte yandan paranın dolaşım hızının ise genellikle ancak çok uzun süreçler sonucunda değişebilen kişi alışkanlıklarına bağlı olması nedenlerine dayandırmaktadır (Erdaş, 2004, s. 10). Miktar teorisi uyarınca dolaşımdaki toplam para tutarının değişmesi; işlem hacmi ve dolaşım hızını etkilemeyecek yalnızca genel fiyat seviyesini etkileyecektir. Bu bağlamda para arzının artırılması genel fiyat seviyesini artış oranında yükseltecektir (Karaçor, 1999, s. 7).

Cambridge Denklemi: J.M.Keynes, Robertson ve A. Marshall tarafından ortaya atılan teori ve denklem, bu kişilerin Cambridge Üniversitesinin önde gelenlerinden olmaları

nedeniyle Cambridge Denklemi ve Cambridge Teorisi şeklinde isimlendirilmiştir. Denklem para talebini baz almakta ve psikolojik unsurlara büyük önem atfetmektedir. Teoriye göre ise psikolojik tepkiler, tahminler ve spekülasyonlar para talebini etkileyebilecektir. Fisher'ın geliştirdiği denklemi ise bu teorinin aksine para talebi üzerinde etki sahibi olan unsurları fazla dikkate almayarak para arzı ile daha çok ilgilenmektedir. Cambridge Denklemi şu şekilde gösterilebilir (Erdaş, 2004, s. 11):

$$M_d = k * P * T$$

Denklemde; ekonomideki para talebi M_d harfi ile, hane halkının nakdi olarak elinde bulundurduğu nominal gelir oranı k harfi ile, son kullanıcılara satış hacmi T harfi ile, satışların genel fiyat düzeyi P harfi ile gösterilmiştir. k harfi ile ifade edilen gösterge esasında mübadele denkleminde V harfi ile gösterilen para dolaşım hızının tam tersini ifade etmektedir. Cambridge Denklemine göstergeler arasındaki bağıntının yönü de gösterilmiştir; M harfi ile ifade edilen göstergede yaşanacak bir artışın hane halkının sahip olduğu para miktarını ve buna bağlı olarak da tüketimi artıracığı öne sürülmüştür. Tüketimin ve hane halkının sahip olduğu para miktarının artmasının da ortalama fiyat seviyesini artıracığı savunulmaktadır. Öte yandan dolaşımda olan para miktarının azalması hane halkının sahip olduğu paranın azalmasına yol açacak ve bu durumun tüketimi azaltması genel fiyat seviyesinin düşmesini sağlayacaktır (Erdaş, 2004, s. 11).

2.1.2.2. Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen teoriye göre enflasyonun ortaya çıkmasına toplam arz ve toplam talep arasında fark bulunması sebebiyet vermektedir. Efektif talep miktarı; Nihai tüketicilerin yaptıkları özel harcamalar, kamu harcamaları ve yatırım harcamalarının tümü olarak tanımlanmaktadır ve bu miktarın tam istihdam seviyesinin üzerine çıkması bir enflasyon açığına yol açarak genel fiyat seviyesini artıracaktır (Yiğit, 2006, s. 18). Diğer bir deyişle toplam talebin artması üretimin tam istihdam düzeyine kadar artmasını sağlayacak ve bu seviyeye ulaşılması ortalama fiyat seviyesinin artmasına yol açarak enflasyonun ortaya çıkmasına sebebiyet verecektir (Taban & Şengür, 2014). Genel fiyat seviyesindeki bu artışın önlenmesi için maliye politikası araçları vasıtasıyla toplam talebin düşürülerek toplam arz seviyesiyle bir dengeye ulaşması sağlanmalıdır. Bu noktada daraltıcı maliye politikalarına başvurulması istenilen sonuç elde edilebilecektir (Ceylan, 2013, s. 4-5).

Keynes'e göre talepteki artışın yanı sıra arzdaki artış da enflasyonun ortaya çıkmasına yol açabilir. Keynes faiz, ücret gibi unsurlardaki artışın ve dolayısıyla üretim unsurlarının üretime katılma oranlarındaki artışın gider enflasyonuna sebebiyet verebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca bu yaklaşıma göre enflasyonun ortaya çıkmasına sebebiyet veren faktörler yalnızca para arzının artması olarak düşünülemez, aynı zamanda diğer ülkelerin yol açabileceği fiyat artışları, gider artışı ve talep artışı da enflasyona yol açabilir. Enflasyonun önüne geçilebilmesi için yalnızca maliye politikaları yeterli olmayacak ve ancak buna uygun finans politikalarının da benimsenmesi ile başarıya ulaşılabilecektir (Ceylan, 2013, s. 5).

2.1.2.3. Monetarist Yaklaşım

Miktar teorisi doğrultusunda enflasyon teorisini ortaya atan Monetarist yaklaşım ve uyarlayıcı öngörülerini baz alan Phillips eğrisi; enflasyonun nakdi bir olgu olduğunu kabul etmektedir. Parasal bir gelişmenin enflasyonu beslememesi hâlinde enflasyonun süregelmesi düşünülemez. Ayrıca para arzının artması şeklinde tezahür eden piyasaya gereksiz bir müdahalede bulunulması da talep baskısını ortaya çıkaracak, ücret ve fiyat artışına yol açacaktır. Öngörülen ve gerçekleşen enflasyon oranlarındaki uyumsuzluğun sebebi öngörülerin uyarlayıcı niteliğinden kaynaklanmaktadır. Monetarist teoriye göre yalnızca kısa vadede ortaya çıkan enflasyonla işsizlik oranları arasındaki negatif bağıntı, negatif eğimli Phillips Eğrisi aracılığıyla gösterilir. Çalışanların para kazanma arzusu ve mecburiyeti, doğal işsizlik oranından daha düşük bir işsizlik oranının ortaya çıkmasına yol açmakta ve para arzının artması reel ekonomiyi önemli ölçüde etkilemektedir. Phillips Eğrisi, doğal işsizlik sınırında bir işsizlik oranı ortaya çıktığı uzun vadede dik bir doğru biçimindedir. Bu dönemde enflasyona karşı mücadele bir maliyet yaratmayacaktır. Bu bağlamda uzun dönemde para politikalarının istihdam ve reel üretimi etkilemeyeceği yalnızca ortalama fiyat seviyesini etkileyeceği söylenebilir (Özcan, 2014, s. 36).

2.1.2.4. Yapısal İktisat Yaklaşımı

Yapısalcı İktisat Teorisi uyarınca; bir ekonomide enflasyonun ortaya çıkması mutlaka yapısal iktisadi bozukluklar sebebiyle gerçekleşmektedir. Bu bağlamda enflasyonun önlenmesi ancak iktisadi yapısal bozuklukların düzeltilmesi suretiyle başarılabilir (Saraç, 2009, s. 16). Yapısalcı yaklaşıma göre; her ekonomide bilhassa da gelişmemiş ekonomilerde enflasyonun ortaya çıkma nedeni; tarıma dayalı ekonomi, yetersiz teknoloji, hızlı ve çarpık kentleşme, sanayinin dışa bağımlılığı, tüketim seviyesindeki kontrolsüz artış,

dış ticaret açığı, gelir dağılımındaki dengesizlikler ve yanlış vergi politikaları gibi yapısal iktisadi problemlerdir. Yapısalcı yaklaşıma göre, ancak yapısal bozuklukların düzeltilmesi suretiyle enflasyonla başarılı bir şekilde mücadele edilebilecektir. Maliye ve finans politikaları ancak gelişmiş ekonomilerde yapısal bozuklukların düzeltilmesini sağlayabilecektir. Gelişmemiş ülkelerde ise bu politikalar, enflasyon kavramının zaten gelişmişlik ile alakalı bir problem olması nedeniyle yeterli olamayacaktır. Yapısal reformlar ekonominin kendi kendini kalkındırmasını sağlayacak boyuta ulaşmadığı müddetçe genel fiyat seviyesinde istikrar elde edilemeyecek ve enflasyon ortaya çıkacaktır. Kendini kalkındırabilen ekonomiler az gelişmiş ekonomi olarak değerlendirilemeyeceğinden ve artık gelişmiş ekonomi sınıfına dâhil olduğundan Yapısalcı teorinin bir çelişki içerdiği söylenebilir. Ayrıca, enflasyon gelişmiş ekonomilerde bile ortaya çıkan bir sorun olduğundan yaklaşım bu yönden de eleştirilebilir (Çiftçi, 2015, s. 55).

2.1.2.5. Yeni Klasik İktisat Yaklaşımı

Monetarizm yaklaşımı kapsamında 1970'lerde ortaya atılan Yeni Klasik İktisat Yaklaşımı, enflasyon konusunu klasik yaklaşımın temel prensipleri doğrultusunda değerlendirerek yeni bir perspektif geliştirmiştir. Bu yaklaşımı benimseyen yazarlar görüşlerini Rasyonel Beklentiler kavramına dayandırarak öğretiyeye Rasyonel Beklentiler Kuramını kazandırmışlardır. İktisat alanında bu kuramın getirdiği en önemli reform beklentiler olarak gösterilebilir (Karaçor, 1999, s. 12). Rasyonel beklentileri esas alan iktisatçılar, piyasaların dengeye ulaşma eğiliminin fazla olduğunu ve kişilerin bireysel olarak hata yapabilseler de bu hataların sistematik olarak gerçekleşmeyeceğini savunmaktadırlar. Kişiler sahip oldukları bilgiler doğrultusunda gerçekçi bir yaklaşımla makroekonomik öngörülerde bulunmaktadırlar. Fiyat konusundaki öngörülerde hata yapılması ise rastlantısal nitelikte olup bu hatalar arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Öte yandan gerçekleşen enflasyon oranı her zaman öngörülen oranla uyumlu olacak, finans politikaları kısa vadede dahi istihdam oranı ve reel gelir seviyesini etkilemeyecek ve bunlar sonucunda işsizlik oranında bir artış meydana gelmeyecektir. Başka bir deyişle, gerek uzun gerekse kısa vadede Phillips eğrileri dik şekilde olacaktır. Para arzında artış gerçekleştirileceğinin merkez bankası aracılığıyla halka önceden bildirilmesi hâlinde ise kişiler genel fiyat seviyesinin artacağını öngörecektirler. İstihdam oranı ve reel üretimin etkilenmesi için merkez bankasının ani ve beklenmeyen arz artışında bulunması gerekmektedir (Özcan, 2014, s. 37).

2.1.3. Enflasyon Türleri

2.1.3.1. İlimli Enflasyon

Senelik enflasyon oranının yüzde ondan düşük seyretmesi hâlinde bu durum ilimli enflasyon olarak adlandırılır. Yüzde üç yahut yüzde beş gibi çift haneli rakamlara ulaşmayan enflasyon oranlarıyla karşılaşılan bu enflasyon türü aynı zamanda sürünen enflasyon olarak da adlandırılmaktadır. İlimli enflasyon görülen ekonomilerde hane halkı para biriminin değer kaybetmeyeceği konusunda güven duymaktadır ve birikimlerini taşınmaz mal alarak değerlendirmek yerine mevduat, hazine bonusu ve hisse senedi gibi finansal yatırım araçları vasıtasıyla işletmeyi tercih eder (Özdurak, 2015, s. 161). Bu ülkelerde genel fiyat seviyesindeki artış hızlı bir şekilde gerçekleşmediğinden belirli bir zaman sonra dahi enflasyona karşı tedbirlerin alınması mümkündür (Karluk, 2014, s. 474).

2.1.3.2. Aşırı Enflasyon

Yüzde on ya da yüzde doksan dokuz gibi çift haneli rakamlara ulaşmış olan bu enflasyon türü aynı zamanda yüksek enflasyon şeklinde de isimlendirilmektedir. Aşırı enflasyon görülen ekonomilerde fiyat artışları son derece hızlı bir biçimde seyretmekte ve hane halkı birikimlerini yerel para biriminde tutmaktan kaçınmaktadır. Alım gücü kaybı yaşamak istemeyen hane halkı, taşınmaz almaya yönelebilenken, aynı zamanda hisse senedi, tahvil gibi finansal araçlara da yönelebilmektedir (Özdurak, 2015, s. 161).

2.1.3.3. Hiper Enflasyon

Hiper enflasyon fazlaca karşılaşılan bir enflasyon türü olmayıp, yıllık dönemde enflasyon oranının aylık yüzde ellinin üzerinde seyrettiği ve yıllık olarak ise yüzde bini aştığı bir enflasyon çeşididir. Bu enflasyon türünün ortaya çıkma sebebi piyasada döviz üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin yaygınlaşması neticesinde milli para biriminin büyük çöküş yaşamasıdır (Ünsal, 2013, s. 86).

2.1.3.4. Talep Enflasyonu

Arz miktarı sabit kalmasına karşın talep miktarının arttığı bir ekonomide talep enflasyonunun olduğu kabul edilmektedir. Bu enflasyon türü, toplam arzdan daha fazla toplam talep ortaya çıkması nedeniyle, ortalama fiyat seviyesinde meydana gelen istikrarlı yükselişler olarak da tanımlanabilir. Kamu kesiminin gereksiz ve fazla harcamalarda

bulunduğu ve para arzının arttığı bir ekonomide toplam talep de buna bağlı olarak artmaktadır. Ortaya çıkan bu fazlalık ortalama fiyat düzeyinde bir artış yaşanmasına sebebiyet verebilir. Talep enflasyonu hemen hemen her ekonomide sıkça karşılaşılan bir tür olup kredi ve para hacminin büyümesi nedeniyle ortaya çıktığından nakdi niteliktedir (Karluk, 2014, s. 475). Bu enflasyonun ortaya çıkma sebepleri şöyle sıralanabilir (Özdurak, 2015, s. 162).

- Hizmet ve mal artışından aşacak düzeyde kamu harcamaları yapılması.
- Karşılıksız para basılması yoluyla bütçe açıklarının fonlanması.
- Atıl paraların ekonomi içerisinde dolaşıma sunulması.
- Özel harcamaların artmasına yol açan banka kredileri.
- Yüksek enflasyon ortaya çıkacağı öngörüsünde bulunan kişilerin daha çok harcama yapması.
- Talep şokunun meydana gelmesine yol açan doğal afet ve savaş gibi olağanüstü durumlar.

2.1.3.5. Maliyet Enflasyonu

Ortalama fiyat seviyesinde; bir maliyet artışı veya arz daralması nedeniyle ortaya çıkan artış maliyet enflasyonu olarak adlandırılır. Bir hizmetin ya da malın üretiminde kullanılmakta olan girdilerin fiyatları yükselebilir. Bu fiyat artışları; üretim unsurlarının fiyatlarının artması, yatırım malı, aramalı ve hammadde fiyatlarının artması, döviz kuru nedeniyle fiyatların artması şeklinde meydana gelmektedir. Üretim maliyetleri artan işletmeler bunları ürün ya da hizmetlerin fiyatlarını artırarak karşılamaya çalışmaktadır. Ortalama fiyat seviyesinde meydana gelen bu yükselme ise maliyet enflasyonu şeklinde isimlendirilmektedir (Eğilmez, 2015).

2.1.3.6. Fiyat Enflasyonu

Piyasaya arz edilen ürünlerin fiyatlarının artmasının başka bir nedeni de piyasanın yapısal özellikleridir. Fiyatların talep ve arz dengesinde oluşması için tam rekabet piyasası koşullarının oluşması gerekmektedir. Öte yandan eksik rekabetin görüldüğü piyasalarda işletmeler kazançlarını artırabilmek adına fiyat seviyelerini artırabilmektedirler. Bu enflasyon türüyle karşılaşılmamasının esas sebebi piyasada yeterli rekabet seviyesine ulaşılamamasıdır.

Monopol niteliğine haiz işletmeler, imal ettikleri ürünleri rayiç bedellerinden daha yüksek bir fiyatla satışa sunabilmektedirler. Rekabet içerisinde olmalarına karşın diğer işletmelerin de aynı politikayı benimsemesi nedeniyle ortaya çıkan enflasyon çeşidi, kar enflasyonu yahut fiyat enflasyonu olarak isimlendirilmektedir (Karakayalı, 2005, s. 386).

2.1.3.7. Beklenti Enflasyonu ve Sürpriz Enflasyon

Beklenti enflasyonu merkez bankasının belirli bir vade içerisinde ortaya çıkmasını öngördüğü enflasyon çeşididir. Öte yandan öngörülen enflasyonun gerçekte yaşanan enflasyon ile uyuşmaması halinde aradaki farka sürpriz enflasyon adı verilir (Özdurak, 2015, s. 16).

2.1.3.8. Çekirdek Enflasyon ve Manşet Enflasyonu

Enflasyon sepeti içerisindeki enerji ürünleri ve tarım ürünlerinin fiyatları; milletlerarası pazarların talep ve arz koşullarında yaşanan değişimlerden sıklıkla etkilenmektedir. Bilhassa enflasyon hedefleri belirleyen dış etkilere karşı hassas olan ekonomilerde geçici şokların yaşanması merkez bankasının enflasyon seviyesini tespit etmesini zorlaştırmaktadır. Enflasyonun sağlıklı bir şekilde hesaplanabilmesi açısından; enerji ve yiyecek gibi geçici dış şoklara karşı hassas olan ürünlerin enflasyon hesabında kullanılan sepete dahil edilmemektedir. Enerji ve yiyecek ürünlerinin sepete dahil edilmemesi çekirdek enflasyon şeklinde; dahil edilmesi ise manşet enflasyon şeklinde isimlendirilmektedir (Ünsal, 2013, s. 88-89).

2.1.4. Enflasyonun Hesaplanması

Aylık ve yıllık düzeyde ölçülen enflasyonun hesabında, enflasyon haddi kavramı kullanılmaktadır (Bocutoğlu & Berber, 2013, s. 53). Enflasyon haddi, ortalama fiyat düzeyinde belirli bir süre içerisinde meydana gelen artış oranını yüzdesel olarak ifade etmektedir. Enflasyon bildirimlerinde kullanılan ortalama fiyat seviyesi kavramı ve buna bağlı olarak enflasyon haddinin hesaplanmasında fiyat endeksine başvurulmaktadır. Enflasyon oranının azalması ortalama fiyat seviyesindeki azalmayı yansıtmamakta, bu seviyenin artış ivmesindeki azalmayı ifade etmektedir. Ortalama fiyat seviyesindeki azalmayı ifade eden terim ise deflasyondur (Ünsal, 2013, s. 96-97). Fiyat endeksleri enflasyon hesabında kullanılan temel göstergelerdir. Fiyat endeksinin belirlenmesinde başvuru unsurları ise şöyle sıralanabilir:

- Hizmet ve mal sepeti: Fiyatları düzenli olarak takip edilen mal ve hizmetlerin tümüdür.

- Esas sene fiyatı: Enflasyon hesabında esas alınan ilk sene içerisindeki fiyat seviyelerinin o yıl içerisindeki ortalamasını gösteren unsurdur.

- Ağırlık: Mal ve hizmet sepetine dâhil olan ürünlerin değerleri doğrultusunda hesaba etki etme oranlarıdır.

- Cari Fiyat: Enflasyon sepetindeki ürünlerin cari ayla alakalı derlenen fiyatlarını gösterir (Çiftçi, 2015, s. 41).

Enflasyonun hesaplanmasında fiyat endeksleri esas belirtilerdir. Gösterge, belli bir istatistiksel olayla ilgili donelerin yer ve zaman durumunda belirttiği değişme adıyla açıklanabilir. Fiyat endeksi ölçülmesinin gerçekleştirilebilmesi için gereken parametreler şu şekildedir;

Fiyat endeksi; enflasyon sepetinin ortalama fiyat seviyelerinin belirli bir dönem içerisindeki değişikliklerini inceler. Fiyat endeksinin hesaplanabilmesi için, söz konusu piyasa incelenerek pazarı temsil kabiliyetine sahip bir mal ve hizmet sepeti oluşturulur. Bu sepetteki ürünlerin fiyat seviyeleri belirli dönemler boyunca takip edilir (Abdou Baoua, 2016, s. 4). Endeks hesabında zaman içerisinde değişebilen rastgele bir olay kümesi incelenebilir. Zaman içerisinde değişen miktarların kıyaslanması ile elde edilen endeks miktar endeksi, fiyatların kıyaslanması ile elde edilen endeks ise fiyat endeksi olarak isimlendirilir (Şimşek, 1998, s. 37-38). Ortalama fiyat düzeyindeki önemli ve istikrarlı artışı yansıtan enflasyonun hesaplanabilmesi için fiyat endekslerinin belirlenmesi zorunlu bir unsurdur. Ayrıca tek bir mal veya hizmetin fiyatının değişmesi enflasyon olarak değerlendirilemeyeceğinden belirli bir mantık çerçevesinde oluşturulan bir mal veya hizmet grubunun fiyatlarının incelenmesi yoluyla endeksler elde edilmektedir (Kurnaz, 2009, s. 3). Bu endekslerin başlıca olanları; ÜFE (Üretici Fiyat Endeksi), TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi) ve (GSMH) Gayri Safi Milli Hasıla şeklindedir (Eren, 1993, s. 11).

Enflasyon esasında üç farklı ürün sepeti incelenerek belirlenmektedir. Bütün ürünleri kapsayan sepet GSMH deflatörü, en çok tüketilen ürünleri kapsayan sepet TÜFE, üreticilerin maliyetindeki artışı takip eden endeks ise ÜFE ile ölçülmektedir (Çiftçi, 2015, s. 42).

2.1.4.1. Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)

TÜFE, ortalama fiyat düzeyinin tespitinde en çok başvurulan endekslerden bir tanesidir. Tüketicilerin alımlarını yansıtan, sabit mal ve hizmet alım maliyetlerini belirten bir endeks çeşididir. Belirli bir tüketici sınıfının hayat standartlarını koruyabilmek adına harcaması gereken para tutarındaki değişiklikleri yansıtır (Altınok, 2002, s. 260). TÜFE belirlenirken, öncelikle tüketicilerin en çok kullandığı mal ve hizmetler sıralanır. Bu sıralama ürün sepeti olarak isimlendirilir. Ardından sepete dahil olan mal ve hizmet bedellerinin bir senelik dönemde ne şekilde değiştiği belirlenir (Bocutoğlu & Berber, 2013, s. 53).

TÜFE, dayanıklı ve dayanıksız tüketim ürünlerinin ve sağlık, eğitim gibi bazı hizmetlerin oluşturduğu bir sepete dayalı olarak ölçülür (Erdoğan, 2013, s. 74-76). TÜFE; fiyat değişikliklerinin takip edilmesinde, ücret tespitinde, ülkelerin ekonomilerinin analizinde kullanılan bir fiyat endeksidir (Çiftçi, 2015, s. 43). TÜFE'nin başlıca kullanım amaçları ise şu şekildedir (Olgun, 2012, s. 11);

- Yöneticilerin ekonomi politikalarının belirlenmesi,
- Ücret ve fiyatların belirlenmesi,
- Enflasyondan değer verisinin çıkarılması,
- Ulusal muhasebe hesapları açısından belirleyici nitelikte olması,
- Fiyat analizleri açısından belirleyici nitelikte olması,
- Makro iktisadi boyutta enflasyonun hesaplanarak diğer ekonomilerle kıyaslanması.

2.1.4.2. Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE)

2005 yılından sonra Türkiye'de enflasyonun önüne geçilmesi girişimleri açısından yeni bir döneme başlanmıştır. Fiyat seviyelerindeki değişmelerin belirlenmesinde yeni endekslere başvurulmuştur. TÜFE yeniden gözden geçirilmiş, Ocak 2005'te ise enflasyonun hesabı amacıyla kullanılmıştır. Diğer bir yenilik de toplam eşya fiyatları endeksinin kaldırılarak ÜFE'nin kullanılmaya başlanmasıdır. 2004 senesine kadar ÜFE yerine toplam eşya fiyatları endeksi kullanılırken, AB uyum sürecinin etkisi ve istatistik alanında adaptasyon çabalarının tamamlanması sonucunda 2005 yılından itibaren ÜFE'nin ölçümüne başlanmıştır (Günel, 2012, s. 389). ÜFE, ülkedeki fiyat seviyesi değişmelerinin ve

enflasyonun takibinde, iktidarın iktisat politikalarının belirlenmesinde, ücret ve fiyatların ayarlanmasında, muhasebe hesaplarında, fiyat analizi çalışmalarında, yatırım düzenlemelerinde, üretim ve performans değerlendirmelerinde başvurulan bir endekstir (Çiftçi, 2015, s. 44). ÜFE ara mallarından ve yatırım mallarından oluşan bir sepete bağlı olarak ölçülen bir endeks çeşididir (Abdou Baoua, 2016, s. 6). Başka bir deyişle, ekonomide üretim esnasında girdi olarak adlandırılan maddelerin fiyat seviyesindeki değişimleri toptancı aşamasında ölçümleyen bir gösterge türüdür. Bu bağlamda ÜFE; enerji, imalat sanayi, madencilik, tarım, balıkçılık sektörlerindeki ürünlerin fiyat seviyesindeki değişimleri göstermektedir (TCMB, 2013, s. 10).

ÜFE hesabına dâhil olan ürünlerden borsalar, balık-sebze-meyve halleri haricindeki ürünler her ayın beşinci, on beşinci ve yirmi beşinci günlerinde toplanmaktadır. Borsalarda ay boyunca işlem uygulanan ürünlerin fiyatları toplanırken diğer ürünlerde her ayın yirmi yedinci gününe dek işlem uygulanan ürünlerin fiyatları toplanır. ÜFE kapsamında olan ancak sabit fiyat uygulanan çay, tahıl, pancar, tütün gibi ürünler, MEB yayınları, tekelleştirilmiş elektrik ürünlerinin fiyatları Ankara'dan edinilmektedir. İmalat sanayi ürünleri ÜFE'nin $\frac{3}{4}$ oranındaki payını oluşturmaktadır (Eğilmez & Kumcu, 2011, s. 237-238). ÜFE'nin alıcılar açısından faydaları şu şekilde sıralanabilir (Olgun, 2012, s. 12):

- İktidarın iktisat politikalarını belirlemesinde,
- Ücret ve fiyatların ayarlanmasında,
- Ekonomideki enflasyonun ve fiyat değişikliklerinin takibinde,
- Muhasebe hesaplarında,
- Fiyat analizi çalışmalarında,
- Yatırım düzenlemelerinde,
- Üretim ve performans değerlendirmelerinde.

2.1.4.3. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Deflatörü

Cari, diğer bir deyişle nominal fiyatlarla GSMH; fiyat değişikliklerinin etkisinden bağımsız, diğer bir deyişle reel GSMH ile bölüldüğünde, GSMH zımni deflatörü elde edilir. Zımni ifadesi ise bu endekse spontane olarak ulaşılması nedeniyle kullanılmaktadır (Olgun,

2012, s. 13). GSMH zımni deflatörü en kapsamlı fiyat endeksidir. Bir yıl içerisinde cari fiyatlarla GSMH 2 trilyon TL ve reel fiyatlarla GSMH 1.6 trilyon TL olduğu kabul edilirse o seneki GSMH zımni deflatörünün yüzde 25 olduğu sonucuna varılır. Bu da o sene içindeki fiyatların yüzde 25 oranında arttığını gösterir (Eğilmez & Kumcu, 2011, s. 238). GSMH zımni deflatörü şu şekilde hesaplanabilir:

$$\text{“GSMH Deflatör} = (\text{Cari Fiyatlarla GSMH} / \text{Sabit Fiyatlarla GSMH}) \times 100\text{”}$$

2.1.5. Enflasyonun Nedenleri

Enflasyonun başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Seçim ekonomisine yönelik olarak belirlenen politikalar,
- Kamu harcamalarındaki artışın bütçe açığına sebebiyet vermesi,
- Ücretler artmasına karşın verimliliğin aynı oranda artmaması,
- Kişilerin birikimlerinin bir nedenden ötürü dolaşıma girmesi,
- Tarım ürünlerindeki arzın iklim şartlarından ötürü ya da başka bir nedenden talebe yetmemesi,
- İthal ürünlerin fiyatlarındaki artışlar,
- Toplam arzdan daha fazla toplam talep olması,
- Yanlış devalüasyon uygulamaları,
- Kamu idarelerinin zarar etmeleri,
- Yatırımların tasarruflardan daha fazla olması,
- Dolaşıma giren para tutarındaki artış,
- Yanlış iktisadi politikalar,
- Devletin tarım ürünlerini fahiş bedellerle satın alması,
- Kamu idarelerinin israfa kaçan uygulamaları (Kurnaz, 2009).

2.1.6. Enflasyonun Etkileri

2.1.6.1. Gelir Dağılımı

Hane halkının elde ettiği gelir enflasyonla aynı oranda arttığı takdirde, enflasyon toplum üzerinde önemli bir etki oluşturmaz. Gerçekten de emekli, işçi ve memur gibi geliri sabit olan sınıflar enflasyonun en çok zarar verdiği kişilerdir. Bu sınıftakilerin gelirleri sabit kalırken enflasyon artış gösterdiğinden; enflasyonun bu kişileri yoksullaştırdığı söylenebilir. Öte yandan toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla bir sendikaya bağlı olan çalışan kişiler ya da sundukları hizmet ve malların fiyatlarını artırmak suretiyle işveren ve serbest meslek erbapları enflasyondan etkilenmeyebilir yahut gelirlerini enflasyon oranından daha fazla artırarak bu süreçten kazançlı da çıkabilirler. Geliri sabit olan sınıfa zarar verirken, gelirini enflasyon karşısında değiştirme imkânına sahip olan sınıfı etkilememesi nedeniyle enflasyonun gelir dağılımını zedelediği söylenebilir (Bocutoğlu, 2014, s. 96).

2.1.6.2. Tasarruf ve Yatırım Kararları

Tasarrufların faiz getirisi sağlayabilmesi için enflasyon oranından daha yüksek bir nominal faiz oranı bulunması, diğer bir deyişle reel faizin pozitif olması gereklidir. Düşük ve orta gelire sahip olan sınıf enflasyonun ortaya çıktığı süreçlerde, enflasyonun nominal faiz oranından daha yüksek olacağı beklentisi içerisine girerek birikimlerini vadeli araçlar ile değerlendirmektense tüketime aktarırlar ve tüketim harcamalarının artmasına sebebiyet verirler. Mevcut enflasyonun daha da artmasına yol açan bu durum orta ve düşük gelire sahip sınıfın tasarruftan uzaklaşmasına ve yatırımları finanse eden unsurların azalmasına sebep olmaktadır (Bocutoğlu, 2014, s. 96-97). Yüksek gelire sahip olan sınıf ise enflasyona bağlı olarak kazancını artırdığı için tasarrufa yönelir. Fakat pozitif reel faiz oranları enflasyon nedeniyle yetersiz seviyede olduğundan bu sınıf hisse senedi, bono, tahvil, mevduat gibi finansal araçlar yerine; araba, ev, arsa, döviz, altın gibi araçları tercih eder. Bu bağlamda enflasyonun tasarrufları ve buna bağlı olarak yatırımları azaltacağı ve üretimi olumsuz etkileyerek daha yüksek enflasyona yol açacağı söylenebilir (Bocutoğlu, 2014, s. 97).

2.1.6.3. Ödemeler Bilançosu ve Kaynak Dağılımı

Enflasyonun ortaya çıktığı süreçlerde iç piyasadaki fiyatlarda artış yaşanırken ithal edilen ürünler buna kıyasla daha düşük seviyede kalmaktadır. Buna bağlı olarak ihracatta azalma ve ithalatta artış yaşanır ve dış ticaret açığı meydana gelir. Bu açığın kapatılabilmesi

için devalüasyon yapılması veya ithalatın azaltılması gereklidir. İthalatın azaltılmasının bir sonucu olarak hammaddeye ulaşmak zorlaşır; devalüasyon uygulanmasının bir sonucu olarak ise yerel üreticilerin ithal girdi kullanması güçleşir. Netice olarak toplam arzda azalma yaşanır, fiyat seviyelerindeki yükselme ivmesi artar ve enflasyonun kuvveti daha da yükselir. İthalata sunulamayan ürünler iç pazara sunulur, buna bağlı olarak gerek kalite gerekse fiyat bakımından uluslararası rekabet gücü bulunmayan ürünler ortaya çıkar. Ülkedeki kaynaklar, rekabetin yoğun olduğu sektörlerden rekabetin daha az olduğu sektörlerle aktarılmaya başlanır ve kaynak dağılımında dengesizlik oluşur (Bocutoğlu, 2014, s. 97).

2.1.6.4. Rekabet Ortamı

Enflasyonun ortaya çıktığı bir ekonomide, bazı sektörlerin kazanç oranları artsa da; ekonominin tamamı incelendiğinde enflasyonun ortalama kazanç seviyesini düşürdüğü görülecektir. Enflasyonun ortaya çıkardığı talep artışını karşılayabilmek amacıyla üretim kapasitelerinin artmasına gereksinim duymaktadır. Öte yandan enflasyon nedeniyle işletmelerin kullanacakları kaynakların giderleri de artmaktadır. Hal böyle iken işletmeler iç kaynakları kullanmak durumunda kalabilmektedir (Akdiş, 2011, s. 334). İç kaynakların yeterli olmadığı durumlarda ise diğer işletmelerle birleşme suretiyle bu sorunlar çözülmeye çalışılmaktadır. Bu birliktelikler son aşamada sermayenin monopol hâline gelmesine neden olabilmektedir. Buna bağlı olarak piyasa içerisinde oligopostik bir yapı oluşabilmekte ve ekonomideki rekabet düzeyinde gerileme kaydedilebilmektedir (Şişik, 1982, s. 51). Enflasyon döneminde piyasada yaşanan belirsizlik; diğer ülkelerle rekabet edebilme kabiliyetine zarar vermekte ve dış ticareti geriletmektedir. Bununla birlikte yabancı sermayenin ülkeye girişi ağırlıklı olarak kısa süreli şekilde gerçekleşeceğinden ekonomideki kırılma seviyesi artar. Sonuç itibarıyla istihdama ve büyümeye katkı sağlayacak olan uzun süreli yabancı yatırımların görülme sıklığı azalır (TCMB, 2004, s. 8).

2.1.6.5. Borçlular ve Alacaklılar

Enflasyonun yaşanan süreçlerde milli para birimi üzerinden borç verilmesi kişiye zarar, borç alınması ise kişiye yarar sağlayacaktır. Enflasyon milli para biriminin değer kaybetmesine yol açacağından milli para birimi üzerinden borç alanlar borçları muaccel olduğu dönemde aynı miktarı geri ödedikleri takdirde o dönemdeki enflasyon oranı miktarınca kazanç elde etmiş olacaklar, öte yandan borç vermiş olanlar ise o dönemdeki enflasyon oranı miktarınca zarara girmiş olacaklardır. Buna bağlı olarak enflasyon

dönemlerinde milli para birimi üzerinden borç verecek kişi bulmak zorlaşmaktadır. Milli paranın ekonomideki dolaşımı azalacak ve döviz üzerinden yapılan alışverişlerin oranı artacaktır. Bununla birlikte milli para biriminin değer saklama ve mübadele aracı olma işlevleri de zarar görecektir (Bocutoğlu, 2014, s. 98).

2.1.6.6. Vergi Gelirleri

Enflasyon döneminde bazı vergi kalemlerinin tahakkuk ve tahsilat dönemleri farklı olduğundan bu süreç esnasında değer kaybı yaşanabilmektedir. Özellikle gelir vergileri elde edilen geliri takip eden yılda ödendiğinden ve çoğunlukla taksitle ödeme yoluna gidildiğinden devletin bütçesine giren verginin reel değerinde azalma yaşanmaktadır. Olivera-Tanzi etkisi şeklinde de isimlendirilen bu durum devletin gelir kaybına uğramasına yol açmaktadır (Paya, 2001, s. 406). Enflasyon bu nedenle, vergilerin reel kıymetinin azalmasına ve kamu harcamalarının artması nedeniyle kamu finansman istikrarı açısından ciddi sorunlara yol açar (Saridoğan, 2006, s. 5).

2.1.7. Taylor Kuralı

1992’de genel olarak özetlenen ve 1993’te son hâline kavuşan kural ile, mevcut kuralı esas alarak önerilen bazı para politikaları doğrultusunda yeni bir para kuralı ortaya atılmıştır. John B. Taylor’un geliştirdiği kurala göre; politika faiz oranının reel gelir ve ortalama fiyat düzeyindeki değişikliklere bağlı olarak belirlenmesi gerekmektedir. Formül şu şekilde gösterilebilir:

$$i = p + .5y + .5(p - 2) + 2 \quad (1.1)$$

Formülde; politik faiz oranı **i** harfi ile, önceki dört çeyreklik süreç içerisindeki enflasyon oranı **p** harfi ile, GSYİH’in trend değerinden sapmasının yüzdesel dilimde ifadesi **y** harfi ile gösterilmiştir. Taylor kuralına göre; $y = 100(Y - Y^*)/Y^*$ şeklinde kabul edilmiştir. Bu formülde ise reel GSYİH **Y** ifadesi ile, GSYİH trend değeri ise **Y*** ifadesi ile gösterilmiştir. Taylor’a göre enflasyon hedefi %2 olarak belirlenmelidir ve denge reel faiz oranı %2’dir. Enflasyon oranının hedeflenen yüzdenin üstüne çıkması ya da reel GSYİH’in trend değerini aşması hâlinde politik faiz oranı artırılmalıdır. Denklem göre reel gelir ve enflasyona aynı derecede ağırlık verilmiştir. Taylor kuralı ampirik araştırmaya dayalı olmamasına karşın kuralda Amerika Birleşik Devletleri açısından denge reel faiz oranı ve enflasyon hedefi yüzde

2 olarak varsayılmıştır. Enflasyon ve GSYİH hedef değerleri ile uyumlu olursa reel Fed faiz oranı yüzde 2 şeklinde olacaktır.

2.1.8. Türkiye’de Enflasyon

2.1.8.1. Enflasyonun Kısaca Tarihçesi

Türkiye’de enflasyonun tarihçesi 1930’lu yılların sonlarına dayanmaktadır. Bu dönemlerde sürünen basamaklı enflasyon görülmüş olup, enflasyon oranları oldukça yüksek iki haneli rakamlara ulaşsa da hiper enflasyon görülmemiştir (Meçik & Karabacak, 2011, s. 180). 1970’li yıllara gelindiğinde ise önemli bir artış göstermiş olan enflasyon, 1990’ların ortalarında %80 ile %85 arasında değişiklik gösterecek seviyeye gelene dek artışını sürdürmüştür. 2001 krizinin ardından ise enflasyon seviyelerinde düşüş görülmeye başlanmıştır (Meçik & Karabacak, 2011, s. 180). 2005 yılından günümüze dek Türkiye; ılımlı enflasyonlu, yüksek enflasyonlu ve çok yüksek enflasyonlu ülkeler sınıfları arasında dönem dönem geçiş yaşamış olup nihayetinde yüksek enflasyonlu ülkeler sınıfında bulunmaktadır (Eğilmez, 2017a). Türkiye’nin yüksek enflasyonlu ülkeler sınıfında bulunmasının esas sebebi, Türk lirasının diğer para birimleri karşısında çok büyük değer kayıpları yaşaması ve yiyecek fiyatlarında son derece hızlı şekilde gerçekleşen artışlardır. Türk lirasının değer kaybı, reel efektif kur endeksindeki hareketlilikler incelenerek belirlenmektedir (Eğilmez, 2017b).

2.1.8.2. Enflasyon Hedeflemesi

Ülkelerin enflasyon hedeflemesi açısından kullandıkları yöntemler iki ayrı sınıfta incelenebilir (Ayazlar, 2015, s. 11):

Örtük Enflasyon Hedeflemesi: Enflasyon hedeflemesinde bulunmak isteyen ülkeler o dönem için gerekli bazı koşulları sağlayamıyor olabilir. Bu koşulların sağlanabilmesi açısından ise belirli bir altyapı ve zaman gereklidir. Bu ülkeler koşulları sağlayamadıkları dönemde “örtük enflasyon hedeflemesi” adı verilen bir düzeni uygulamaktadırlar (Ayazlar, 2015, s. 11). 2002 yılında TCMB, fiyat dengesini tesis etmek hedefiyle örtük enflasyon hedeflemesi uygulamasına başvurmuştur. TCMB, zaman içerisinde açık enflasyon hedeflemesi uygulaması için gereken koşulların sağlanmasını amaçlamış, kurumsal altyapısını sağlam olan bir para politikası geliştirilebilmesi için önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu dönemde TCMB, iletişim politikalarını geliştirmiş, kurumsal yapısını düzenlemiş, enflasyon öngörü yöntemlerini iyileştirmiş ve bilgi setini genişletmiştir (TCMB, 2013, s. 16). Örtük

enflasyon hedeflemesi sistemine geçilen dönemde Merkez Bankası Başkanı para politikası ile alakalı kararları almış olup bu kararların alınacakları zaman önceden halka bildirilmemiştir. Merkez Bankası bu sistemin başlarında enflasyonun gelişimi ile ilgili konularda açık ve şeffaf bir iletişim politikası benimsememiş bu konuyu zamanla geliştirerek daha açık bir iletişime geçişin zamana yayılmasını istemiştir (Kara & Orak, 2008, s. 44). Enflasyon hedeflemesinde bulunan ekonomilerde merkez bankaları bağımsız, özerk ve şartlar ne olursa olsun hesap verebilecek niteliktedir. Ancak örtük enflasyon hedeflemesi sistemindeki ülkelerdeki merkez bankası, gerçekleşenle hedeflenen arasında uyumsuzluk olması durumunda hesap verme yükümlülüğü altında değildir. Bu ülkelerde merkez bankasının sadece aracı bir kurum olduğu da varsayılabilir (Ayazlar, 2015, s. 11).

Türkiye’de 2002 ila 2005 yılları arasında örtük enflasyon hesaplaması uygulanmıştır. 2002 yılında enflasyon hedefi yüzde 35 olarak belirlenmiştir, gerçekleşen enflasyon ise yüzde 29,7 seviyesinde olmuştur. 2003 yılında enflasyon hedefi resmi olarak ilan edilmemiştir, nitekim bu durum örtük enflasyon hedeflemesinin bir gereğidir (Engin, 2011, s. 50-51). TCMB, 2002 yılı ile 2005 yılı arasındaki örtük enflasyon hedeflemelerinde esas politika aracı olarak faiz oranlarını kullanmış, buna ek olarak ise para tabanına başvurarak öngörülerinin daha güvenilir olmasını sağlamayı amaçlamıştır. Faiz oranları ve para tabanına ilaveten bankacılık sektörünün yeniden gözden geçirilerek bazı düzenlemelerde bulunulması sonucunda elde edilen likidite fazlalığını açık piyasalar ve bankalar arasındaki para piyasası işlemleri aracılığıyla çekmek amacıyla çaba harcanmıştır. TCMB bu dönemde, bağımsız niteliğinin yanı sıra hesap verebilirliğini de geliştirebilmek adına şeffaflık artırıcı politikalar izlemiştir; para politikası ve faiz oranları ile alakalı alınan kararlar gerekçeleri ile birlikte detaylı bir şekilde basına bildirilmiştir (TCMB, 2013, s. 16-17).

2000 yılında hayata geçirilen “*Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Programı*”, 2001 yılının başlarında ciddi bir ekonomik kriz yaşanması ile sonuçlanmıştır. Söz konusu dönemde TCMB döviz kurlarında ortaya çıkan sansasyonları önleyememiş, bunun yerine yıllardır istikrarlı bir şekilde devam eden enflasyon problemi ile mücadele etmek hedefiyle enflasyon hedeflemesi sistemine geçiş yapılmasını sağlamaya çalışmıştır. Öte yandan 2001 krizinin ardından hâlen süren belirsizlik nedeniyle enflasyon hedeflemesi sisteminin başarıya ulaşabilmesi açısından gerekli olan koşulların ciddi bir kısmı henüz sağlanamamış olduğundan, açık enflasyon hedeflemesi sistemine aşamalı şekilde geçilmesi yönünde karar verilerek öncelikle örtük enflasyon hedeflemesi sisteminin uygulanması kararlaştırılmıştır (Kara & Orak, 2008, s. 37). 2002 yılında enflasyon oranının faiz oranları aracılığıyla denetleme dahiline girmesi ve

yabancı para birimi kurlarının serbest şekilde sansasyonunu gerektiren bu sisteme geçiş yapılmıştır. Bu durumda enflasyon hedefleri iktidar ile birlikte tespit edilmiştir. Enflasyon hedefleri belirlenmiş, gerçekleşen enflasyon bu hedeflere yakın seyretmiş, güvenilirlik artmış, parasal disiplinin sürekliliği ile alakalı kaygılar ciddi boyutta azalmış, mali pazarların kırılabilirliği hafifleyerek derinliği artmış ve Türk Lirası bazında yatırımların portföy tercihlerindeki etkisi artmıştır (Saraç, 2009, s. 68).

Örtük enflasyon hedeflemesi uygulamasında başvuru para politikaları açısından yeterli seviyede şeffaflık sağlanmamıştır. Bu konulardaki kararlar bazı durumlarda halka duyurulmayabilmiştir. Hal böyle iken merkez bankasına dair güvenin de zedelenmesi gündeme gelmiştir (Ayazlar, 2015, s. 11). Örtük enflasyon düzeni ile beraber kur seviyelerindeki değişkenliğe adaptasyon artmış ve açık enflasyon hedeflemesi sisteminin uygulanabilmesi için gereken koşulların sağlanması bakımından önemli aşamalar kat edilmiştir. 2006 yılına girilmesiyle TCMB açık enflasyon hedeflemesi sistemine geçiş yapmıştır (Olgun, 2012, s. 79). Açık enflasyon düzenine geçiş için hazırlık aşamasının son dönemi şeklinde de değerlendirilen 2005 yılındaki enflasyonun hedeflenenin altında seyretmesinin önemli bir başarı olarak addedilmesine karşın, açık enflasyon hedeflemesi sisteminde ise enflasyonun hedeflenenin altında gerçekleşmesi ile hedeflenenin üstünde gerçekleşmesi aynı derecede başarısızlık olarak görüleceğinden TCMB'nin sorumluluğu kayda değer ölçüde artmıştır. TCMB'nin gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi yalnızca hedeflenenin üstünde gerçekleşen enflasyona ağırlık vermeyerek simetrik bir yaklaşımla hedeflenenin altında gerçekleşen enflasyonu da önemsemesi; TCMB açısından dezenflasyonun da en az enflasyon kadar önem taşıdığı ortaya koymaktadır (Yiğit, 2006, s. 99). Örtük enflasyon sistemi 2001 ile 2005 seneleri arasında uygulanmıştır. Bu dönemde açık enflasyon düzenine geçilebilmesi açısından gereken altyapı oluşturulmaya çalışılmıştır (Ayazlar, 2015, s. 11). Örtük enflasyon sistemi şu şekilde özetlenebilir:

- Örtük enflasyon ile açık enflasyon hedeflemesi sistemleri arasındaki fark; örtük enflasyonda enflasyon hedefinin dışında diğer hedeflerin de işaret olarak değerlendirilebilmesidir.

- Örtük enflasyon düzeni, açık enflasyon hedeflemesi sistemine yaklaşmak için kullanılan bir sistemdir.

- Bu sistem ile TCMB enflasyon hedeflemesi konusu ile alakalı deneyim kazanmıştır.

- Örtük enflasyon düzeni döneminde, para politikasının yürütülüşünü daraltan unsurların ülke ekonomisi üzerinde sahip olduğu etkinin azaltılması hedeflenmiştir (TCMB, 2013, s. 18).

Açık Enflasyon Hedeflemesi: Enflasyon hedeflemesinde bulunacak bir ülkenin gerekli tüm koşulları sağlaması durumunda, ülkedeki merkez bankasının kontrolünde hesap verilebilirlik ve saydamlık ilkelerine riayet edilerek uygulanan sistem “açık enflasyon hedeflemesi” şeklinde adlandırılmaktadır (Ayazlar, 2015, s. 12). TCMB, 2002-2005 yılları arasında örtük enflasyon sistemi içerisinde ciddi başarılar elde etmesine istinaden, açık enflasyon sistemi açısından gerekli koşulların sağlanması noktasında da önemli aşamalar kaydedildiğinin de bilinciyle 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesi uygulamasını hayata geçirmiştir (Kara & Orak, 2008, s. 48). 2006 yılından itibaren iktisadi düzen, 2001-2005 arasına kıyasla daha şeffaf bir hâle bürünmüştür. Para Politikası Kurulunun; toplantı özetlerini yayınlaması, faiz kararları ile alakalı üyelerin görüşlerine başvurulması, enflasyon raporlarının düzenli olarak ve belirli aralıklarla ilan edilmesi şeffaflığın sağlanmasına ciddi katkıda bulunmuştur (Engin, 2011, s. 51).

Enflasyon kestirimleri açık enflasyon sistemine geçilen 2006 yılında; 1.5 senelik bir dönemi içerecek şekilde bildirilmiştir. Açık enflasyon hedeflemesi sisteminin uygulandığı diğer ülkelerde kestirim ufku 1-4 sene arasında belirlenirken çoğu ülkede bu rakamın 2 sene olduğu görülmektedir. Bu nedenle TCMB 2007 senesinden itibaren kestirim ufkunun 2 sene olarak belirlenmesini karara bağlamıştır (Kara & Orak, 2008, s. 50). Bu dönemde her üç aylık dönemde bir enflasyon oranları duyurulmuş ve hedeflenen oranlara ne derece yakınsandığı açıklanmıştır. Duyurular resmi internet sayfası aracılığıyla yapıldığından her isteyen kişi bunları görebilmektedir. Bu durum şeffaflığı artırdığı gibi TCMB'ye olan güveni de artırmıştır. Uygulanan para politikaları ve diğer çalışmalar açısından da tam bir şeffaflık ilkesi benimsenmiştir (Ayazlar, 2015, s. 12). Açık enflasyon sistemine geçilmesiyle birlikte; enflasyon hedefleri nokta hedef şeklinde ve senelik tüketici fiyatları endeksine dayalı olarak belirtilmiştir. Bu yöntemin benimsenmesinin nedeni; halkın nokta hedefleri daha rahat anlayabilmesi ve bu sayede iletişimin güçlenmesinin hedeflenmesidir. Tüketici fiyat endeksinin gösterge olarak belirlenmesinin nedeniyse; gündelik yaşam giderlerini sağlıklı biçimde ölçebilmesi ve herkesin bu endeksi kolaylıkla takip edebilmesidir (Kara & Orak, 2008, s. 49).

2008’de yaşanan küresel kriz sebebiyle TCMB enflasyon hedefini yakalayamamış, enflasyon hedefinin tekrar belirlenmesi tartışılmış ve bu süreç TCMB’nin güvenilirliğini bir nebze zedelemiştir (Olgun, 2012, s. 79). TCMB, açık enflasyon sistemine geçebilmek için kurumsal alt yapısı sağlam bir para politikası oluşturulması açısından önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde TCMB, iletişim politikasını geliştirmiş, kurumsal yapısını güçlendirmiş ve enflasyon öngörü yöntemlerini iyileştirmiştir (TCMB, 2013, s. 16). Açık enflasyon sistemine geçiş yapılan ülkelerde sağlanması gereken ilk koşul merkez bankasının bağımsızlık, şeffaflık ve hesap verebilirlik niteliklerini karşılamasıdır. Merkez bankası belirlenen enflasyon hedeflerinin gerçekleşmeyle uyuşmaması hâlinde sorumlu olacaktır. Merkez bankası uyuşmazlığın nedenini halka açıklayarak yazılı şekilde gerekçelerini ifade etme yükümlülüğü altındadır (Ayazlar, 2015, s. 12). Açık enflasyon sistemine geçilmesiyle birlikte;

- Enflasyon hedeflemesi, iktidar ile birlikte hareket edilerek üç senelik hedef ve orta vadeli bakma yaklaşımı ile nokta hedef şeklinde tespit edilmiştir.

- Enflasyon hedeflemesinde yıllık TÜFE değişimiyle hesaplanan yılsonu enflasyon oranının değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır.

- Para politikasının denetimi dışında kalan unsurlardan kaynaklı olarak bazı dönemlerde hesaplanan enflasyondan önemli derecede sapılabileceği göz önünde bulundurularak artı-eksi yüzde 2 oranında belirsizlik mesafesi oluşturulmuştur.

- TCMB şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri bakımından enflasyon hedeflerinden sapılması ya da sapma olasılığının ortaya çıkması hâlinde, bu durumun nedenlerini ve başvurulması gerekli önlemleri halka ve iktidara bildirebilmek adına “Açık Mektup” hazırlamıştır.

- Enflasyon Raporu vasıtasıyla yılsonu enflasyon hedefinden ciddi derecede sapılması hâlinde bu sapmanın nedenlerinin ve başvurulması gereken önlemlerin halka bildirilmesi sağlanmıştır.

- Enflasyon hedeflerinin etkisinin azalmaması ve para politikasına duyulan güvenin sarsılmaması için bildirilen enflasyon hedeflerinin değiştirilmemesi prensibi benimsenmiştir. Ancak doğal afet ve savaş gibi olağanüstü hallerden ya da para politikasının denetimi dışındaki unsurlardan kaynaklı olarak uzun vadeli ve büyük oranda sapma yaşanacağı iktidar

ve TCMB'nin müşterek kararı aracılığıyla enflasyon hedeflerinin yeniden belirlenebileceği kararlaştırılmıştır.

- Para Politikası Kurulu'nun faiz oranına ilişkin düzenlemeleri daha önceden halka duyurulmuş zamanlarda aylık toplantılar vasıtasıyla oylama yoluyla alması kararlaştırılmıştır (TCMB, 2013, s. 17).

Açık enflasyon düzenine geçilen 2006 yılından itibaren TCMB'nin kurumsal yapısında, şeffaflık araçlarında ve karar verme süreçlerinde önemli iyileşmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Para Politikası Kurulu para politikası kararları açısından danışma organı niteliğinden çıkıp karar organı hâline gelmiştir. PPK, faiz ile ilgili aldığı kararları kısa bir yazı aracılığıyla halka duyurmaktadır (Kara & Orak, 2008, s. 51). Açık enflasyon hedeflemesi sisteminde kuralcılık ve disipline dayalı olma ilkeleri hâkimdir. Enflasyon hedefleri ciddiyetle ve ülkenin menfaatleri doğrultusunda belirlenmektedir. Enflasyonla mücadelede başarıya ulaşılabilmesi için ülkelerin açık enflasyon hedeflemesi için gerekli koşulların tümünü sağlaması büyük katkı sağlayacaktır (Ayazlar, 2015, s. 12).

2.1.8.3. Türkiye'de Verilerle Enflasyon (2014-2019)

Tablo 1. TÜFE Yıllık ve Aylık Değişim (2014-2019)

Ay-Yıl	TÜFE (Yıllık % Değişim)	TÜFE (Aylık % Değişim)
06-2019	15.72	0.03
05-2019	18.71	0.95
04-2019	19.50	1.69
03-2019	19.71	1.03
02-2019	19.67	0.16

01-2019	20.35	1.06
12-2018	20.30	-0.40
11-2018	21.62	-1.44
10-2018	25.24	2.67
09-2018	24.52	6.30
08-2018	17.90	2.30
07-2018	15.85	0.55
06-2018	15.39	2.61
05-2018	12.15	1.62
04-2018	10.85	1.87
03-2018	10.23	0.99
02-2018	10.26	0.73
01-2018	10.35	1.02
12-2017	11.92	0.69
11-2017	12.98	1.49

10-2017	11.90	2.08
09-2017	11.20	0.65
08-2017	10.68	0.52
07-2017	9.79	0.15
06-2017	10.90	-0.27
05-2017	11.72	0.45
04-2017	11.87	1.31
03-2017	11.29	1.02
02-2017	10.13	0.81
01-2017	9.22	2.46
12-2016	8.53	1.64
11-2016	7.00	0.52
10-2016	7.16	1.44
09-2016	7.28	0.18
08-2016	8.05	-0.29

07-2016	8.79	1.16
06-2016	7.64	0.47
05-2016	6.58	0.58
04-2016	6.57	0.78
03-2016	7.46	-0.04
02-2016	8.78	-0.02
01-2016	9.58	1.82
12-2015	8.81	0.21
11-2015	8.10	0.67
10-2015	7.58	1.55
09-2015	7.95	0.89
08-2015	7.14	0.40
07-2015	6.81	0.09
06-2015	7.20	-0.51
05-2015	8.09	0.56

04-2015	7.91	1.63
03-2015	7.61	1.19
02-2015	7.55	0.71
01-2015	7.24	1.10
12-2014	8.17	-0.44
11-2014	9.15	0.18
10-2014	8.96	1.90
09-2014	8.86	0.14
08-2014	9.54	0.09
07-2014	9.32	0.45
06-2014	9.16	0.31
05-2014	9.66	0.4
04-2014	9.38	1.34
03-2014	8.39	1.13
02-2014	7.89	0.43

01-2014	7.75	1.98
---------	------	------

Kaynak: (TCMB, 2019a)

Tablo 2. ÜFE Yıllık ve Aylık Değişim

Ay-Yıl	Yıllık Değişim	Aylık Değişim
06-2019	25.04	0.09
05-2019	28.71	2.67
04-2019	30.12	2.98
03-2019	29.64	1.58
02-2019	29.59	0.09
01-2019	32.93	0.45
12-2018	33.64	-2.22
11-2018	38.54	-2.53
10-2018	45.01	0.91
09-2018	46.15	10.88

08-2018	32.13	6.60
07-2018	25.00	1.77
06-2018	23.71	3.03
05-2018	20.16	3.79
04-2018	16.37	2.60
03-2018	14.28	1.54
02-2018	13.71	2.68
01-2018	12.14	0.99
12-2017	15.47	1.37
11-2017	17.30	2.02
10-2017	17.28	1.71
09-2017	16.28	0.24
08-2017	16.34	0.85
07-2017	15.45	0.72
06-2017	14.87	0.07

05-2017	15.26	0.52
04-2017	16.37	0.76
03-2017	16.09	1.04
02-2017	15.36	1.26
01-2017	13.69	3.98
12-2016	9.94	2.98
11-2016	6.41	2.00
10-2016	2.84	0.84
09-2016	1.78	0.29
08-2016	3.03	0.08
07-2016	3.96	0.21
06-2016	3.41	0.41
05-2016	3.25	1.48
04-2016	2.87	0.52
03-2016	3.80	0.40

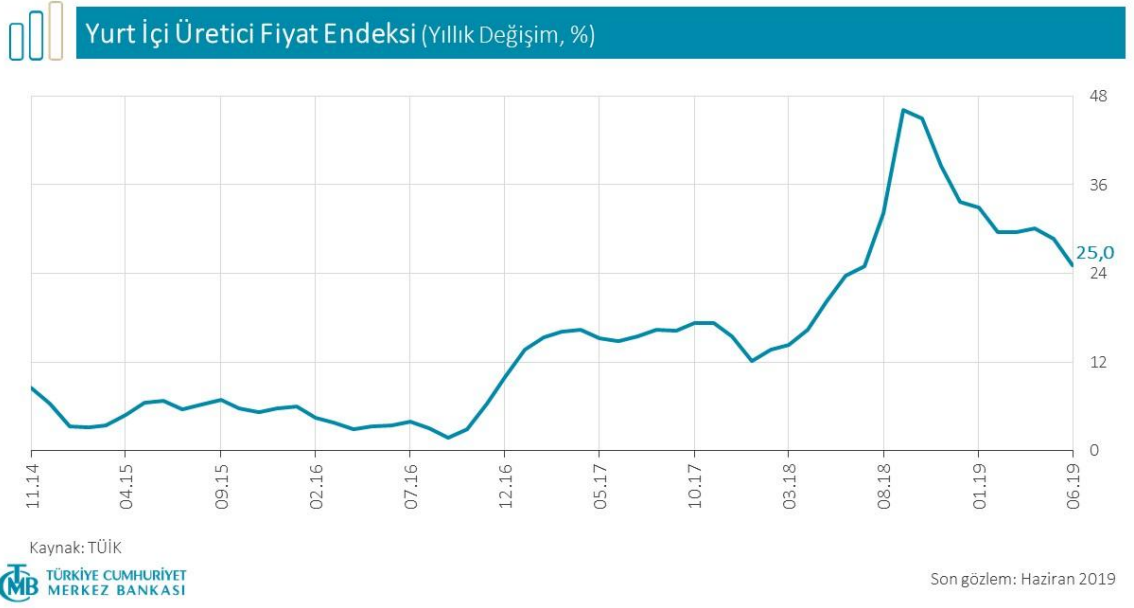
02-2016	4.47	-0.20
01-2016	5.94	0.55
12-2015	5.71	-0.33
11-2015	5.25	-1.42
10-2015	5.74	-0.20
09-2015	6.92	1.53
08-2015	6.21	0.98
07-2015	5.62	-0.32
06-2015	6.73	0.25
05-2015	6.52	1.11
04-2015	4.80	1.43
03-2015	3.41	1.05
02-2015	3,10	1,20
01-2015	3.28	0.33
12-2014	6.36	-0.76

11-2014	8.36	-0.97
10-2014	10.10	0.92
09-2014	9.84	0.85
08-2014	9.88	0.42
07-2014	9.46	0.73
06-2014	9.75	0.06
05-2014	11.28	-0.52
04-2014	12.98	0.09
03-2014	12.31	0.74
02-2014	12.40	1.38
01-2014	10.72	3.32

Kaynak: (TCMB, 2019b)

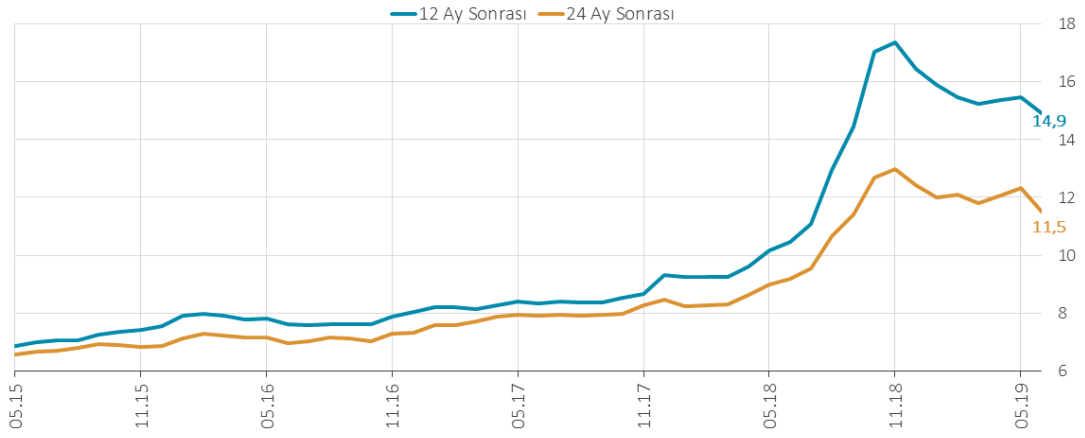

Şekil 1. Tüketici Fiyat Endeksi Yıllık Değişim

Şekil 2. Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi Yıllık Değişim

Yıllık TÜFE Beklentilerindeki Gelişmeler (%)

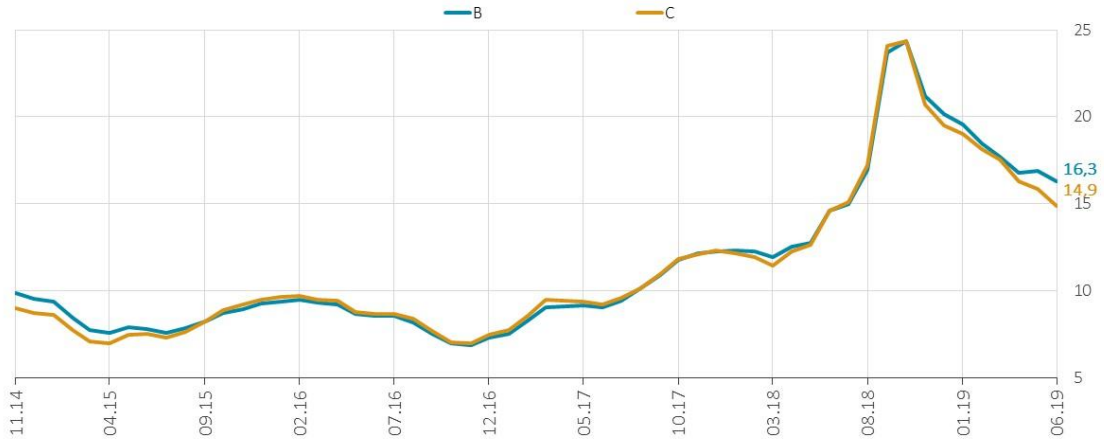

TÜRKİYE CUMHURİYET
MERKEZ BANKASI

Son gözlem: Haziran 2019

Şekil 3. Yıllık TÜFE Beklentilerindeki Gelişmeler

B ve C Çekirdek Grup Endeksleri (Yıllık Değişim, %)

Kaynak: TÜİK

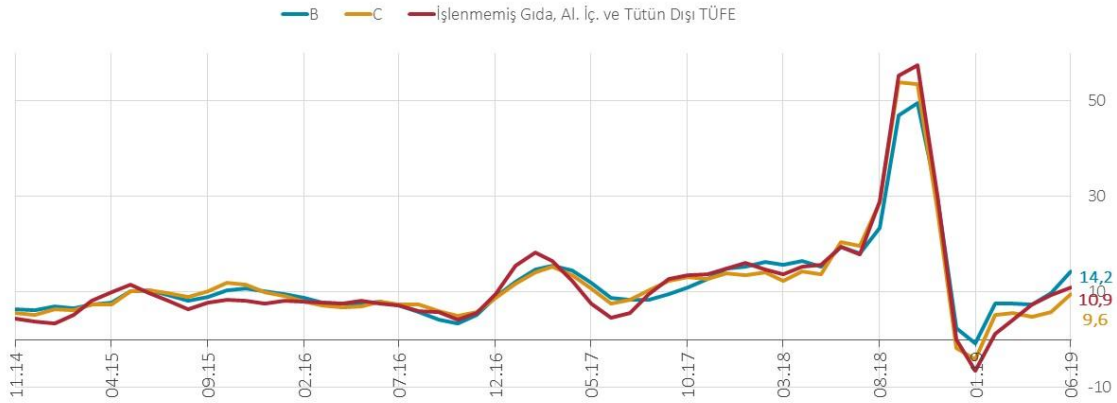
TÜRKİYE CUMHURİYET
MERKEZ BANKASI

Son gözlem: Haziran 2019

Şekil 4. B ve C Çekirdek Grup Endeksleri

Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri (Mevsimsellikten Arındırılmış, Yıllıklandırılmış 3 Aylık Ortalama, %)

Kaynak: TÜİK

Son gözlem: Haziran 2019

Şekil 5. Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri

2.2. İşsizlik

2.2.1. İşsizliğin Tanımı

Potansiyel işgücü arzının tümünün ekonomik faaliyetlere dahil olması olası bir durum değildir. İşgücü arzı sağlayan ve belirli şartlar altında istihdam edilerek emeği ile ekonomik faaliyetlere katılan kişilerin toplamı, istihdam düzeyini ifade etmektedir. İşgücünü arz eden kişi sayısından istihdam edilen kişi sayısı çıkarıldığı zaman ortaya çıkan fark; işsizlik rakamını gösterir. Emeğe olan talepte değişiklik yaşandıkça istihdam düzeyinde de değişiklikler yaşanacağından emek arzı bu durumdan etkilenebilmektedir (Zaim, 1981, s. 199). İşsizlik sorunu sadece istihdam edilemeyen emek arzının yol açacağı üretimdeki değer kaybı ile sınırlı bir sorun olmayıp bunun yanı sıra sosyal yapı bakımından birçok sorunu beraberinde getiren bir konudur. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde işsizlik, emek arzının tam olarak kullanılmaması nedeniyle üretim değerinde kayıp yaşanmasına sebebiyet verirken, bununla birlikte toplumsal ve bireysel gelir seviyesinin de düşmesine neden olarak neticede milli gelir seviyesinin azalmasına yol açmaktadır. Toplumsal ve bireysel açıdan değerlendirildiğindeyse kişilerin işsizlikten kaynaklı olarak gerek fiziksel ve psikolojik gerekse sosyal açıdan olumsuz etkilerle karşılaştıkları görülmektedir (Özdemir, Ersöz, & Sarıoğlu, 2006, s. 68).

İşsizlik, işgücüne katılma kabiliyeti ve arzusuna sahip olan kişilerin herhangi bir işte çalışma imkânı bulamaması olarak özetlenebilir. İşsizlik bireyin iradesine bağlı olan bir durum değildir. Reel GSYİH'in düşmekte olduğu ülkelerde buna bağlı olarak hizmet ve mal üretiminde azalma görülecek ve nihayetinde işsizlik seviyesi yükselecektir. Öte yandan fiyat etkisinden arındırılmış olan GSYİH'in artmakta olduğu ekonomilerde hizmet ve mal üretimi artacak ve işsizlik seviyesinde düşüş görülecektir (Ünsal E. , 2007, s. 12). Bu bağlamda işsizlik ile reel GSYİH arasındaki bağıntının olumsuz yönlü olduğu söylenebilir. TÜİK işsizliği; “Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kar karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiçbir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan 15 ve daha yukarı yaştaki fertler işsiz nüfusa dâhildirler.” şeklinde tanımlamıştır. 2014'ten önceki dönemde iş arama ölçütü son 3 ay şeklinde belirlenmişti. Öte yandan 3 ay içerisinde bir işte çalışmaya başlayacak olan kişiler veya işe başlamak için bazı aksaklıkların giderilmesini bekleyen girişimciler de işsiz olarak değerlendirilmektedir.

2.2.2. İşsizlik Teorileri

2.2.2.1. Neoklasik Teoriler

Neoklasik yaklaşım uyarınca işsizliğin ortaya çıkmasının esas sebebi çalışanların marjinal verimliliklerine denk olarak kendilerine önerilen ücret için çalışmaya yanaşmamasıdır. Buna göre parasal ücretlerin çalışanın marjinal verimliliğine denk olduğu aşamada işsizliğin son bulacağı kabul edilmektedir. Bu denge ücret düzeyinde, yalnızca bu ücret karşılığında çalışma arzusunda olan kişiler istihdam edilmiş olacaktır. Neticede meydana gelen işsizliğin türü ise iradi işsizlik türünde olacaktır. Neoklasik yaklaşım uyarınca reel ücretler ile parasal ücretlerin eşit olması beklenir. Emegın marjinal verimliliği ise reel ücretleri göstermektedir. İş görenler ise reel ücretten daha düşük bir ücret karşılığında çalışmaya yanaşmamaktadırlar (Fisunoğlu & Köksel, 2009, s. 42). 1929'daki Büyük Buhran dönemine dek neoklasik yaklaşım genel kabul görmekteydi ve bu dönemde işsizliğin nedeninin iradi işsizlik olduğu savunulmaktaydı. Neoklasik yaklaşım tam istihdam seviyesinde istihdam yakalandığını ve buna rağmen ortaya çıkan işsizliğin ise ancak iradi işsizlik olarak kabul edilebileceğini ileri sürer. Tam rekabet varsayımına göre işgücü talebi ve arzı aynı seviyede olduğunda belirlenen ücret, işsizliğin ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Reel ücret seviyesinin azalması ekonominin tam istihdam düzeyine ulaşmasını ve bu düzeyde

kalmasını sağlar. Bu noktada reel ücret seviyesinde çalışmayı kabul eden kişilerin tamamı istihdam edilebilecektir. Fakat denge ücret seviyesinden daha yüksek bir ücret karşılığında çalışmayı düşünen kişiler Neoklasik yaklaşım uyarınca istihdam edilemeyerek iradi işsiz sınıfına dahil olacaktır (Bulutay, 1995, s. 21-23).

2.2.2.2. Keynesyen Teoriler

İktisatta klasik yaklaşımın genel kabul gördüğü dönemin sonlarında klasik yaklaşıma karşıt görüş olarak Keynesyen Teoriler ileri sürülmüştür. Bu süreçte emek arzında artış görülse de denge ücret düzeyi tam istihdam şartlarını karşılayamamaktaydı. Bu bağlamda iradi olmayan işsizlik seviyesinde de artış görülmekteydi. Keynes, klasik iktisat teorisindeki yalnızca isteğe bağlı işsizlik görüldüğü düşüncesine karşı çıkmıştır. Keynesyen yaklaşımda; ekonomik krizlere devletin müdahale etmesi gerektiği, finans ve para piyasalarının iktisat üstünde ciddi etkileri bulunması gerektiği savunulmuştur (Romer, 1993, s. 5).

Keynesyen yaklaşım tam istihdam kavramının tesadüfe dayalı bir kavram olduğunu; eksik istihdam seviyesinde ekonominin denge noktasına ulaştığını, bu noktaya ulaşılmasındaki temel etkenin üretim oranlarındaki değişimler olduğunu ifade etmektedir. Genel Teori isimli eserinde Keynes, ekonomide eksik rekabet şartlarının bulunduğunu, iradi olmayan işsizlik sorununun göz ardı edilemeyeceğini ifade etmiştir. Keynes işsizliğin toplam talebin düşmesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir ve bunun nedeni olarak talepteki azalmanın işletmelerin emek talebinde de azalmaya yol açacak olmasını göstermektedir. Keynesyen yaklaşımda işsizlik probleminin çözümü, iktidarın parasal ve mali araçlardan yararlanarak genişletici politikalar benimsemesi ve bu suretle piyasalara müdahalelerde bulunmasından geçmektedir (Ataman, 1997, s. 61).

2.2.2.3. Yeni İşsizlik Teorileri

Keynesyen ve neoklasik yaklaşımlar; çağın iktisadi problemlerini açıklama konusunda yeterli olmadığından yeni işsizlik yaklaşımları ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımlardan “içerideki-dışarıdakiler teorisi”, Keynesyen teorilerin; “iş arama teorisi” ise neoklasik teorilerin devamı niteliğindedir. Bu teorilerden bir diğerini teşkil eden “ücret etkinliği teorisi” ise Yeni Keynesyen yaklaşımın temsilcileri tarafından desteklenmektedir. İş arama teorisine göre kişiler teklif edilen ücretleri kabul etmeyerek arayışlarını sürdürmektedirler. Fakat bu arayış süreci genellikle uzamakta ve istediği koşullarda iş bulamayan kişiler işsiz kaldıkları sürede katlandıkları maliyetlerin artması nedeniyle arayışa devam etme imkânı bulamamaya

ücret beklentilerini azaltmaktadırlar. Bu noktada teklif edilen işe başlamak ya da istenilen koşullardaki işi aramayı sürdürmek seçenekleri arasında bir tercih yapılmaktadır. İşsiz kalan sürenin yarattığı maliyet ile her ne kadar istenilen ücretten daha az ücret teklif edilmiş de olsa istenilen iş bulunana kadar çalışılacak olan sürede elde edilecek olan ücret kazancı gibi unsurlar göz önünde bulunarak optimal bir karar alınmaya çalışılır. İstisnalar olsa da bu karar çoğunlukla işe başlama lehine sonlanmaktadır (Ataman, 1997, s. 65).

İçeridekiler-dışarıdakiler teorisinde; dışarıdakiler iş aramakta olan kişileri, içeridekiler ise hâlihazırda istihdam edilmiş olan kişileri ifade eder. Bir işletme bünyesindeki personel ile iş akdini feshederek yeni bir kişiyi istihdam ettiğinde, sözleşmesi feshedilen işçinin bünyesinde edinmiş olduğu tecrübeyi kaybedecek ve işletmedeki toplam işgücü verimliliğini olumsuz etkileyen bir işten çıkarma maliyetine katlanmış olacaktır. Bu noktada işletmeler yeni kişileri istihdam etmektense bünyesindeki iş görenlerle ücret konusunda görüşmeyi tercih ederler. Bu görüşmeler neticesinde genellikle mevcut işçinin ücretinin artırılmasına karar verildiğinden ücret seviyesi artmaktadır (Ataman, 1997, s. 69). Yeni Keynesyen yaklaşımı benimseyen yazarların 1960’larda ortaya attığı ücret etkinliği teorisine göre; çalışanların verimlilikleri ve fiziksel durumları; elde ettikleri ücret pozitif bir bağıntı içerisindedir. Yüksek ücret gelirin sahip olan işçilerin daha verimli çalıştıkları ve daha sağlıklı oldukları gözlemlenmiştir. Ücret gelirin artması aynı zamanda çalışanın motivasyonunun da yükselmesine neden olmakta ve buna bağlı olarak çalışanın daha üretken olmasını, performansının artmasını sağlamaktadır (Kaytancı, 2010, s. 95-96).

2.2.3. İşsizlik Türleri

2.2.3.1. İradi İşsizlik

İşgücüne katılma kabiliyetinde olan bireylerin, bu konuda bir istek ve çaba göstermemeleri ve iş arama faaliyetlerinde bulunmamaları hâli iradi işsizlik olarak adlandırılmaktadır. İradi işsiz olan bireylerin geneli iş arama konusunda çaba gösterecek istihdam edilebilecek kişilerden oluşmaktadır. Ancak bu bireyler çoğunlukla parasal ya da şahsi sebeplerden ötürü iş arama gayretinde olmamaktadırlar (Eyüpoğlu, 2003, s. 14). İradi işsizlik durumundaki bireyin bazı nedenlerden ötürü paraya ihtiyacının olmaması, kişinin çalışma arzusunu kaybetmesine yol açabilmektedir. Miras, servet, başkaca gelirler gibi unsurlar kişilerin paraya olan ihtiyacının azalmasına ve iş aramaya yanaşmamasına neden olabilmektedir.

2.2.3.2. Gayri İradî İşsizlik

İşgücüne katılabilecek kabiliyette olan ve bu konuda istekli olan, kendisine önerilecek olan çalışma şartları ve ücret düzeyine rıza gösteren ancak yine de istihdam edilemeyen kişiler irade dışı işsiz olarak sınıflandırılır. Bu durumdaki kişiler iradi işsizliğin aksine çalışma şartlarını kabul etmekte ancak yine de çalışacak bir iş bulamamaktadırlar (Dinler, 2007, s. 210). Kimi zaman önerilen ücret çok düşük olsa dahi çalışma arzusunda olan kişilerin yine de istihdam edilememelerinin temel nedeni talep ve sermaye yetersizlikleridir. Klasik yaklaşımda irade dışı işsizlik kabul edilmemiştir. Keynesyen yaklaşımda ise işsizliğin irade dışı işsizlikten kaynaklandığı yaklaşımı benimsenmiştir. Gayri iradi işsizlik üretim konusundaki yetersizlikten ya da konjonktürel hareketlerden dolayı ortaya çıkabilir. Keynesyen yaklaşım bu işsizlik türünün nedeninin talep yetersizliği olduğunu savunmaktadır (Bozpinar, 2010, s. 9).

2.2.3.3. Doğal İşsizlik

Phelps ve Friedman'ın 1960'lı yılların sonuna doğru ortaya attığı bu kavrama göre; işsizlik uzun vadede doğal oranına gelecektir, bu oranın üstünde işsizlik ve ücret enflasyonu arasında bir mübadele ilişkisi bulunmayacaktır. Öte yandan kısa vadede bu iki kavram arasında bir mübadele ilişkisi söz konusu olacaktır. Başka bir ifadeyle Phillips eğrisi uzun vadede doğal işsizlik oranının üstünde dikey şekilde seyredecek, kısa vadede ise negatif eğri biçiminde görülecektir (Güloğlu & İspir, 2011, s. 205). Ekonomideki yapısal değişiklikler ve geçici işsizliğin neden olduğu işsizliğin toplamı şeklinde tanımlanabilecek olan doğal işsizlik; konjonktür nedeniyle işsiz kalan kişiler dışındaki, çalışmakta olduğu işten ayrılmak isteyerek yeni bir iş aramakta olan kişileri, işyeri, ücret gibi çalışma koşullarını beğenmeyerek işten çıkanları, yaşlılık, tutukluluk gibi nedenlerle işgücüne dahil olamayanları göstermektedir. Kısaca doğal işsizlik oranı; ekonomi politikaları ile azaltılamayan, azaltılmaya çalışıldığında enflasyon oluşmasına sebebiyet veren asgari işsizlik oranı ya da tam istihdam seviyesindeki işsizlik oranı şeklinde tanımlanabilir. Diğer bir deyişle de, enflasyon oranını artırmadan elde edilebilecek olan asgari işsizlik oranı ya da potansiyel milli gelir seviyesinde cari milli gelire ulaşılan işsizlik oranıdır. Bununla birlikte enflasyonun artmasını sağlamayacak bir işsizlik oranını yansıtan doğal işsizlik oranı; bazı ekonomi yazarları tarafından enflasyonu tırmandırmayan işsizlik şeklinde de isimlendirilmektedir (Aydın, 2012, s. 122).

2.2.3.4. Gizli İşsizlik

Bir ekonomide işgücüne katılan emek miktarının azalmasına karşın üretilen çıktı miktarı bu durumdan etkilenmiyorsa, gizli işsizliğin var olduğundan söz edilebilir (Kanca, 2012, s. 3). Üretilen çıktı miktarında değişme yaratmaksızın bir işletme veya endüstride işten ayrılan çalışan sayısı gizli işsiz miktarını göstermektedir. Çalışan sayısı ile birlikte bir sektör ya da işletmede çalışanın performansı, ona ödenen ücretten daha düşük bir seviyedeysen yine gizli işsizliğin var olduğu kabul edilir (Bozdağlıoğlu, 2008, s. 49). Gelişmiş ülkelerdeki gizli işsizlik sebepleri ile az gelişmiş ülkelerdeki farklı olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde talep yetersizliği dolayısıyla işsizlik ortaya çıkmaktayken, gelişmemiş ülkelerde sermaye yetersizliğinden kaynaklı olarak işsizlik ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ekonomiler talebin artmasını sağlayacak genişletici iktisadi politikalar uygulayarak işsizlik problemi ile mücadele edebilirken, gelişmemiş ülkelerin böyle bir imkânı bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle gelişmemiş ülkelerde sorun yapısal iken, gelişmiş ülkelerde sorun geçici niteliktedir (Bozdağlıoğlu, 2008, s. 50). Kamu kesimindeki gizli işsizlik sorununa yol açan nedenler ise idarecilerin popülist yaklaşımları ya da personel planlama hataları olarak gösterilebilir.

2.2.3.5. Friksiyonel İşsizlik

Emek arzı ve talebi arasında denge noktasına ulaşılan bir ekonomide dahi, iş görenlerin sık aralıklarla iş değiştirmeleri nedeniyle, diğer bir deyişle emek arzının yer değiştirmesinden ötürü ortaya çıkan işsizlik türü friksiyonel işsizlik olarak isimlendirilmektedir (Işığınçok, 2017, s. 112). Kısa vadeli bir işsizlik çeşidi olan friksiyonel işsizlik; işgücüne henüz katılmamış olan kişilerin ilk kez iş arama süreçlerinde ya da çalışanların mevcut çalışma şartları ve ücretinden daha iyisini elde edebilmek amacıyla iş değiştirme sürecinde işsiz kalmaları ile de ortaya çıkabilmektedir. Gerçekten de kişilerin kendilerine özgü özelliklere, iş tercihlerine ve tecrübelerine sahip olmaları; çalışan arayan işletme ile iş arayan çalışan arasında uyumlu bir eşleşme oluşması kısa vadede gerçekleşmesi güç olabilen bir olgudur (Acemoğlu, Laibson, & List, 2016, s. 239).

Bununla birlikte işgücü piyasasındaki bilgi ve koordinasyon yetersizlikleri gibi sebepler de iş arama sürecini uzatabilmektedir (Ceylan Ataman, 2016, s. 206). Friksiyonel işsizlikte emek arzı ve emek talebi arasında bir dengesizlik bulunmadığından bu işsizlik türü yapısal bir iktisadi sorun olduğunu göstermez. Bu bağlamda yöneticiler friksiyonel işsizliği ciddi bir gösterge olarak değerlendirmemektedirler (Borjas & Van Ours, 2005, s. 483).

Bununla birlikte işletmelerin daha nitelikli personel bulmalarına imkân da verebilen friksiyonel işsizliğin ekonomik anlamda olumlu etkileri de bulunmaktadır. Bu noktada friksiyonel işsizliğin sona ermesinin mümkün olmadığı ve bu işsizlik türünün doğal bir olgu olduğu kabul edilmelidir.

2.2.3.6. Konjonktürel İşsizlik

Konjonktürel işsizlik; çoğunlukla iktisadi durgunluklardan, başka bir ifadeyle iş döngüsündeki daralmalardan kaynaklanmaktadır. İktisadi durgunluklarda; işsizliğe yol açan unsur talep yetersizliği olmaktadır. Nitekim talep yetersizliği yatırım ve üretimin azalmasına ve buna bağlı olarak istihdam seviyesinin düşmesine sebebiyet vermektedir (Lordoğlu & Özkaplan, 2007, s. 383). Hizmet ve mala ilişkin talebin azaldığı noktada firmalar maliyet azaltma kaygısıyla işten çıkarma uygulamalarında bulunmaktadır. Buna bağlı olarak işsiz kalan kişilerin gelirleri azalacağından talep de azalmaya devam etmekte, konjonktürel işsizlik bu bağlamda yapısal işsizlik kadar ciddi bir sorun hâline gelebilmektedir. Bu noktada konjonktürel işsizlik olgusunun ne kadar uzun süreceği önem taşımaktadır. 2008 Mortgage Krizi sonrasında konut talebi düşüşü nedeniyle ev arzının sona erme noktasına gelmesi ve buna bağlı olarak inşaat sektöründe çalışan yüzbinlerce kişinin işsiz kalması konjonktürel işsizliğe örnek verilebilir.

2.2.3.7. Yapısal İşsizlik

Yapısal işsizlik bir açık işsizlik türü olup; iktisadi kaygılar nedeniyle işverenlerin gereksinim duyduğu nitelikler ile çalışanlarda mevcut olan niteliklerin uyuşmaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle; emek arzının emek talebindeki yapısal değişikliğe adapte olamaması yapısal işsizlik olarak adlandırılan dengesizliğe neden olmaktadır (Ceylan Ataman, 2016, s. 207). Yapısal işsizliğe yol açan esas problem nitelik yetersizliğidir. İşsiz kalan yahut iş bulamayan çalışanlar yeterli vasıfları bünyelerinde bulundurmadıklarından ortaya bir dengesizlik çıkmaktadır (Borjas & Van Ours, 2005, s. 484). Örnek vermek gerekirse emek talebinin yöneldiği pozisyonlar belirli eğitim ve nitelik koşulları gerektiriyorsa; ancak emek arzı sunan kişiler bu nitelik ve eğitim koşullarını sağlayamıyorsa ortaya bir uyumsuzluk ve buna bağlı olarak yapısal işsizlik çıkmaktadır. Emek talep ve arzının niteliğindeki değişimlerden doğan yapısal işsizliği meydana getiren diğer bir faktör ise iş arayan kişiler ise çalışan arayan işyerleri arasında coğrafi olarak bir uyumsuzluk bulunmasıdır (McConnell, Brue, & Macpherson, 2016, s. 552).

Yapısal işsizlik, uzun vadeli bir işsizlik çeşidi olup hem toplum hem de bireyler açısından psikolojik ve ekonomik zararlar doğurmaktadır. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerde daha sık karşılaşılan bu işsizlik türü uzun vadeli niteliği hasebiyle ekonomi açısından kalıcı etkiler oluşturabilmektedir.

2.2.3.8. Teknolojik İşsizlik

Teknolojik ve bilimsel neticeler sonucunda yaşanan otomasyon ve makineleşme nedeniyle ortaya çıkan işsizlik türü, teknolojik işsizlik olarak adlandırılır. Bu gelişmelerin işsizliğin artmasına neden olduğu uzunca bir süre tartışılan bir husus olsa da, şu anda öğretilen teknolojik gelişmelerin yalnızca kısa vadeli işsizlik yarattığı ancak uzun vadede yarattığı bu işsizliği telafi ettiği ve hatta işsizliğin başlangıçtakinden de daha az bir seviyeye gerilemesini sağladığı genel kabul görmektedir (Yavuz, 2012, s. 46). Emek talebinin düşmesini sağlayan teknolojik gelişmeler neticesinde teknolojik işsizlik ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de ortaya atılan yenilikler işçiler tarafından yapılması gereken işlerin makineler tarafından da yapılabilmesini sağlayabilmektedir. Yahut verimliliği artıran gelişmeler sonucunda bir işin daha az çalışan yardımıyla yapılabilmesi sağlanabilir (Sloman, 2004, s. 54). Bu özellikleri ile kısa vadede işsizlik oluşturan teknolojik gelişmeler, uzun vadede ise yeni iş kollarının ortaya çıkmasını sağlayarak işsizliğin azalmasına neden olmaktadır.

2.2.3.9. Mevsimlik İşsizlik

Azalan verimler kanunundan ötürü tarım alanlarındaki verimliliğin azalması sebebiyle kırsal kesimden kente göç eden kişi sayısının artması, mevsimsel işsizliğin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Emek faktörü hizmet, ticaret ve sanayi sektörlerinde emek arzı kadar talep edilmediğinden işsizlik zaman içerisinde artmaktadır. Tarım açısından verimli olan mevsimlerde bu işsizlik türü azalırken verimsiz mevsimlerde ise artmaktadır. Mevsimsel işsizlik mevsim değişikliklerinden ve olumsuz hava koşullarından ötürü meydana gelmişse, genel işsizlik seviyesi üzerindeki etkisi doğrudan ve ani şekilde olur. Sanayiye dayalı olarak gelişmiş ülkelerdeyse bu işsizlik türü genellikle mevsimsel olarak ürün talebindeki değişikliklerden ötürü meydana gelmektedir. Bu nedenler ise mevsimsel işsizlik üzerinde dolaylı ve genel bir etkiye sahiptir. Örnek vermek gerekirse inşaat ve tarım alanlarında her mevsim üretim yapılması doğa şartları nedeniyle düşünülemeyeceğinden belirli dönemlerde üretimin azalması kaçınılmaz olacaktır. Öte yandan yazlık-kışlık giysiler gibi arz açısından değişiklik gerektiren bir neden olmamasına karşın ürünlere olan talebin mevsimlere göre

değişkenlik gösterdiği sektörler de mevsimsiz işsizliğin ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektedir (Zaim, 1981, s. 163). Türkiye’de mevsimsel işsizliğe en az Temmuz ve Ağustos aylarında rastlanırken, en fazla Ocak ve Şubat aylarında rastlanılmaktadır (Yavuz, 2012, s. 46).

2.2.4. İşsizliğin Ölçülmesi

İşsizliğin yol açabileceği problemlerin çözülmesi için gereken politikaların belirlenmesi ve bunların icra edilebilirliğinin artırılması bakımından işsizliğin hesaplanması büyük önem arz eder. Bu nedenle gelişmiş ekonomilerde işsizlik sigortası uygulaması kapsamında işsiz kişilerin kayıtlarının tutuluyor olması ölçüm işleminin daha rahat yapılabilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte işgücü anketleri aracılığıyla emek piyasasının niteliği de incelenebilmektedir. Gelişmemiş ekonomilerdeyse işgücü anketleriyle mevcut verilerin geleceğe ilişkin yorumlanarak bazı öngörüler belirlenmekte ve bu şekilde işsizlik hesaplamaya çalışılmaktadır (Ataman, 1997, s. 21). Toplam nüfus içerisinde; hastalık, tutukluluk/mahkûmiyet, askerlik gibi nedenlerle çalışamayacak olan ve 15 yaşın altında olan kişiler çıkarıldığında geriye kalan kişiler kurumsal olmayan sivil nüfus olarak nitelendirilmektedir. Bu nüfus; bir işte çalışmayan ve iş aramaya devam eden kişiler (U), bir işte çalışıyor olanlar (E) ve bir işte çalışmayan ve iş arama faaliyetinde bulunmayan kişilerden oluşmaktadır. İşgücü ise kurumsal olmayan sivil nüfusun; bir işte çalışmayan ancak iş arayan ve hâlihazırda bir işte çalışan kısmından oluşmaktadır. Bu durum; “ $L = E + U$ ” formülüyle gösterilebilir. Bir işte çalışmayan ve iş de aramayan kişiler sivil nüfusun işgücüne dahil olmayan kesimini oluşturur. Bu durum da “*İşgücüne dahil olmayan kişiler = Kurumsal olmayan sivil nüfus - İşgücü*” şeklinde formüle dökülebilir. İşgücü ile kurumsal olmayan sivil nüfusun oranı işgücüne katılım oranını gösterir. Bu oranın yükselmesi; kurumsal olmayan sivil nüfus içerisindeki kişilerin çalışma arzusunun arttığı şeklinde yorumlanabilir. İşsizlik oranı ise; işgücüne katılan kişiler içerisindeki bir işte çalışmayan kişi oranı bulunarak hesaplanmaktadır. Bu oran ise “*İşsizlik Oranı = (Bir işte çalışmayanlar / İş gücüne katılan kişiler) x 100*” biçiminde formüle dökülebilir. İşsizliğin hesaplanmasında başvurulan diğer bir oran ise istihdam oranıdır. Bu oran; “*(Bir işte çalışanlar / Kurumsal olmayan sivil nüfus) x 100*” biçiminde formüle dökülebilir. İstihdam oranı ve işsizlik oranı yüzdeleri birbirlerini daima yüze tamamlayacağından, biri diğerinden çıkarılarak da istenilen orana ulaşılabilir.

Yalnızca işsizlik oranları incelenerek ülkenin işsizlik durumunun tam olarak anlaşılması oldukça güçtür. Bu durumun iki temel sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki;

işsizliğin arttığı zaman dilimlerinde iş bulamayan kişiler bir süre sonra pes ederek iş arama konusunda aktif olmamakta ve işgücüne dahil olmayan sınıf içerisinde hesaplanmaktadır. Bu insanların esasında çalışma arzusu içerisinde oldukları göz önünde bulundurulduğunda gerçek işsizlik oranının elde edilen rakamdan daha fazla olduğu kabul edilmelidir. Diğer sebep ise bazı kişilerin yarı zamanlı çalışmalarına karşın çalışan nüfusa dahil olarak değerlendirilmeleri nedeniyle ortaya çıkan eksik istihdamın ölçülememesidir. Bu nokta da dikkate alındığında gerçek işsizlik verilerinin genellikle hesaplanandan daha fazla olduğu söylenebilir (Ünsal E. , 2007, s. 87-91).

2.2.5. İşsizliğin Nedenleri

İşsizlik neredeyse bütün ekonomiler bakımından gerek iktisadi gerekse toplumsal açıdan ciddi önem arz eden bir problemdir. Bu problemin meydana gelmesinin sebepleri de ülkelere göre çeşitlilik gösterir. Neo-liberal yaklaşım uyarınca işsizlik; işten çıkarma maliyetinin fazla olması, sendikaların güçlenmesi, kanuni düzenlemeler, işgücü piyasasının yeterince esnek olmaması ve işgücü maliyetleri gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkmaktadır (Ay, 2012, s. 322). Ay (2012) ayrıca; Keynesyen teoriye göre işsizliğin; ücret seviyesinin düşük olması ve bu nedenle talebin azalmasından, talep yetersizliğinin de ekonomik büyüme ve yatırımları olumsuz etkilemesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Ekonomik büyüme ve yatırım miktarlarındaki daralma da emek talebinin azalmasına yol açacaktır. Gelişmiş ekonomilerde; üretim fazlası veya talep azlığından doğan emek talebi değişikliklerinden ya da ekonomik istikrarsızlıklara, dalgalanmalara ya da büyüme niteliğine bağlı olarak gelişen uzun ve kısa vadeli dengesizliklerden ötürü ortaya çıkan konjonktürel işsizlik diğer işsizlik türlerinden daha çok görülmektedir (Bulut, 2011, s. 9).

Gelişmemiş ekonomilerde ise işsizlik genellikle tarıma dayalı ekonominin hizmet ve sanayiye bağlı hâle gelmesi sürecinde yaşanan değişikliklerin neticesinde ortaya çıkmaktadır (Güney, 2009, s. 150). Ekonomisi tarıma bağlı ülkelerde sulama imkânlarının yeterli olmaması ya da miras nedeniyle tarım arazilerinin bölünmesi gibi bazı sebeplerden ötürü kırsal kesimden şehirlere göç yaşanmaktadır. Bu durum ise niteliksiz çalışan sayısının artmasına sebebiyet verir. Tarım alanından direkt hizmet alanına geçiş yapılması da işsizliğin ortaya çıkmasına yol açar. Yine gelişmemiş ülkelerde sermayenin yetersiz olması yatırımların da yeterli seviyeye ulaşmamasına neden olmaktadır. Yetersiz yatırımlar iş imkânlarının da gereken seviyeye ulaşmasına engel olmakta bu nedenle yeterli istihdam sağlanamayarak işsizlik sorunu meydana gelmektedir. Üretimdeki artışlar ise istihdamın artırılması yoluyla

değil kapasite kullanımının artırılması yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte teknolojik gelişmeler de beşeri unsura duyulan gereksinimi azaltmaktadır. Emek unsurunun yerini makineleşme doldurmakta bu nedenle emek talebi nitelikli kişilere yönelmekte, vasıflı olmayan kişiler ise bu ihtiyacı karşılayamamaktadır. İşsizliğin; yatırım ve sermaye azlığı, istihdam yetersizliği, nüfus artışı ve enflasyon, köyden şehre göç gibi sebeplerden ötürü gerçekleştiği söylenebilir. Emek unsurundan yararlanılamaması ise makro iktisadi açıdan yalnızca ekonominin değil toplumun ve kişinin de birçok sorunla karşılaşmasına yol açmaktadır (Gürsel, ve diğerleri, 2002, s. 6).

Kişinin işsiz kaldığı süreç ne kadar uzun olursa; hayatını sürdürebilmek için yasadışı yöntemlere yönelmesi ihtimali de o kadar artacaktır. Bu perspektiften incelendiğinde ise işsizlik oranındaki artışların suç oranındaki artışa neden olan unsurlardan bir tanesi olduğu kabul edilebilir. İşsizlik oranı ve suç oranı arasındaki bağıntı pek çok çalışmaya konu olmuştur. Dündar ve Kesbiç'in (2017) gerçekleştirdiği araştırmada 2007'den itibaren bu konuda yapılan çalışmalar incelenmiş ve suç oranı açısından işsizliğin belirleyici nitelikte olduğu, işsizlik oranının artmasının suç oranlarını yükselttiği neticelerine varılmıştır.

2.2.6. İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Politikalar

İşsizliğin önlenmesi için ilk olarak o ekonomide işsizliğin neden kaynaklandığı ve hangi çeşit işsizlik görüldüğü belirlenmelidir. İşsizliğin önüne geçilebilmesi için hangi politikaya başvurulacağı da başarıya ulaşılmasında önemli bir kriterdir. İşsizliği yaratan sebepler incelendiğinde genellikle o ülkenin iktisadi yapısı ile politik ve sosyal açıdan içinde bulunduğu konjonktürün etkili olduğu görülmektedir. Gelişmemiş ekonomilerde en çok görülen işsizlik türü yapısal işsizlik olurken, gelişmiş ekonomilerde ise en çok geçici işsizlik türüne rastlanılmaktadır. Bu noktada yöneticiler bazı politikalar üretmiş ve işsizlikle mücadele edilmeye çalışmışlardır. Bu politikalar genel olarak aktif ve pasif istihdam politikaları şeklinde iki sınıfta incelenebilir. Bunlarla birlikte gelir, maliye ve para politikaları da işsizlikle mücadelede başvurulan araçlardandır. Konjonktürel açıdan ekonomik daralma yaşanan süreçlerde ülkeler işsizlikle mücadele için genişletici maliye ve para politikalarına başvurmaktadır. Bu şekilde iktisadi faaliyetlerin gelişmesi, daha fazla yatırım sağlanması ve bununla beraber üretim seviyesinde artış görülmesi, emek talebinde artış yaşanması hedeflenmektedir. Konjonktürel işsizliğin yarattığı etkiler bu şekilde hafifletilmeye çalışılmaktadır. Aktif istihdam politikaları uygulanarak ise friksiyonel işsizlik açısından işsizliğin kapsamı daraltılabilir. İŞKUR gibi kurumlar aracılığıyla işsizlikle mücadelede daha

aktif ve fonksiyonel çalışmalar gerçekleştirilebilir ve bu şekilde işsizlik oranları düşürülebilir. Yapısal işsizlik açısından ise gelişen teknolojiler sonucunda oluşan yeni sektörler veya emekten ziyade sermaye ve niteliğin önem taşıdığı sektörler için emek unsuru yönlendirilerek ve bu kişilere nitelik kazandırılarak işsizlik oranları azaltılabilir.

2.2.6.1. Para Politikaları

Çoğunlukla her ülkede o ülkenin merkez bankası vasıtasıyla belirlenen iktisat politikaların uygulanabilmesi için yapılan para arzı düzenlemelerine para politikası ismi verilmektedir. Para politikaları ekonomide para konusunda alınan önlem ve yapılan düzenlemelerden ibarettir ve daraltıcı ve genişletici para politikaları şeklinde iki sınıf hâlinde incelenebilir. Ekonomideki para hacmini çoğaltmayı hedefleyen politikalar genişletici politikalar iken; bu hacmi azaltmayı hedefleyen politikalar daraltıcı para politikalarıdır (Çoban, 2009, s. 376). Bununla birlikte para politikaları doğrudan ve dolaylı olmak üzere de sınıflandırılabilir. Merkez Bankasının ekonomi piyasasında aracı sıfatına haiz olduğu para politikası araçları dolaylı olarak nitelendirilir. Merkez bankasının kararları piyasalara bir inisiyatif sunmaktadır. Dolaylı para politikaları; kredi kolaylıkları, zorunlu karşılıklar ve reeskont kredileri şeklinde sıralanabilir (Akçay, 1997, s. 17). Piyasada likidite sorunu olduğu zaman devlet ihale borçlanma senetleri aracılığıyla finansal araçların piyasayı fonlaması, repo işlemi olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir işlem ise likidite bolluğu yaşanan zamanlarda piyasadan para çekilmesidir ve ters repo işlemi olarak isimlendirilir (Akçay, 1997, s. 17).

Merkez bankasında finans kuruluşu portföylerinin belirli bir bölümünün rezerv olarak bulundurulması ise zorunlu karşılıklar kavramı ile ifade edilmektedir (Akçay, 1997, s. 17). Bankaların sahip olduğu müeccel ticari senetlerin merkez bankası tarafından iskonto edilmesi işlemi ise reeskont işlemleri şeklinde isimlendirilir. Bu sayede bankaların para rezervleri artırılmaktadır (Parasız, 2005, s. 351). Merkez bankasının kanuni düzenlemeler aracılığıyla para politikası uygulamaları getirmesi ise doğrudan para politikaları olarak adlandırılır. Bunların başlıca olanları; farklılaştırılmış reeskont kotaları ve faiz oranı kontrolleridir. İşsizlik görülen bir ülkede likidite tercihi fonksiyonu aynı kalmasına karşın para arzının artırılması denge faiz oranını aşkın bir para arzı fazlası yaratacaktır. Bu durum ise faiz oranlarının düşmesini sağlar. Düşen oranlar yatırım harcamalarını artırır ve buna bağlı olarak işgücü talebi ve toplam talep de artış gösterir.

2.2.6.2. Maliye Politikaları

Ülkelerin ekonomik hedeflerine ulaşmak ve ekonomide sürekliliği elde etmek adına; piyasalara vergiler, kamu harcamaları ve borçlanma gibi yöntemlerle müdahalelerde bulunması şeklinde özetlenebilecek olan maliye politikalarının çağdaş uygulamaları Keynesyen yaklaşımın geliştirdiği bir sistemdir. Hükümetler kamu harcamalarının yeterli olmaması hâlinde borçlanma veya karşılıksız para basımı yoluyla harcamalarını fonlamaktadır. 1929'daki Büyük Buhranın ardından Keynes, krizle mücadelede yetersiz efektif talep probleminin çözülebilmesi adına araştırmalarda bulunmuştur. Keynes, krizin aşılması açısından maliye politikalarının büyük önem arz ettiğini ifade etmiştir. Bu süreçte kamu harcamaları vasıtasıyla toplam talebin artması sağlanacak, buna bağlı olarak yatırımlar artacak, yatırımların artması ise emek talebinin artmasına neden olacaktır. Devletin maliye politikaları vasıtasıyla ekonomik ve toplumsal yaşama müdahale ederek; ekonomik ve mali zorlama ve teşvikler getirerek ekonomik yaşamın düzenlenmesini sağlaması hedeflenmektedir (Bulut C. , 2006, s. 104).

2.2.6.3. Gelirler Politikaları

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bazı gelişmiş Avrupa ülkelerinde iktisadi koşulların değişmesi neticesinde ortaya çıkan ekonomik krizler, piyasa ekonomisine devlet müdahalesi zorunluluğunu doğurmuştur. Fakat bu döneme dek edinilen deneyimler hükümetlerin ve merkez bankalarının maliye ve para politikası araçlarının yeterli müdahaleyi sağlayamadığını göstermektedir. 1970'lerden sonra ortaya çıkan enflasyon ve yüksek işsizlik sorunları yeni politika araçlarının geliştirilmesini zorunlu hâle getirmiştir. Bu noktada gelirler politikasının önemi anlaşılmıştır. Ekonomik istikrarı sağlamak, ödemeler dengesini oluşturmak ve tam istihdam seviyesini yakalamak amaçları ile ülkeler birer birer gelirler politikası araçlarına başvurmaya başlamıştır (Uçkan, t.y., s. 16-17).

Üretim sürecinde elde edilen gelirin üretim sürecine dahil olan kişiler arasında paylaşımı aşamasında gelirden daha çok pay almaya yönelik talepler sebebiyle rekabeti ortaya çıkarmaktadır. Bu rekabetin yarattığı problemler gelirler politikası araçları olan fiyat, kâr ve ücret kararları ile aşılacak istenmektedir. Gelirler politikasının temel amacı gelir dağılımındaki payların kontrol altında tutulmasıdır. Diğer bir amaçsa dağılım paylarının oluşturabileceği enflasyonun engellenmesi, fiyat-ücret düzeyinin belirlenmesi ve istihdam oranının artırılmasıdır (Ataman, 1997, s. 59). Ücret düzeyinin belirlenmesinde o ekonomideki

işsizlik oranı belirleyici niteliktedir. Sermaye ve emek unsurunu oluşturan kişilerin sendikalar vasıtasıyla yaptıkları görüşmelerde sermaye sahipleri işsizliğin yüksek olduğu zamanlarda ücret seviyesinin düşük olarak belirlenmesi için avantaj sahibidir. İşsizliğin az olduğu zamanlardaysa çalışanlar ücret seviyesinin yükseltilebilmesi için baskı oluşturabilmektedirler (Ataman, 1997, s. 59-60).

Fiyat ve ücret dondurmaları, vergiye bağlı politikalar, endeksleme politikaları, fiyat ve ücret kılavuzluğu, gelirler politikasının araçlarıdır. Fiyat ve ücret dondurmaları ile iktidar enflasyona bağlı baskıları hafifletmek adına kısa vadeli olarak ücret ve fiyatları sabitlemekte ya da uzun vadeli olarak ücret ve fiyat denetimi gerçekleştirmektedir. Güçlü sendikalaşmanın bulunduğu bir ekonomide ise bu uygulama neticeye ulaşmayacaktır. Ücret dondurma uygulamasının kullanıldığı ülkelerde işçiler sıklıkla grev yoluna gitmektedirler. Fiyat dondurma uygulamasına başvurulduğunda ise işletmeler ürünlerinin nitelik ve niceliğinde azaltmaya giderek politikanın işlerliğini büyük oranda zedelemektedir. Bu politikanın daha esnek versiyonunu teşkil eden fiyat ve ücret kılavuzluğunda ise fiyat ve ücretler belirlenerek bunlara riayet edilmesi yönünde talepte bulunulur. Fiyat ve ücret kılavuzluğu kamu kesimi açısından neticeye ulaşsa da özel kesim bu uygulamaya direnebilmektedir. Direnmelerin önüne geçebilmek adına ise teşvik, ödül ve yaptırım mekanizmalarına başvurulmaktadır (Ataman, 1997, s. 61). İleriki dönemde beklenmeyen ücret artışları, döviz kurlarındaki ve faiz oranlarındaki spekülasyonlu değişikliklerin meydana getireceği olumsuz neticelerin önceden alınan önlemler aracılığıyla ücret seviyesindeki artışın fiyat seviyesindeki artışa endekslenmesi suretiyle tüketicinin alım gücünün korunmasını hedefleyen politika ise endeksleme politikası olarak tanımlanmaktadır. Vergiye bağlı politikadaysa iktidarlar işletmelerin belli bir süreç için yapabilecekleri ücret artışını belirlemektedir. İşletmelerin yaptıkları ücret artışı bu rakamın üzerinde olursa işletmelerin kazançlarına ek vergi getirilmektedir.

2.2.6.4. Aktif ve Pasif İstihdam Politikaları

OECD ye göre aktif istihdam politikaları; işgücü piyasasında verimliliğin sağlanması ve emek arz eden kişilerin daha vasıflı hâle gelmeleri için uygulanan politikalarlardır. 1960'lardan itibaren OECD, aktif istihdam politikaları geliştirilmesini teşvik etmektedir. 2. Dünya Savaşının ardından; yeni iş kolları yaratma ve mesleki eğitim programları düzenleme gibi uygulamalara başvurulmaktaydı. Fakat bunlar aktif istihdam politikası şeklinde değerlendirilmemekteydi. Aktif istihdam politikaları ilk defa 1949 senesinde tam istihdam

koşullarını sağlarken enflasyonu denetim altında tutan politikalar şeklinde tanımlanmıştır (Biçerli, 2004, s. 46). Bu politikaların esas hedefi; iş arayan kişilerin daha hızlı iş bulmalarını sağlamaktır (Biçerli, 2004, s. 48). OECD, işsizliğin önlenmesi adına benimsenen istihdam politikalarını 7 kategoride incelemiştir:

1) İşgücü pazarlaması eğitimi; ekonomide gereksinim duyulan meslek ya da iş alanlarında kişilere nitelik kazandırmaya ve kişileri geliştirmeye yönelik mesleki kurslar açılması.

2) Kamusal işçi servis ve idaresi; bireylerin en uygun çalışma şartlarına sahip işlerde istihdam edilebilmesi için danışmanlık hizmeti verecek kuruluşlar kurulması.

3) Sübvansiyon edilmiş istihdam; ücrete dayalı vergilerin azaltılması veya ücret yapısında değişikliğe gidilmesi.

4) Engellilere yönelik uygulamalar.

5) Gençlere yönelik uygulamalar.

6) İşsizlik maaşı.

7) Erken emeklilik.

İlk 5 madde aktif istihdam politikalarına örnek teşkil etmekteyken son 2 madde ise pasif istihdam politikalarına örnek oluşturur (Sohlman & Turnham, 1994, s. 23).

Genellikle gelişmiş ülkelerde kullanılan pasif istihdam politikaları işsizliğin meydana getirdiği satın alma gücü kaybı ve talep daralması sorunlarını engellemeye ya da azaltmaya ilişkin politikalarlardır (Güney, 2009, s. 154). Pasif istihdam politikaları, işsiz kalan kişilerin satın alma gücünü belirli bir seviyede tutabilmek için onlara gelir desteği verilmesine yöneliktir. Bu politikaların istihdam seviyesini artırmak ya da yeni iş kolları yaratmak gibi bir amacı yoktur. Bu politikalar işsizlik yardımı ve işsizlik sigortası ödeneği şeklinde iki ana uygulamadan yararlanmaktadır. Bunların yanı sıra işsizlik sigortası, kıdem tazminatı, erken emeklilik, çalışma sürelerinin azaltılması gibi uygulamalara da başvurulabilir (Varçın, 2004, s. 4). Pasif istihdam politikaları, işsizlik seviyesini düşürmeye çalışmamakta ancak bu seviyenin ortaya çıkarabileceği toplumsal sorunları bertaraf etmeye çabalamaktadır. Bu uygulamalar gelişmiş ekonomilerde daha sıklıkla kullanılmaktadır.

2.2.7. İşsizliğin Maliyeti

İşsizliğin hem toplumsal hem de ekonomik açıdan ciddi bir maliyeti bulunmaktadır ve bunun yanı sıra toplum açısından olumsuz etkiler oluşturur. Çalışma kabiliyeti ve arzusuna sahip olan bireyler işsizlik nedeniyle gelir kaybına uğrarken bir yandan da bu bireylerin kendilerini işe yaramaz hissetmesine neden olarak psikolojilerini olumsuz etkilemekte ve sosyal açıdan çöküntüler yaratmaktadır. 1970’li yıllardan sonra sanayiye bağlı olarak gelişen ülkelerin çoğunda işsizlik oranlarının ciddi şekilde artış göstermesiyle beraber bu sorunun sosyal, kişisel ve yönetsel açıdan ortaya çıkardığı maliyetlere ilişkin pek çok araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalarda işsizliğin hem toplumsal hem de ekonomik maliyetleri incelenmiştir.

Ekonomik maliyet açısından; işsizlik nedeniyle üretime katılan kişi sayısı azalacak ve üretim seviyesi düşecek, istenilen çıktı miktarlarına ulaşamayacaktır. Ayrıca işsiz olmaları nedeniyle gelir elde edemeyen kişiler vergi ödeyemeyecek, bilakis bazı hükümet ödemeleri ve işsizlik sigortalarından yararlanacaktır. Bu maliyetler ise hükümete, dolayısıyla toplumun geneline bir yük olacaktır (Abel, Bernanke, & Croushore, 2008, s. 458). İşsizliğin yarattığı üretim kaybının miktarı ise Arthur Okun (1962) tarafından araştırılmıştır. “Okun Yasası” olarak öğretilen tez uyarınca, işsizlik oranının yüzde 1 artması o ülkenin GSMH oranını yüzde 2.5 seviyesinde aşağı çekecektir. Mesela bir ekonomide tam istihdam çıktısı 5 milyar dolar şeklinde varsayılırsa her yüzde 1 oranındaki işsizlik bu çıktının 125 milyar dolar azalmasına yol açacaktır. Yüksek işsizlik görülen bir ülkede gelir eşitsizliği ve fakirliğin nispeten artmasına bağlı olarak harcama ve reel gelirler de azalacaktır. Bu bağlamda işsizlik seviyesindeki artış toplum açısından bazı maliyetleri beraberinde getirmektedir. Gerçekten de her ülkenin farklı süreler ve tutarlarda belirlediği işsizlik yardımları bu maliyetlerin doğrudan olanlarına bir örnek teşkil eder. Bununla beraber işsiz kalan kişilerin işgücü piyasasına tekrar dahil olabilmeleri için gerçekleştirilen rehberlik uygulamaları da bir maliyet oluşturacaktır. Bu maliyetler hükümetlerin gider kaybını gösterse de bununla birlikte ülkeler gelir kaybı da yaşamaktadır. Kişinin işsiz kalması onun hayat kalitesi ve satın alma gücünü etkileyeceğinden harcama seviyesini azaltacak ve dolaylı vergiler aracılığıyla hükümete sağladığı katkı da daha az olacaktır (Gerard, Valsamis, Van der Beken, Johansson, & Rothfuss, 2012).

İşsizliğin önem arz eden başka bir maliyeti de işsiz kalanların ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin yaşayacakları psikolojik ve şahsi maliyetlerdir. Bunlar uzun bir süre boyunca işsiz kalan kişiler ve kronik olarak işsiz olarak nitelendirilen kişiler bakımından bilhassa önem

taşımaktadır. Gerçekten de işsizlik hâli süreklilik kazanan kişi hem öz sygısını hem de çalışma kabiliyetini yitirebilecek ve ciddi bir stres yaşayacaktır (Abel, Bernanke, & Croushore, 2008, s. 458). Bununla birlikte, işsizlik ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar bu konunun intihar, zararlı madde bağımlılığı, yasadışı eylemler ve boşanmalar gibi toplumsal sorunlara yol açabileceğini ifade etmektedir. Mesleki yetenekleri zaman içinde kaybolan bireyler, işsizlik sonrasında bir iş bulabilseler dahi önceki verimlilik seviyesini belirli bir süre yakalayamamaktadır (Biçerli, 2016, s. 429). Netice itibariyle toplumsal ve ekonomik kalkınma açısından emeğin üretim sürecine aktif şekilde dahil olması büyük önem arz eder. Bu noktada işsizlik üretimin en önemli unsurlarından olan beşeri unsurdan yararlanamaması anlamına da gelmektedir. İşsiz kişilerin sayısının artması milli gelir yaratılmasına katkı sunamayan ancak bu gelirden pay alan kişi sayısının da artması anlamını taşımaktadır. Buna bağlı olarak gelir dağılımında bozulmalar, sosyal refah seviyesinin kötüleşmesi ve kayıt dışı işgücünün artması gibi sorunlar da gündeme gelecektir (Işığışok, 2017).

2.2.8. Türkiye’de İşsizlik

Türkiye’deki işsizlik ve istihdam oranları yıllara göre aşağıdaki tablo aracılığıyla gösterilmiştir.

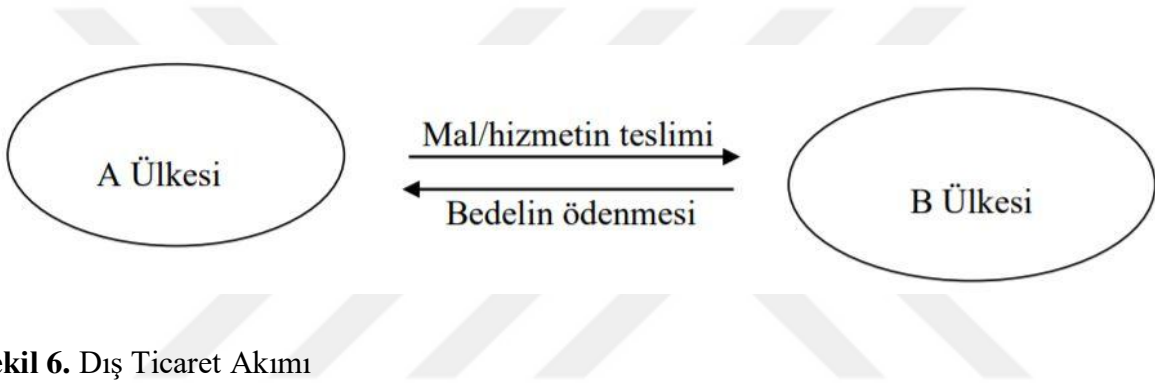
Tablo 3. Türkiye'nin 15-64 Yaş Arası Bireyler İçin İşsizlik ve İstihdam Verileri (2014-2018)

	İstihdam (bin)	İstihdam oranı (%)	İş gücü (bin)	İş gücüne katılım oranı (%)	İşsiz (bin)	İşsizlik oranı (%)
2014	25259	49,5	28098	55,1	2839	10,1
2015	25890	50,2	28929	56,1	3039	10,5
2016	26462	50,6	29773	57	3310	11,1
2017	27386	51,5	30822	58	3437	11,1
2018	27888	52	31400	58,5	3513	11,2

2.3. Dış Ticaret

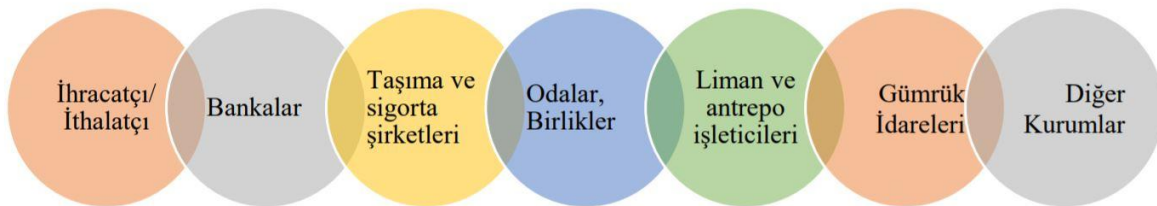
2.3.1. Dış Ticaretin Tanımı

Bir ülkede yaşayan kişilerin ülke sınırlarını aşarak hizmet ve mal alım satımlarında bulunması dış ticaret olarak adlandırılır (Saka, 1945, s. 1). Milletlerarası ekonomik ilişkiler kavramından daha dar bir anlam taşıyan dış ticaret kavramı; para karşılığında hizmet ve mal sunulmasına ilişkin hareketleri içerirken, fon ve sermaye hareketlerini ise içermemektedir (Saygılıoğlu & Akçin, 2015, s. 25). Dış ticaretin para karşılığında gerçekleştirilen bir iktisadi etkinlik olması nedeniyle fon ve sermaye hareketleri bu kavrama dahil olmamakta, kavramın bir boyutunu hizmet ve mal fiyatının ödenmesi teşkil ederken diğer bir boyutunu ise hizmet ve malın teslimi oluşturmaktadır.

Şekil 6. Dış Ticaret Akımı

Dış ticaret; hükümet ve ideoloji değişikliklerinden, buna bağlı olarak getirilen düzenleme ve hükümlerden, uluslararası standart ve kurallardan etkilenen bir konudur. Her ülkenin ahlaki, mali ve iktisadi yapısının farklı olması bu ülkelerin dış ticaret politikalarının ve bu alandaki düzenleme ve hükümlerinin farklılık göstermesine neden olabilmekte, bu durum da dış ticaret açısından bazı engeller yaratabilmektedir. Dış ticareti destekleyen uluslararası standart ve hükümler ise bu alandaki engelleri ortadan kaldırmaya ve tekdüzeliğin oluşturulmasına yönelik düzenlemeler getirmektedir. Dış ticaret, farklı ülkelerde bulunan gerçek ya da tüzel kişilerin hizmet ya da mal ticareti şeklinde satıcı ve alıcıyı ilgilendiren bir ticari faaliyet olmayıp, birçok aktörün bulunduğu çok daha komplike bir süreçtir.

Şekil 7. Dış Ticaretin Aktörleri

2.3.2. Dış Ticaret Teorileri

Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" (1776) isimli eseri klasik iktisat yaklaşımının esaslarını belirlediği gibi aynı zamanda dış ticaret teorilerinin de ortaya çıkmasını sağlamıştır (Serin, 1971, s. 2). Smith'in ortaya attığı mutlak üstünlük teorisine göre; dış ticaret sayesinde iş bölümü ve uzmanlaşma konusunda da gelişme kaydedilecek ve kaynak verimliliği artacak, bu şekilde dünya genelinde refah ve üretim seviyesi yükselecektir. Adam Smith ortaya koyduğu yaklaşımla, dış ticaret alanında bir taraf kaybederken öteki tarafın kaybetmesi anlayışının sağlıklı bir anlayış olmadığını, dış ticaret sayesinde ülkelerin uzmanlaşma ve iş bölümü konusunda kendilerini geliştirerek gerek ulusal gerekse küresel anlamda refah seviyelerini yükseltebileceklerini teorik açıdan kanıtlamıştır (Karluk S. R., 2003, s. 14).

David Ricardo 1818 senesinde mutlak üstünlükler teorisini geliştirerek "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini" yayınlamıştır. Ricardo ve Smith'in geliştirdiği bu teoriler klasik dış ticaret anlayışının esaslarını belirlemiştir. Mutlak üstünlük teorisi ve buna bağlı geleneksel yaklaşımların benimsenmesinin ardından dünyadaki ticaret yapısı ve iktisadi düzenin bu yaklaşımlar aracılığıyla yeterli seviyede açıklanamaması nedeniyle zaman içerisinde farklı dış ticaret yaklaşımları da geliştirilmiştir. Teorik analizler açısından; iki faktörlü, iki mallı ve iki ülkeli modeller uygulanmış, mal piyasalarında tam rekabet şartlarının sağlandığı, iktidarın buna bağlı olarak da tarife dışı ve tarife engellerinin bulunmadığı konusundaki basitleştirme ve faraziyelerden faydalanılmıştır. Bu bağlamda; iktisatta tam istihdam seviyesinin yakalandığı, dış ticaretin iki ülke arasında gerçekleştirildiği, ticarete sadece iki malın konu olduğu, gümrükleme, depolama, sigorta, taşıma gibi giderlerin bulunmadığı, takas yoluyla ticaret gerçekleştirildiği, üretim unsurlarının ülke dahilinde hareketliken ülke dışında hareketsiz olduğu, işgücü becerisi, üretim unsuru arzları ve teknolojinin veri olarak kabul edildiği geleneksel yaklaşımlarca benimsenmiştir. Bir ürünün maliyeti o ürün için ortaya koyulan emek ile ölçülmüş ve emek maliyeti meydana getiren tek unsur olarak değerlendirilmiştir (Serin, 1971, s. 10).

Üretim şartları ve arzın fiyatları belirlediği bu incelemelerde talep şartları göz önünde bulundurulmamıştır. Dış ticarete ilişkin yaklaşımlar iktidarın olmadığı bir ortamda uluslararası ticaretin yapılma sebeplerini anlama çabasıyla; dış ticaret politikaları ise iktidarın mevcut olduğu gerçekliğinden yola çıkarak iktidarın dış ticaret müdahalelerine

yoğunlaşmıştır. Lisans, kota ve gümrük tarifeleri aracılığıyla ithalatın sınırlandırılması veya bazı teşvikler aracılığıyla ihracata yönlendirme yapılması gibi iktidar müdahaleleri bu doğrultuda araştırılmıştır. Kapalı ekonomi yaklaşımı benzeri bir nitelikte korumacı anlayışın mı benimsenmesinin mi yoksa serbest ticaret anlayışının mı uygulanmasının mı dış ticaret politikası olarak kabul edilmesi gerektiği konusu uzun bir süre tartışılmıştır. Tarih boyunca gelişen siyasi, toplumsal ve ekonomik ortam dış ticaret yaklaşımlarının da ne yönde gelişeceği üzerinde etki sahibi olmuştur. Ülkelerin uluslararası ticarete neden yöneldiği, hangi malların ithal hangi malların ihraç edilmesi gerektiği, dış ticaret sınırlarının hangi koşullarda belirlendiği gibi sorunsallar dış ticaret teorileri aracılığıyla cevaplanmaya çalışılmıştır (Seyidoğlu, 1996, s. 10). Bu teoriler cevap aranılan sorulara ve bu sorulara verilen cevaplara göre, aynı zamanda da dönemin şartları doğrultusunda gelişmiştir (Seyidoğlu, 1996, s. 10).

Liberal ve korumacı anlayış arasında dönen tartışmalar etrafında şekillenen dış ticaret, İkinci Dünya Savaşının ardından liberal politikalar doğrultusunda gelişmiştir. Bu durum klasik dış ticaret yaklaşımları dışında yeni yaklaşımların oluşturulması sonucunu doğurmuştur. Bu yaklaşımlar, geleneksel yaklaşımın karmaşıklaşan ve her geçen gün gelişen dış ticareti yeterince açıklamayacağını ve geleneksel yaklaşıma hakim olan varsayımların veri olarak değil değişken olarak değerlendirilmesini savunmuştur. Endüstri içi ticaret teorisi, stratejik dış ticaret teorisi, ürün farklılaştırması teorisi, tekeli rekabet teorisi, ölçek ekonomileri teorisi, ülke benzerliği teorisi, tercihlerde benzerlik teorisi, ürün dönemleri teorisi, teknoloji açığı teorisi, nitelikli işgücü teorisi, faktör dağıtım teorisi bu yeni teorilerin başlıca olanları arasında sayılabilir.

2.3.3. Dış Ticaret İle İlgili Kavramlar

2.3.3.1. Dış Ticaret Açığı

İhracata bağlı olarak ekonomiye dahil olan para miktarının ithalat nedeniyle ekonomiden çıkan para miktarından daha az olması dış ticaret açığını oluşturur. Ülkelere bakıldığında gelişmemiş ülkelerin dış ticaret açığının oldukça fazla olduğu görülürken gelişmiş ülkelerde dış ticaret açığına pek rastlanmadığı görülecektir.

Nispi dış ticaret açığı kavramı; dış ticaret açığı veren bir ekonomideki toplam dış ticaret hacmi değerlendirilerek elde edilen oranlama neticesinde ölçülür. İhracat ve ithalat değerleri 200 milyar dolar olarak gerçekleşen bir ekonomide dış ticaret açığının 50 milyar dolar olarak gerçekleşmesi hâlinde nispi dış ticaret açığının yüzde 25 olduğu görülecektir.

İstikrarlı bir şekilde dış ticaret açığı oluşan ülkelerde ihracatlarının ithalatlarla aynı düzeyde artması durumunda dış ticaret açığı aynı miktarda kalırken nispi dış ticaret açığı oranı ise azalacaktır.

2.3.3.2. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Bir ülkedeki ithalat ve ihracat rakamları kıyaslandığında ihracatın ithalatı karşılama oranına ulaşılır. İthalat harcamaları sonucunda ülkeden çıkan para ile ihracat gelirleri sonucunda ülkeye giren para döviz açığını karşılama açısından kıyaslanır. Bu oranın düşük olması durumunda ülkenin döviz rezervleri azalacaktır. Dış borçlar aracılığıyla döviz rezervleri artırılmaya çalışabilir buna bağlı olarak yüksek faizle borç alınmak durumunda kalmabilir. Turizm gelirleri de döviz rezervi açısından önemli olabilirse de bunun için çok sayıda ve varlıklı turistlerin ülkeye giriş yapması sağlanmalıdır. Başka bir metot da devalüasyon aracılığıyla milli para birimine değer kaybı yaşatılarak döviz bazlı ihracat gelirlerinin ülke içerisindeki alım gücünün artırılmasıdır.

2.3.3.3. Dış Ticaret Haddi

Uluslararası ticaret açısından rekabet avantajını yansıtan bir göstergedir. Bir ülkenin dış ticaret sonucunda elde ettiği gelirin hesaplanmasını sağlar. İhracat gelirlerinin ithalat gelirlerine oranı dış ticaret haddi olarak ifade edilir. Zamanla ortaya çıkan ticari değişiklikleri rakamsal olarak yansıtan dış ticaret haddi, 100 sayısı baz alınarak değerlendirilir. 100 ün üzerinde bir rakamda olursa ülkenin dış ticareti pozitif yöndedir, 100 ün altında bir rakamda olursa ülkenin dış ticareti negatif yöndedir. Dış ticaret haddi ile ülkelerin senelik dış ticaret başarısı ölçülebilir (Hepaktan & Karakayalı, 2009, s. 182).

2.3.3.4. Devalüasyon ve Revalüasyon

Devalüasyon genellikle döviz kurları arasında kayda değer farklılıklar bulunmayan ya da sabit döviz kuru benimsenmiş olan sistemlerde uygulanmaktadır. İktidar döviz kurlarını ayarlayacak kararlar almaktadır. Milli para biriminin değerinin bilinçli olarak düşürülmesi ya da döviz kurunun artırılması devalüasyon olarak adlandırılır (Seyidoğlu, 2011, s. 453). Talep ve arzın esnek olduğu kur sistemlerinde hükümet döviz piyasasına genellikle müdahalede bulunmaz. Sabit kur sistemindeki iktidarlar devalüasyon aracılığıyla ithalatın azaltılması ve ihracatın artırılmasını sağlamaya çalışırlar. Milli para birimini kullanan kişiler açısından ithal mallar pahalılaştırırken, ihracat aracılığıyla elde edilen gelir milli para birimi bazında artmakta

ve ihrac ürünler dış piyasa açısından ucuzladığından ihracat rakamları da artış göstermektedir. Milli para biriminin döviz kuruna karşı değer kazancı yaşaması olarak tanımlanabilecek olan revalüasyon ise özünde devalüasyonun tam tersidir. Ancak revalüasyonun devalüasyonun tam tersi bir işleyiş göstermesi söz konusu değildir. Nitekim fiyatların yükselmesi karşısındaki arz ve talep tepkisi, fiyatların düşmesi karşısındaki tepkiyle aynı olmayacaktır. Piyasa koşulları içerisinde döviz kurları düşüş yaşarsa ulusal para birimi değer kazancı yaşayacaktır. “Appreciation” olarak adlandırılan bu durum revalüasyon olarak değerlendirilemez. Revalüasyon yapılabilmesi için sabit kur uygulanan bir sistem olmalıdır. Revalüasyonda ulusal para biriminin yaşadığı değer kazancı kendiliğinden gerçekleşmemektedir. Revalüasyonda döviz kurlarına bir merkez bankası müdahalesi söz konusudur. Dış ticaret bakımından bu durum ihrac mallarının döviz kuru karşılığı fiyatının artmasına neden olur ve ihracatın azalmasına sebebiyet verir. İthal malların fiyatları ise ulusal para birimi bakımından düşüş yaşayacağından ithalata yönelik artar. Revalüasyonun bu sonuçları dış ticaret açığına yol açacağından ödemeler dengesinin bozulmasına da neden olabilir.

2.3.3.5. Döviz ve Döviz Rezervi

Döviz; ulusal para birimi dışındaki para birimleri ile ülke dışında kullanılabilirliği olan senet ve diğer ödeme araçları olarak tanımlanabilir (Karluk R. , 2013). Uluslararası ödemeler için kullanılabilen bütün paralar esasında döviz olarak değerlendirilebilir. Döviz rezervi ise bir ülkenin merkez bankası aracılığıyla gerekli gördüğü durumlarda piyasalara müdahalelerde bulunmak, para kur politikasını desteklemek ve güven oluşturmak amacıyla sahip oldukları yabancı para birimi türünden likidite olarak tanımlanmaktadır. Merkez bankaları; dış borç ödemeleri veya karşılaşılabilecek iç ve dış şoklara müdahalede kullanabilmek için döviz rezervlerini artırmaya ve yüksek bir seviyede tutmaya çalışmaktadırlar. Yeterli döviz miktarı ile ilgili bazı tanımlamalarda bulunulmuştur. IMF ülkenin 3 aylık ithalat miktarını karşılayabilecek bir döviz rezervinin yeterli olduğunu belirtmiştir. Öte yandan bu rakamın 4 aylık ya da 6 aylık olması gerektiğini savunan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bazı yaklaşımlara göre ise döviz rezervini saklı tutmak yerine ithalat ya da yatırımlar ile değerlendirilmek üretime daha fazla katkı sağlayabilir.

2.3.3.6. Ödemeler Bilançosu ve Kalemleri

Bir ülkedeki belirli kişilerin belirli bir dönemde başka bir ülkedeki belirli kişiler ile karşılıklı gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetlerin sonuçlarını yansıtan yıllık ya da 3 aylık

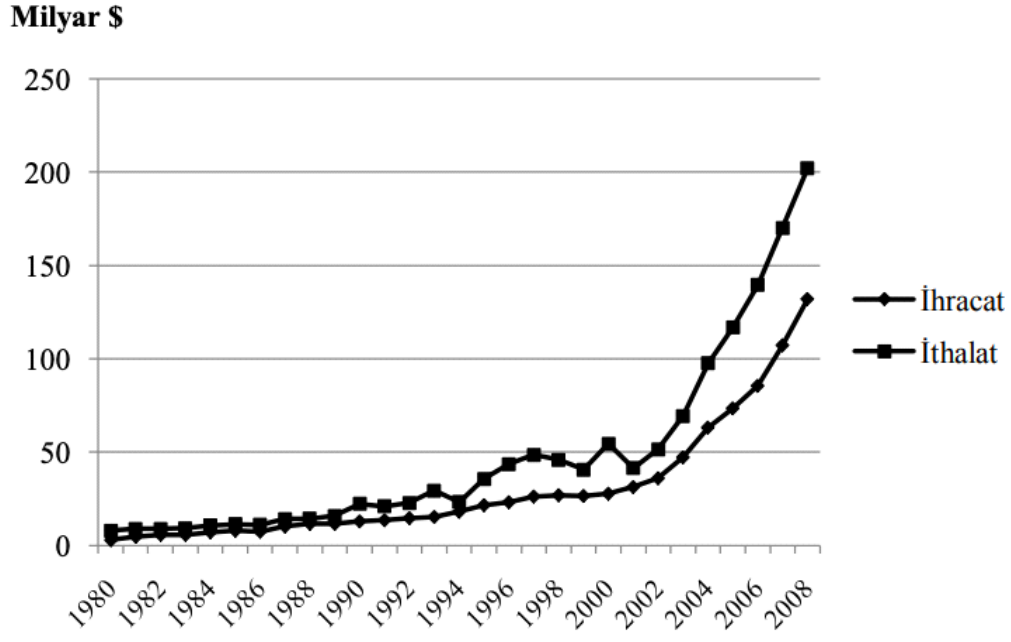
dönemler hâlinde düzenlenen kayıt biçimi ödemeler bilançosu olarak isimlendirilir (Seyidoğlu, 2011, s. 776-779). IMF ise ödemeler bilançosunu; bu dönemlerde ÷lke içerisinde ticari faaliyetler gösteren gerçek ya da tüzel kişilerin diğer ÷lkelerdeki gerçek ya da tüzel kişiler ile gerçekleştirdikleri alışverişin bir neticesi olarak; rezerv değişimlerinin, yapılan ödemelerin ve parasal değerlerin sistematik olarak muhasebe kayıtlarına uygun şekilde kaydının alınması biçiminde daha geniş kapsamlı şekilde tanımlamaktadır. ÷lkeler ödemeler bilançosunu bazı dönemlerde dış ticaretteki finansal işlemlerine yön verebilmek adına kullanmaktadırlar. Kamu ve özel sektörün payları da ekonomiye giriş ve çıkışları tespit edilen paraların belirlenmesinde dikkate alınmaktadır. Ödemeler bilançosu kalemleri; istatistiki farklar, resmi rezervler hesabı, sermaye hesabı ve cari işlemler hesabı olmak üzere dört sınıfta incelenebilir. Bunlar arasında en önemli kalemi ise cari işlemler hesabı oluşturmaktadır. Bu hesapta yabancı ve yerli bütün karar vericiler özenli bir şekilde analiz edilerek elde edilen neticelere göre belirli kararlar alınmaktadır. Bu hesabın kapsamında; ÷lkede ticari faaliyetler gösteren kişilerin yabancı kişilerle gerçekleştirdikleri; transfer, faktör girdileri, hizmet ve mal geçişleri bulunmaktadır. Bu hesapta; cari hesaplar, karşılıksız transferler, milletlerarası gelir ve hizmetler, mal ticareti rakamları esas alınmaktadır. Sermaye hesabında ise bir ÷lkedeki gerçek ya da tüzel kişilerin başka bir ÷lkede gerçekleştirdikleri ciddi endüstriyel ya da ticari yatırımlar ve maddi fon geçişleri dikkate alınmaktadır. Sermaye hesabı ile ÷lkelerin kendi aralarındaki alacak ve borç durumları da gösterilmektedir. Sermaye hesabı pozitif yönde olan bir ÷lkede cari işlemlerin fazla verdiği, negatif yönde olan bir ÷lkede ise cari işlemlerin açık verdiği söylenebilir. Ödemeler bilançosu dönemindeki merkez bankası döviz rezervi değişimlerini yansıtan hesap ise resmi rezervler hesabıdır. Bu hesaplamada merkez bankası bünyesindeki özel çekme hakları, döviz ve altın dikkate alınmaktadır. Bu hesabın tutulma nedeni sermaye işlemler ve cari işlemler sonucunda meydana gelen olumsuzlukların giderilmesidir. Ödemeler bilançosu hesabında ortaya çıkabilecek hatalar sonucunda ödemeler bilançosunun tutmaması hâlinde fazlalık ya da açıkları yansıtan kalem ise istatistiki farklar şeklinde adlandırılır.

2.3.4. Türkiye’de Dış Ticaret

Son 25 yıl içerisinde Türkiye’de ekonomik istikrar sağlanabilmesi için alınan önlemler; döviz kuru ve faiz stratejileri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ekonomik sıkıntıların aşılmasında ihracatın en büyük unsur olduğu düşüncesiyle nitelikli ürün ve hizmetlerin ÷lke dışına sunulması konusuna ağırlık verilmiştir (Şenol, 2007).

Yasal düzenlemeler aracılığıyla ihracat teşvik edilmiş ve finansman gereksiniminin karşılanması için ödenekler sağlanmıştır. Bu husus, firmaların ihracatı önemli bir kazanç kapısı olarak değerlendirmesini sağlamış ve merkez bankasının benimsediği makro ekonomik politikalar ve piyasaya döviz girişi yaşanması ile birlikte istikrarın elde edilmesine imkân vermiştir (Öztürk, Sözdemir, & Koçbulut, 2007, s. 182). İhracata yönelik işletmelerin bu alandaki rekabette avantaj elde edebilmek için ucuz finansman sağlama arayışına girmeleri Eximbank'ın 1987 yılında kurulmasına neden olmuştur. Bu banka ihracat için teşvikler vererek ihracatın gelişmesine ciddi katkıda bulunmuş ve buna bağlı olarak iş ve dış şokların etkilerinin aşılmasına olanak sunmuştur (Erdoğan, 2006, s. 32). Gelişmiş ekonomilerle karşılaştırıldığında Türkiye'deki ihracatın genellikle yarı mamul ve hammadde seviyesinde kaldığı ve katma değer açısından yetersiz olduğu görülse de ihraç edilen ürün sayısının fazlalığı da bir gelişme göstergesidir. Bununla birlikte diplomatik ilişkilerin ihracat üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin jeopolitik konumu ve yanı başındaki ülkelerin içinde bulunduğu iç çatışmalar ve istikrarsız koşullar da dikkate alındığında ihracatın istenilen seviyeye gelmesinin güç olduğu anlaşılacaktır. Bu bağlamda Türkiye'den düzenli olarak ithalat yapan ve hem doğal kaynaklara hem de hammaddeye gereksinim duyan Avrupa ülkelerine dönük ticari faaliyetler gerçekleştirilmesi için çok yönlü politikalar belirlenmesi ve gerek bürokratik gerekse diplomatik kısıtlamaların ortadan kaldırılmasına dair önlemlerin süratle alınması son derece önemli bir konudur (DTM, 2002).

Global piyasalara açılma ve tedarik zinciri idaresine dayanan pazarlama çalışmalarında uluslararası aktörlerden yararlanmaya yönelik stratejiler, gelişmiş pek çok ülkenin ihracata bağlı iktisadi kalkınmasında ciddi pay sahibiyken bu durum aynı zamanda ihraç ürünleri ile ilgili tüketici bağlılığı ve tüketici güveninin artmasını da sağlamaktadır. 2001 krizinin ardından birçok alanda iyileştirme çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bu reformlar kapsamında standardizasyon çalışmalarına ve milletlerarası etkileşime büyük önem atfedilmiştir (Erdoğan, 2006, s. 35). Krizin ardından başvurulmuş ihracat temelli iktisadi kalkınma politikaları ülke içindeki talebi artırarak TL'de oluşabilecek ciddi değer kaybını engellemiştir. Bu durum imalat sanayisinde üretimin artmasına ve istihdam fazlası veren alanlarda giderlerin azalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda ihracat rakamları sürekli bir şekilde artış göstermiş ve katma değeri yüksek ürünlerin imalatında da ciddi gelişme kaydedilmiştir.

Şekil 8. Türkiye’de İhracat ve İthalatın Yıllara Göre Değişimi

İhracat rakamlarındaki istikrarlı artışa karşın milli kalkınmada öncelik sahibi olan ve teknoloji transferine gerek duyulan pek çok sınai etkinlikte ithalata mecbur olunması ortaya koyulan katma değer azalmasına yol açmıştır. Sınai makineler, elektronik ürünler ve otomotiv alanında ihracat artış gösterse de bu ürünlerin üretilmesi için ihtiyaç duyulan ara malların ithal ediliyor olması ciddi bir iktisadi değer kaybı yaşanmasına neden olmaktadır (Şenol, 2007, s. 32). Türkiye’de ihracatın ticari etkinliklerde büyük rol oynuyor olması ise gerek gelir vergileri gerekse döviz girişi aracılığıyla kalkınma hızını artırmıştır.

Milli gelir seviyesinin artması ihracata bağlı bir büyüme gerçekleştiğini gösterse de ithalatta da artış yaşanması dışa bağımlı olduğunu ve buna bağlı olarak iktisadi kalkınma açısından ciddi bir engel bulunduğunu göstermektedir (DTM, 2002). 2001 krizinin ardından ithalatın ciddi ölçüde azalması iç talebin karşılanmasında güçlükler yaratmış ve üretime bağlı iktisadi kalkınmaya sekte vurmuştur. Bu durumun esas sebebi üretimde yararlanılan girdilerin ve bilhassa sınai malların genellikle ithalat yoluyla elde edilmesi ve pazarlama çalışmalarının iç talebi karşılamaya dönük hâle gelmesiyle beraber ihracatın azalmasıdır. 1980’lerden sonra madenlerin en çok ithal edilen ürünler olduğu görülmekte, sonraki dönemlerde ise enerji kaynaklarının karşılanmasında da ithalata başvurulmasının 2001 krizine uzanan dönemde finansman giderlerini artırarak bankacılık sisteminde çöküntü yarattığı anlaşılmaktadır. Hâl böyle iken yatırımcılar yüksek faize bağlı olarak borçlanmak durumunda kalmış, mevcut

devlet teşvikleri iptal edilmiş ve döviz girişi yaşanmasıyla iç talebe dönük yatırım çalışmaları azalmıştır.

Tablo 1’de 2000 ile 2016 yılları arasında Türkiye’deki dış ticaret verileri gösterilmiştir. Bu dönemde dış ticaret hacminin 4 kat arttığı gözlemlenebilir.

Tablo 4. Türkiye’nin 2000-2016 Dönemine Ait Dış Ticaret Verileri (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat		İthalat		Denge	Hacim
	Değer	Değişim	Değer	Değişim		
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	82 277 727
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	-10 064 867	72 733 299
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 499	225 110 850
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034

2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	- 71 661 113	299 427 551
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	- 105 934 807	375 748 545
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	- 84 083 404	389 006 877
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	- 99 858 613	403 463 887
2014	157 610 158	3,8	242 177 117	-3,8	- 84 566 959	399 787 275
2015	143 838 871	-8,7	207 234 359	-14,4	- 63 395 487	351 073 230
2016	142 529 584	-0,9	198 618 235	-4,2	- 56 088 651	341 147 819
2017	156 992 940	10,1	233 799 651	17,7	- 76 806 711	390 792 592

Kaynak: (TÜİK, 2018)

Türkiye'deki ithalat-ihracat dengesi incelendiğinde Türkiye'nin; global gelişmelerin bölgesel boyuttaki ekonomik ve ticari etkinlikler üzerindeki etkilerinden son derece etkilendiği görülecektir. Kriz dönemlerinde gelişmemiş ülkeler açısından ciddi bir finansman kaynağı oluşturan döviz girişi, Türkiye'de 2000 yılından sonra bir dönem azalma kaydetmiş ve bu süreçte bankacılık alanında gerçekleştirilen iyileştirmeler Türkiye'nin 2008 krizi esnasında daha istikrarlı ve güvenli bir konumda yer almasını sağlamıştır.

Türkiye'nin ihracat verilerine bakıldığında 2000 senesi ile 2016 senesi arasında 5 kat artış yaşandığı görülmektedir. 2016 yılında en çok ihracat yapan 31. ülke olan Türkiye bu alanda gelişme göstermeye devam etmiş ve Merkez Bankası aracılığıyla yabancı yatırımcıların desteklediği döviz rezervini artırmıştır. İhracat sıralamasında ise birinci sırada Almanya bulunmaktadır. İhracat yapılan ürün sayısı bakımından Türkiye'den daha geride olan Almanya'nın elde ettiği gelir açısından ise ilk sıraya yerleşmesi ileri teknolojiye dayalı

ürünleri ihraç etmesinden ve teknolojik gelişmişlik seviyesinden kaynaklanmaktadır (World Bank, 2019).

Türkiye'nin ithalat rakamlarına bakıldığında ise dış ticaret hacminin artmasına bağlı olarak 2000 senesi ile 2016 senesi arasında 3,5 kat artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Türkiye 2016 yılında en çok ithalat yapan 20. ülke olmuştur. Türkiye'nin ithalat ve ihracat sıralamalarındaki farklılığın nedeni olarak ise katma değeri düşük ürünleri ihraç etmesi ve gelişen teknolojiye uyum sağlama giderlerinin, artan bir ivmeyle finansman ihtiyacı doğurması gösterilebilir. Bu durumun meydana gelmesinde ciddi rol oynayan diğer bir unsur ise; yüksek teknolojiye dayalı ürünlerin ithal edilmesi ve üretim sürecinde de belirli bir teknoloji seviyesine gereksinim duyulmasıdır. Türkiye açısından diğer bir ciddi sorun ise ara mal ithalatıdır. Bu sorun aynı zamanda teknolojik altyapı konusunda gereken seviyeye ulaşamadığını da göstermektedir. Sınai etkinliklerin ara mal ihtiyacı zaman içerisinde artarken bu durum ülkenin dışa bağımlı hâle gelmesinde ve dış ticaret açığı vermesinde büyük pay sahibi olmaktadır (Kepenek, 2012, s. 318). Türkiye için ekonomik kalkınmanın istenilen seviyelere gelmesinin yolu ise teknolojik altyapıda gelişme kaydedilerek üretilen ürünlerin katma değerinin artırılmasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Yöntem

Bu bölümde, kullanacağımız ekonometrik yöntemleri ve modelleri açıklayacağız. Öncelikle, serilere ait tanımlayıcı istatistikleri inceleyip, serilerin normal dağılıma sahip olup olmadıklarını araştıracağız. Sonrasında birim kök testi ve regresyon analizi hakkında kısa bilgiler vereceğiz. Aralarındaki ilişkiyi test etmek için işlem yapmadan önce, değişkenler arasındaki bütünleyici seviyeyi bulmak için zaman serileri saptanmalıdır. Bu amaç için sıklıkla kullanılan, en kullanışlı birim kök testi, Genelleştirilmiş Dickey- Fuller (GDF) birim kök testidir. Bu yüzden çalışmada serilerin durağanlığı GDF yardımı ile araştırılmıştır.

3.1.1. Birim Kök Testi (Unit Root Test)

Bu tez çalışmasında, zaman serilerinin entegrasyon sırası hakkında bilgi sahibi olmak için GDF testini uyguladık. GDF modelinin kullanıldığı doğrusal eğilim ve yönelim aşağıdadır.

$$\Delta LY_t = a_0 + a_1 t + b Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t$$

LY = Natural logaritms of the variables a , b = constant terms t = time trend

Δ = first difference operator ϵ_t = white noise residual p = lagged values of ΔLY

The null hypothesis is $H_0: b=0$ (series has the unit root, non-stationary)

Geniş örneklerde bile GDF'nin normal bir dağılımı yoktur. Boşluk hipotezini kritik değerler kullanarak tanımlamamız gerekir (Syricha, 2013).

Herhangi bir zaman serisinin durağanlığını sınamak için birim kök testi ve korelagram testinden yararlanılmaktadır. Birim kök testlerinde en bilinen Dickey Fuller ve Genişletilmiş Dickey Fuller birim kök testidir. Birim kök testlerin zaman eğilimlerine ve sabit değere karşı duyarlılıklarından dolayı, birim köklerin varlığının belirlenmesi daha kolay olmaktadır (Kutlar, 2002: 14).

Bir serinin uzun dönemde sahip olduğu özellik, bir önceki dönemde değişkenin aldığı değeri, bu dönemi hangi şekilde etkilediğinin belirlenmesi ile oluşur. Bu yüzden serinin

hangi süreçten geçtiğini anlamak için serinin her dönemde aldığı değere daha önceki dönemdeki değerleri ile regresyonunun bulunması gerekmektedir. Bu yüzden farklı yöntemler geliştirilmiştir ve ekonometride birim kök analizi olarak bilinen yöntemler, serilerin durağan belirlenmektedir (Tarı, 2014: 387).

Herhangi bir zaman serisi modeli oluşturulduğunda, bulunan skolaistik sürecin zamana bağılı olarak değişip değişmediğinin anlaşılması gerekir. Eğer stokastik sürecin niteliği zaman boyunca değişiyorsa, zaman serisi durağan değildir sonucuna ulaşırız. Durağan olmayan bir zaman serinin geçmiş ve gelecek yapısını cebirsel bir modelle belirtmek imkânsızdır. Eğer serimiz stokastik süreç boyunca sabit ise, serinin geçmiş değerlerinden yararlanılarak seriye ait sabit katsayılı bir model oluşturulabilir. Seri durağan değilse, bu durumda otokorelasyonlar belirgin ölçüde sıfırdan iki zaman serisi de trend nedeniyle durağan değildir ve bundan dolayı da aralarındaki ilişkinin nedeni trende bağılı olabilir (Afşar, 2009: 85–98).

Aşağıdaki denklemi ele alalım;

$$Y_t = Y_{t-1} + \mu_t \quad (1.1)$$

μ_t , stokastik hata terimi, sıfır ortalama ve sabit kovaryansı vardır. Herhangi bir otokorelasyon ilişkisi yoktur.

Hata terimi white noise hata terimi olarak isimlendirilir. Y_{t-1}, Y_t 'e eşit ise birim kök sorunu vardır demektir. Yani durağan olmayan bir durumdan söz edilebilir. Bu yüzden regresyona başvurulduğunda,

$$Y_t = pY_{t-1} + \mu_t \quad (1.2)$$

$p=1$ çıkarsa Y_t 'nin birim köke vardır denir. $p<1$ çıkarsa geçmiş dönemlerdeki şoklar belli bir süre etkilerini sürdürseler de bu etki giderek azalacak ve kısa dönem sonra tamamen ortadan kacakaktır.

$Y_t = pY_{t-1} + \mu_t$ denklemi diğer bir ifadeyle şu şekilde ifade edilebilir.

$$Y_t = (p-1)Y_{t-1} + \mu_t \quad \longrightarrow \quad = \phi Y_{t-1} + \mu_t$$

$\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ Bu durumda artık sıfır hipotezi $\phi = 0$ olarak ifade edilir.

$p = 1$ olduğunda $\phi = 0$ olacaktır ve bu yüzden $\Delta Y_t - Y_{t-1} = \mu_t$ olacağından Y_t serisinin birinci dereceden durağan olacaktır.

Ekonometride birim köke sahip olan zaman serileri, bir random walk zaman serisi denir. Bir random walk zaman serisinin birinci türevi, μ_t durağan serilerdir; çünkü μ_t değeri pür tesadüfidir denmektedir. Eğer zaman serilerinin birinci türevi alındığı zaman serisi durağan hale geliyor ise, o zaman orijinal random walk serisi birinci derecede entegre olmuş denilir. Eğer zaman serisinin ikinci derece türevi alındığında durağanlaşıyorsa buna ikinci derece entegre olmuş denilir (Kutlar, 1998: 241-242).

Zaman serisi analizlerinde yapılabilmesi için, verilerin durağan olması şartı vardır. Durağan olmayan zaman serileriyle analiz yapılması halinde sahte regresyon sorunuyla karşılaşılabilir. Bu durumda regresyon analiziyle bulunan sonuçlar gerçek ilişkiyi göstermemektedir (Yapraklı, 2007: 6-8).

Durağan seriler ile durağan olmayan seriler arasındaki başlıca değişiklikler aşağıdaki gibi sıralanabilir;

Tablo 5. Durağan ve Durağan Olmayan Serilerin Farkı

DURAĞAN SERİLERDE	DURAĞAN OLMAYAN SERİLERDE
Seri uzun dönemde dalgalar olsa dahi, aynı ortalamayı korur.	Serinin uzun sürede döneceği bir ortalama değeri yoktur.
Zamana bağlı olarak değişmeyen bir sonlu varyansa sahiptir.	Zaman sonsuza yaklaştığında, varyans zamana bağlı olduğu için, o da sonsuza yaklaşır.
Gecikme zamanı uzadıkça, korelogram gittikçe sifira yaklaşır ve sıfır olur.	Teorik korelogram hemen bitmez, yavaş yavaş azalır.

Kaynak: (Kutlar, 2005:308)

Birim kök testinin Hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 : Seride genel bir birim kök vardır. (Seri durağan değildir)

H_1 : Seride genel bir birim kök yoktur. (Seri durağandır)

şeklinde ifade edilir.

3.1.2. Regresyon Analizi

Regresyon analizi aralarında sebep sonuç ilişkisi olan iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi incelemek ve o konuyla ilgili tahmin yapabilmek amacıyla oluşturulan ve matematiksel bir model ile belirtilen istatistiksel bir analizdir. Bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler arasında kurulan istatistiksel modelle bağımsız değişkenlerin belirli değerleri için bağımlı değişkenlerin alacağı değeri tahmin etme yöntemidir (Şahinler 2000). Burada bir bağımlı değişken (Y) ile bir bağımsız değişken (X_1) arasındaki bağıntıyı inceleyen yönteme basit regresyon, bir bağımlı değişken (Y) ile iki ya da daha fazla bağımsız değişken ($X_1, X_2, X_3, \dots, X_p$) arasındaki bağıntıları modeller aracılığı ile inceleyen yönteme ise çoklu regresyon adı verilmektedir (Özdamar 1999). Burada verilen bağımlı değişkenlerin, deney esnasında ardışık olarak eklenerek çoklu regresyon analizini oluşturur. Böylece analizin sonunda gözlemlerin sayısının her eklenen değişkenle azaldığı görülür (Raats v.d. 2005). Kurulan modellerin geçerliliğini analiz için yararlanılan yönteme ise regresyon analizi adı verilmektedir. Örneğin, yaş (x) ile kan basıncı (y), boy (x) ile ağırlık (y) ilacın dozu (x) ile kalp atım hızı (y) arasında bir ilişki var mıdır? Sorularının cevabı regresyon analizi ile bulunabilmektedir (Alpar 1997).

Basit ve çoklu doğrusal regresyon modelleri aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + e_{ij}$$

Basit Doğrusal Model

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_p X_p + e_{ij}$$

Çoklu Doğrusal Model

$$Y1, Y2 = f(X_1, X_2, \dots, X_p)$$

Çok Değişkenli Doğrusal Model

Çok Değişkenli Doğrusal Regresyon Analizi cevap değişkeninin iki veya daha fazla olduğu, bağımsız değişkenin ise bir ya da daha fazla olduğu regresyon modellerini ifade etmektedir. Regresyon uygulamaları için verilerin uyması gerekli bazı koşullar

bulunmaktadır. Bu koşullardan en önemlileri; Y ve X'in normal dağılım göstermesi, X'in hatasız ölçümler içermesi, e'nin ise $N(0, \sigma^2)$ parametrelili normal dağılım göstermesi sayılabilir.

3.1.2.1. Basit Doğrusal Regresyon Yöntemi

Bir bağımlı değişken (Y) ve birden fazla bağımsız değişken (X) arasındaki fonksiyonel ilişkiyi inceleme yöntemidir.

$Y = a + bX$ biçiminde ifade edilen modele basit doğrusal regresyon adı verilir.

Basit regresyon modelinde bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki fonksiyonel bağıntı matris formu ile aşağıdaki gibi gösterilir.

$$Y = X\beta + \varepsilon$$

Bu modelde; Y, (n x 1) boyutlu bağımlı değişken gözlem vektörü; X, (n x (p + 1)) boyutlu bağımsız değişken gözlem matrisi; β , ((p + 1) x 1) boyutlu katsayılar vektörü; ε , (n x 1) boyutlu hata vektörüdür.

$$\begin{bmatrix} \square_1 \\ \square_2 \\ \square_\square \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & \square_1 \\ 1 & \square_2 \\ 1 & \square_\square \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \square_0 \\ \square_1 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \square_1 \\ \square_2 \\ \square_\square \end{bmatrix} \text{ şeklinde ya da}$$

$Y = X\beta + \varepsilon$ şeklinde yazılır (Özdamar 1999).

3.1.2.2. Çoklu Doğrusal Regresyon

Diğer bir regresyon analiz yöntemi ise çoklu doğrusal regresyondur. Araştırma ve çalışmaların çoğu çeşitli faktörlere bağlı olarak meydana gelmektedir. Basit regresyonda analizinde bir olayı etkileyen sadece bir faktöre yer verilir. Oysa gerek sosyal, gerek ekonomik, gerek psikolojik v.b. olaylar çok sayıda faktöre bağlı olan olaylarla birlikte değişim göstermektedirler. Bu nedenle basit regresyon yetersiz kalmaktadır. İşte bir olayı etkileyen birden fazla faktör olması durumunda sebep-sonuç ilişkisinin araştırılması çoklu regresyon analiziyle mümkün olacaktır.

Genelde çoklu regresyon analizi:

1- Bağımlı değişkendeki değişimi açıklayabilmek için kullanılır.

2- Faktörlerin, diğer faktörlerin etkisi olmaksızın bağımlı değişkene etkilerinin kestirimi için yapılır. Bu kestirim her değişken için bulunur. Bunlardan hangilerinin açıklamada daha önemli oldukları da aynı amaç içinde incelenir.

3- Bağımlı değişkene ilişkin ortalama Y ya da Y değerlerinin bulunması amacıyla kullanılır (Şıklar 2000).

Bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında doğrusal bir bağıntı varsa bu tip regresyona Basit Doğrusal ya da Çoklu Doğrusal Regresyon adı verilmektedir. Çoklu doğrusal regresyonda, bağımlı değişkeni etkileyen birden fazla bağımsız değişken söz konusudur.

Çalışmaların çoğunda bağımlı değişkeni etkileyen birden çok bağımsız değişken söz konusudur. Bu tür çalışmalarda amaç; bağımlı değişkene etki eden birden çok bağımsız değişkenin etkisini incelemek ya da sadece aralarındaki karmaşık yapıyı tanımlamak olabildiği gibi, bağımsız değişkenlerden hangisi ya da hangilerinin bağımlı değişkeni daha çok etkilediğini bulmak ya da bağımsız değişkenler yardımıyla bağımlı değişkeni kestirmek şeklinde de olabilmektedir.

Çoklu doğrusal regresyon modeli; Basit doğrusal regresyon modelinde bir bağımlı bir bağımsız değişken yer almaktaydı. Çoklu regresyon modelinde ise; bir bağımlı ve bağımlı değişkeni etkileyen birden fazla bağımsız değişken yer almaktadır. Örneğin, bir bağımlı değişkeni etkileyen üç bağımsız değişken söz konusu olduğu zaman kestirimlerde kullanılacak regresyon denklemi:

$Y = \beta_0 + \beta_1X_1 + \beta_2X_2 + \beta_3X_3 + \epsilon_{ij}$ şeklinde ifade edilmektedir. Örneklem regresyon denklemi ise,

$$Y = b_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_3 + e \text{ yazılır. Bu eşitlikte,}$$

Y: Bağımlı değişken

X: Bağımsız değişken

ϵ : Hata terimi olarak tanımlanır. Modelde β 'lar bilinmeyen parametrelerdir. Örneklem regresyon denklemiyle kestirimler elde edilir. b_0 ; sabit terimdir.

Şöyle ki; $X_1 = X_2 = X_3 = 0$ iken Y 'nin aldığı ortalama değeri gösterir. b_1, b_2, b_3 ise regresyon katsayılarıdır, örneğin b_2, X_1 ve X_3 değişkeni aynı kaldığında X_2 değişkeninin bağımlı değişken Y 'ye etkisini gösterir. Bu kısmi regresyon katsayısı olarak da isimlendirilir. Böylece b_2 diğer değişkenlerin etkisi artırıldıktan sonra X_2 bağımsız değişkenindeki bir birimlik değişimin bağımlı değişkende yaratacağı değişiklik miktarını verir (Şıklar 2000).

Sonuçta, verilerin genel durumundan ilişkinin şekli tahmin edilmeye çalışılır. Şayet verilere göre diyagram çizilebilirse diyagram üzerinde her gözlem bir nokta ile temsil edildiğinden her bir değişken için noktalar bir doğru etrafında toplanmış gibi görünüyorsa en iyi fonksiyonun doğrusal bir fonksiyon olduğu söylenebilir (Balibeyoğlu 1989).

3.1.3. En Küçük Kareler (EKK) Tekniğinin Varsayımları

En küçük kareler regresyon modelinin geçerliliği bazı varsayımlara bağlıdır. Regresyon modelinde belli başlı varsayımlar yerine getirilmediği zaman modelin kestirimi yanlı olabilir (Yaffee, 2002). Dolayısıyla çoklu doğrusal regresyonda parametre kestirimi için aşağıdaki model varsayımlarının sağlanması gerekir. Doğrusal regresyon modelinde hata terimleri üzerine dört temel varsayım söz konusudur. Bunlar;

- 1- Hata terimleri birbirinden bağımsızdır.
- 2- Hata terimleri normal dağılımlıdır.
- 3- Hata terimleri sıfır ortalamaya sahiptir.
- 4- Hata terimleri varyansları sabittir (aynı varyanslılık-eş varyanslılık olarak bilinir).

Ayrıca modelde ifade edilmeyen dört varsayım daha söz konusudur. Bunlar;

- 1- Bağımlı, bağımsız değişkenler sayısaldır,
- 2- Bağımsız değişkenlerin deterministik (belirli) ve hatasız ölçüldüğü varsayılır,
- 3- Bağımlı değişkenin de hatasız ölçüldüğü varsayılır,
- 4- Bağımlı değişken fonksiyonunun verilen forma sahip olduğu varsayılır.

Uygulamada ilave bir varsayım da tasarım matrisi üzerine yapılır. Diğer bir deyişle $(X'X)^{-1}$ matrisinin varolduğu varsayılır. Bu durum ancak ve ancak $X'X$ matrisinin determinantının sıfırdan farklı olduğu yani tekil olmayan matris olması durumunda gerçekleşir. Regresyon modelinde bu varsayım bağımsız değişkenlerin birbirleriyle doğrusal bağımsız olduğunu ifade etmeye eşdeğerdir. Bununla birlikte uygulamada sıklıkla bağımsız değişkenlerin yaklaşık doğrusal bağımlı olduklarına rastlanır. Bir başka anlatım tarzıyla bağımsız değişkenler arasında güçlü veya tam bir ilişki yoktur. Bu varsayımın sağlanmaması çoklu bağıntı (bağlantı) olarak bilinir (Koutsoyiannis, 1989).

3.1.4. Çoklu Doğrusal Regresyon Modeliyle İlgili Ölçüler

Bu kısımda doğrusal regresyon modeli ile ilişkili bazı ölçülere yer verilecektir. Bu ölçüler şapka matrisi, hata kareler ortalaması ve belirlilik katsayısı olarak sıralanabilir.

3.1.4.1. Şapka (H) Matrisi

H matrisi aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir:

$$H = X(X'X)^{-1} X'$$

H matrisi $(n \times n)$ boyutlu, gözlenen değerlerden oluşan y vektörünü onun EKK kestiricisi olan $\hat{y} = H_y$ vektörüne dönüştürdüğü için şapka matrisi veya dönüşüm matrisi olarak isimlendirilmektedir. H matrisi, eşgüçlü (idempotent) ($HH = H$) ve simetrik ($H' = H$) dir.

Matrisin izi (trace) ve rankı ise;

$$\text{iz}(H) = \sum_{i=1}^n h_{ii} = k + 1$$

$$\text{rank}(H) = \sum_{i=1}^n h_{ii} = k + 1$$

şeklinde elde edilir. H matrisi eşgüçlü ve simetrik olma özelliklerinden dolayı h_{ii} aşağıdaki gibi ifade edilir (Rousseeuw and Leroy, 2003).

$$h_{ii} = (HH)_{ii} = \sum_{j=1}^n h_{ij}h_{ji} = \sum_{j=1}^n h_{ij}h_{ij}$$

$$h_{ii} = \sum_{j=1}^n h_{ij}^2 \quad \text{bütün } i \text{ ler için}$$

Şapka matrisi $H = X(X'X)^{-1} X'$ formülünden şapka matrisinin köşegen elemanları olan h_{ii} değeri $h_{ii} = x_i'(X'X)^{-1} x_i$, ($x_i' = (1 \quad x_{i1} \quad x_{i2} \quad \dots \quad x_{ik})$ gözlem vektörü iken) formülü ile hesaplanmaktadır. Yani ii dönüşüm matrisinin i . köşegen ögesini ifade etmektedir. Değer aralığı ($1/n \leq h_{ii} \leq 1$) olan h_{ii} değerinin aritmetik ortalaması ise $(k+1)/n$ ' dir (Myers, 1990).

Şapka matrisinin (gözlem uzaklıkları matrisi) köşegen öğeleri h_{ii} herhangi bir x_i' gözlem vektörünün X_j' lerin aritmetik ortalamasından oluşan merkeze standart uzaklığını belirtir (Draper and John, 1981).

3.1.4.2. Hata Kareleri Ortalaması

$\hat{\beta}$ kestiricisinin hata kareler ortalaması aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$HKO(\hat{\beta}) = E(\hat{\beta} - \beta)^2 = Var(\hat{\beta}) + (\beta - E(\hat{\beta}))^2$$

burada $\hat{\beta}$ örneklemden elde edilen parametre kestirimini, β ise evren için parametre değerlerini ifade etmektedir. $Var(\hat{\beta})$ parametre kestirimlerinin varyansını, $E(\hat{\beta})$ parametre kestirimlerinin beklenen değerini vermektedir. $HKO(\hat{\beta})$ değeri, şayet evrenin tamamı bilinmiyorsa gerçek hayatta bulunamaz. Gerçek hayatta evrenin tamamına ulaşmak oldukça zordur. Bu nedenle $HKO(\hat{\beta})$ değeri ancak artık kareler ortalaması (AKO) ile tahmin edilir. AKO değerini ise $AKO = \frac{\sum e_i^2}{n - k'}$ şeklinde elde edilir. Burada $\sum e_i^2$ artıkların karelerinin toplamını, n gözlem sayısını, k' ise parametre sayısını vermektedir.

3.1.4.3. Belirlilik Katsayısı (R^2)

Bir regresyon modelinin çoklu belirlilik katsayısı aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$R^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}$$

Bu katsayı doğrusal regresyon modeli tarafından açıklanan bağımlı değişkendeki toplam değişim oranı olarak yorumlanır. Modelin verilere ne kadar iyi uyduğunun bir göstergesi olarak kullanılır. R^2 değeri 0 ile 1 arasında değişir. Belirlilik katsayısı (R^2) bağımlı değişkendeki değişmelerin yüzde kaçının bağımsız değişkenler tarafından açıklanabildiğini

ifade eder. R^2 'nin 1' e yakın olması modelin verilere iyi uyumunun bir göstergesidir (Draper and Smith, 1981).

3.1.5. Nedensellik Analizi

Nedensellik analizi, iki değişken arasında bir neden-sonuç ilişkisinin var olup olmadığını, eğer varsa ilişkinin yönünün araştırılması için kullanılan bir yöntemdir. Zaman serisi analizinde nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde genellikle Granger nedensellik analizi kullanılmaktadır (Akçay, 2013: 37).

Nedensellik analizinde, değişkenlerimizin iktisadi açıdan birbirleriyle ilişkisi olmalıdır. Aksi halde elde edilen sonuçlar yanlış bir ilişkiye ulaşmamıza neden olur. Bu yöntemde bağımlı değişken ve bağımsız değişken ayrımı yapılmamaktadır. Çünkü burada ilişkinin yönü belirlenmektedir (Tarı, 2014: 436).

Granger tarafından 1969 yılında geliştirilen nedensellik analizi, farklı yaklaşımları içinde barındırmaktadır. Bu yöntemde, sadece uzun dönemli zaman serilerini analizde kullanabiliriz. Analizde serilerin durağan olma koşulu varken, aynı dereceden durağan olma koşulu yoktur (Baki, 2018: 121).

Nedensellik analizinde, iki değişken arasında aşağıdaki gibi bir ilişki ortaya çıkabilir:

- $X \rightarrow Y$ (X Y'yi etkilemekte yani nedenidir.)
- $Y \rightarrow X$ (Y X'i etkilemekte yani nedenidir)
- $X \leftrightarrow Y$ (Her ikisi de birbirini etkilemekte yani nedenidir)
- $\square \not\rightarrow Y$ (Aralarında bir nedensellik ilişkisi yoktur yani birbirinin nedeni değildir)

Şeklinde ifade edilmektedir (Baki, 2018: 125).

Değişkenler arasında ilişkinin yönünü belirlerken aşağıdaki gibi 3 farklı durum oluşabilmektedir:

- Tek yönlü nedensellik: $Y=f(x)$ biçimdeki tek denklemlili bir modelde Y bağımlı değişken, X ise bağımsız değişkendir denilmektedir. Böylece X'ten Y'ye doğru bir nedensellik ilişkisine sahiptir. ($X \rightarrow Y$). Bağımsız değişken, nedeni olup bağımlı değişken üzerinde bir sonuç etkisi oluşturmaktadır. Böylece tek yönlü bir sonuç vardır denmektedir. Bu durum tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermekte olup bu ilişki ($Y \Rightarrow X$) olarak da ifade edilmektedir.

- Çift yönlü nedensellik: Değişkenler arasında karşılıklı bir etki vardır denir. ($X \leftrightarrow Y$). Bağımlı değişken, bağımsız değişkenin, nedeni olup bağımlı değişken üzerinde bir sonuç etkisi oluşturmaktadır aynı zamanda ise; bağımsız değişken, bağımlı değişkeni etkiler. Aralarında çift yönlü nedensellik vardır denilir.
- ($X \not\leftrightarrow Y$) Bu iki değişkenin birbirini etkilememesi yani bir birinin nedeni değildir ve birbirini etkilemezler denir. Kısaca değişkenler arasında bir ilişki bulunmadığı söylenebilir (Göktaş Yılmaz, 2005: 11-29).

Nedensellik analizi yapılmadan önce aşağıdaki yollar izlenir:

- Modelde kullanılan tüm değişkenlerin eşbütünleşme derecesi analiz edilir. Bunu ise birim kök testleri yardımıyla yapmak gerekmektedir.
- Aralarında uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığını belirlemek amacıyla ise eşbütünleşme analizinden yararlanır. Ancak değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi bulunmazsa nedensellik analizi yapılabilmektedir.
- Değişkenler arasında ise ilişkinin yönünü ve derecesini belirlemek için ise nedensellik analizi yani standart Granger testi yapılır (Baki, 2018: 121).

Analiz için değişkenler arasında oluşturulan model aşağıda verilmektedir:

$$X_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-1} + \sum_{j=1}^m \beta_j X_{t-j} + u_{1t} \quad (3.1)$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^n \lambda_i Y_{t-1} + \sum_{j=1}^n \delta_j X_{t-j} + u_{2t} \quad (3.2)$$

Kurulan modellerden birincisi X'in önceki dönem X ve Y değişkenleriyle, ikincisi de Y'nin önceki dönem X ve Y değişkenleriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Birinci model için kurulan sıfır hipotezi şöyledir;

$$H_0: \sum \alpha_i = 0$$

İkinci model için kurulan sıfır hipotezi ise;

$$H_0: \delta_i = 0 \text{ dır.}$$

Bu oluşturulan hipotezleri sınamak amacıyla, bir veya birden fazla doğrusal kısıtlama varsa modelde bu kısıtlamaların geçerliliğinin sınamak için F testinden yararlanılmaktadır. F istatistiği hesaplama yöntemi ise şu şekildedir:

$$F = \frac{(RSS_r - RSS_{ur})/m}{RSS_{ur}/(n-k)} \quad (3.3)$$

Şeklinde ifade edilir. Burada;

RSSr; kısıtlı modeldeki hata terimlerinin kareleri toplamıdır.

RSSur; kısıtsız modeldeki hata terimlerinin kareleri toplamıdır.

m; analize dahil edilmeyen gecikmeli değişken sayısıdır.

n; örnek hacmidir.

k; kısıtsız regresyonda tahmin edilen parametre sayısıdır.

Hesaplanan F değeri F tablosundan $F_{\alpha}(m, n - k)$ değeri bulunarak bir kıyaslama yapılır. Hesaplanan değer, tablo değerinden büyük ise H_0 hipotezi reddedilerek, "X'ten Y'ye Granger nedensellik vardır" eğer Hesaplanan değer tablo değerinden küçük ise H_0 hipotezi "X'ten Y'ye Granger nedensellik yoktur" red edilemez şeklindeki hipotez oluşturulmaktadır.

3.2. Bulgular

Serilere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 6'da verilmiştir:

Tablo 6. Serilerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	ENFLASYON	İTHALAT	İHRACAT	İŞSİZLİK
Ortalama Değer	0.9181	0.0527	0.9828	11.0516
Medyan	0.7200	-0.1650	1.1863	10.7500
Maksimum	6.3000	16.3100	2.7556	15.0000
Minimum	-1.4400	-17.9000	-2.8134	8.9000
Standart Sapma	1.0647	5.3654	1.1396	1.3146

Çarpıklık	1.9772	0.0290	-1.0157	1.2022
Basıklık	11.5883	4.9061	4.2265	4.3745
Jarque-Bera	238.3867	9.6974	15.0162	20.4534
Olasılık	0.0000	0.0078	0.0005	0.0000

Tablo 6'ya bakıldığında serilere ait ortalama değerler, medyan, maksimum ve minimum değer, standart sapma, asimetri ve basıklık değerleri ve normallik test sonuçlarına ait istatistik ve olasılık değerleri görülmektedir. Tablo 6'da yer alan Jarque Bera testi verilerin normal bir dağılım gösterip göstermediğini test etmektedir. Jarque – Bera testi için kurulacak olan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_0 : Serilerin dağılımı normal dağılıma uygun değildir.

H_1 : Serilerin dağılımı normal dağılıma uygundur.

Tablo 6 incelendiğinde olasılık değerlerinin sırasıyla 0.0000, 0.0078, 0.0005 ve 0.0000 olarak bulunduğu görülmektedir. Bu değerler, 0.05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için sıfır hipotezi red edilir ve modelde yer alacak olan bütün serilerin normal dağılım gösterdiğine karar verilir.

3.2.1. Birim Kök Testi

Serilerin düzeyde durağanlığını incelemek için kurmamız gereken hipotezler aşağıdadır:

H_0 : Seri durağan değildir. (Yani birim kök içerir.)

H_1 : Seri durağandır. (Yani birim kök içermez.)

Çalışmada durağanlığın sınanmasında, birim kök testlerinin bir türü olan Augmented Dickey Fuller (ADF) testi kullanılmıştır. Serilerin düzeyde durağanlığı incelenmiş ve aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Tablo 7. Serilere Ait ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Birim Kök Testi	p	Karar
ENFLASYON	-4.2425	0.0013	I(0)
İTHALAT	-12.2875	0.0000	I(0)
İHRACAT	-9.4434	0.0000	I(0)
İŞSİZLİK	-3.0240	0.0384	I(0)

Modelde yer alan serilere ait ADF birim kök testi sonuçlarının yer aldığı Tablo 7 incelendiğinde, olasılık değerlerinin sırasıyla 0.0013, 0.0000, 0.0000 ve 0.0384 olarak bulunduğu görülmektedir. Bu değerler 0.05'ten küçük olduğundan H_0 hipotezi reddedilir ve serilerin düzeyde durağan olduğuna karar verilir. Dolayısı ile seriler, düzeyde durağan oldukları için fark alınmasına gerek yoktur.

Regresyon analizinin önemli bir varsayımı olan serilerin durağanlığı varsayımı araştırılıp, durağan olmayan seriler durağanlaştırıldıktan sonra regresyon analizinin bir diğer varsayımı olan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının (ÇDB) olmaması varsayımı incelenmiştir. Bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının olması durumunda bağımsız değişkenler hem bağımlı değişkeni hem de birbirlerini etkilemekte ve bunun sonucunda da yine sahte regresyon problemi ortaya çıkmaktadır. Çoklu doğrusal bağlantı olan değişkenlerle kurulan regresyon modeli doğru sonuçlar vermemektedir. Bu yüzden aralarında çoklu doğrusal bağlantı bulunan değişkenlerden bir tanesi modelden çıkarılarak çoklu doğrusal bağlantı problemi ortadan kaldırılmaya çalışılır.

Çoklu doğrusal bağlantının varlığı VIF (Variance Inflation Factor) istatistiği ile araştırılır. Uygulamalarda genellikle VIF istatistiği 10 olarak alınır. 10'a kadar olan VIF değeri zararsız ÇDB olarak kabul edilirken, 10'dan yüksek bulunan VIF değeri için ÇDB'nin zararlı olduğu ve gerekli düzeltme işleminin yapılması gene olarak kabul görmüştür.

Bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığı VIF istatistiği yardımı ile araştırılmış ve sonuçları Tablo 8’de verilmiştir:

Tablo 8. Değişkenlere İlişkin Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi Sonuçları

Değişkenler	Katsayı Varyansı	Varyans Artış Faktörü
İTHALAT	0.0006	1.0022
İHRACAT	0.0129	1.0145
İŞSİZLİK	1.3215	1.0166

Tablo 8 incelendiğinde VIF istatistiklerinin sırasıyla 1.0022, 1.0145 ve 1.0166 olarak bulunduğu görülmektedir. Tüm bu değerler 10’dan küçük olduğu için, bağımsız değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantının zararsız olduğuna karar verilir. Buna göre herhangi bir düzeltme işlemi yapmaya gerek yoktur. Yapılacak olan regresyon analizi sağlıklı sonuçlar verecektir.

Regresyon analizinin bir diğer varsayımı da hata teriminin sabit varyanslı olması varsayımdır. Bu varsayımın sağlanmaması durumu da sahte regresyon problemine neden olmaktadır. Dolayısıyla gerekli dönüşüm işlemleri yapılarak hata teriminin sabit varyanslı olması sağlanmalıdır.

Değişen varyansın olup olmadığı White Testi, Breusch – Godfrey Testi gibi bir takım testler yardımı ile araştırılmaktadır. Çalışmada değişen varyansın tespit edilmesinde Breusch – Godfrey Testi kullanılmıştır. İlgili teste ait sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir:

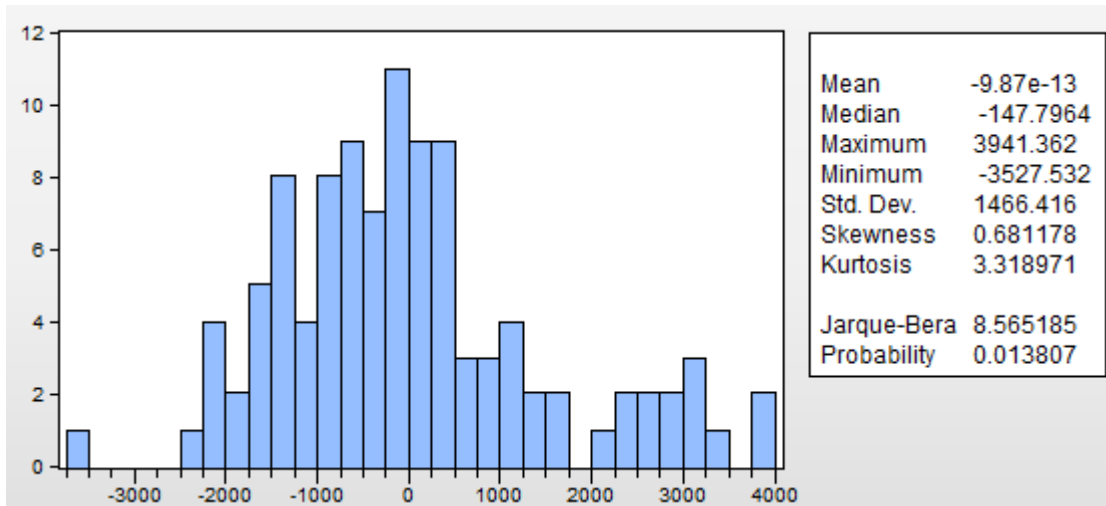
Tablo 9. Breusch-Godfrey Testi Sonuçları

F-İstatistiği	1.8275	Ola. F(2.66)	0.0152
Obs*R ²	5.3584	Ola. χ^2 (1)	0.0001

Tablo 9’da yer alan Breusch – Godfrey testi sonuçları incelendiğinde, olasılık değerinin %5 anlamlılık seviyesinden küçük çıktığı görülmektedir (Ola. χ^2 (1) = 0.0001). $0.0001 < 0.05$ olduğundan sıfır hipotezi red edilir ve hata terimi varyansının sabit olduğuna karar verilir.

Regresyon analizinin bir diğer varsayımı da modele eklenmeyen değişkenlerin ortalama etkisini gösteren hata teriminin normal dağılması varsayımdır. Bu bağlamda ilk olarak hata terimi serisi tahmin edilmiş ve normal dağılıp dağılmadığı Jarque – Bera testi ile araştırılmıştır.

Hata terimine ait tanımlayıcı istatistikler ve normallik testi sonuçları Şekil 9’da verilmiştir:

Şekil 9. Hata Terimi Serisinin Normallik Testi Sonuçları

Şekil 9’da yer alan regresyon analizinin hata terimlerinin normallik varsayımına ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde; serinin çarpıklık değerinin 0.681178 olduğu görülmektedir. Bura göre hata terimi serisi hafif sağa eğik olduğu yorumu yapılabilir. Ayrıca basıklık değeri incelendiğinde 3.318971 olarak bulunduğu görülmektedir. Bu değer 3’e çok

yakın olduğundan serinin normale çok yakın olduğu yorumu yapılabilir. Şekil 9’da son olarak Jarque-Bera test sonucu incelendiğinde test istatistiğinin 8.565185 bulunduğu görülmektedir. Olasılık değeri ise 0.013807 olarak bulunmuştur. Bu değer %5 anlamlılık seviyesinden küçük olması da hata teriminin normal dağılmadığını göstermektedir.

Bağımlı değişken ile diğer değişkenler arasında bir uzun dönemli ilişkinin mevcut olup olmadığını anlamak için regresyon modelinin hata/artık karelerine (\hat{U}), Genelleştirilmiş Dickey Fuller Birim Kök (Durağanlık) Testi uygulanmıştır. Uygulanan testin sonuçları aşağıdadır:

Tablo 10. Hata Karelerinin ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Sabitsiz-Trendsiz	
ADF Test İstatistiği	-7.241048
Olasılık	0.0003
% 1	-3.413594
% 5	-2.941785
% 10	-2.619291

Tablo 10 incelendiğinde olasılık değerinin 0.0003 olarak bulunmuştur. Bu değer 0.05’ten küçük olduğu için hata terimi serisinin durağan olduğuna karar verilir.

Regresyon analizinin varsayımları incelendikten sonra analizin gerçekleştirilmesi daha doğru olacaktır. Regresyon analizi sonuçları Tablo 11’de verilmiştir:

Tablo 11. Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık (p)
İTHALAT	-0.0488	0.0240	-2.0323	0.0466
İHRACAT	-0.2276	0.1138	-2.0009	0.0499
İŞSİZLİK	0.4940	1.1496	0.4297	0.6690
SABİT	-0.0392	2.7729	-0.0141	0.9888
R ²	0.7032	Standart Hata		1.0216
Adj. R ²	0.7940	F-İstastistiği		2.8114
D.W.	1.646	F-İstastistik Olasılığı		0.0469

En küçük kareler yöntemi ile tahmin edilen regresyon modeli aşağıdadır.

$$Y_t = -0.0392 - 0.0488 X_1(\text{İthalat}) - 0.2276 X_2(\text{İhracat}) + 0.4940 X_3(\text{İşsizlik}) + u_t$$

Tablo 11 incelendiğinde; ithalat değişkeninde yaşanan 1 birimlik değişimin enflasyon oranında 0.0488 birimlik bir azalışa neden olacağı, ihracat değişkeninde yaşanan 1 birimlik değişimin enflasyon oranında 0.2276 birimlik bir azalışa neden olacağı ve işsizlik oranında yaşanan 1 birimlik değişimin enflasyon oranında 0.4940 birimlik bir artışa neden olacağı yorumu yapılabilir. Buna göre, ithalat ve ihracat değişkenleri enflasyon değişkeni

üzerinde negatif (azaltıcı) etkiye sahipken; işsizlik oranı değişkeninin enflasyon değişkeni üzerinde pozitif (arttırıcı) etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Modele eklenen değişkenlerin tek tek anlamlı olup olmadıkları incelendiğinde, değişkenlere ait olasılık değerlerinin sırasıyla 0.0466, 0.0499 ve 0.6690 olarak bulunduğu görülmektedir. Bu değerlerden ithalat ve ihracat değişkenlerine ait değerler 0.05 anlam düzeyinden küçük olduğu için bu katsayıların ayrı ayrı anlamlı olduğuna karar verilir. Fakat işsizlik değişkeni istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ancak bu durum uygulamalarda genellikle herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. Regresyon modelinde asıl önemli olan konu, modelin genel olarak uyumlu olmasıdır. Modelin genel uyumu F istatistiği yardımı ile araştırılır. Tablo 11 incelendiğinde, F istatistiğine ait olasılık değerinin 0.0469 olarak bulunduğu görülmektedir. Buna göre $\text{Prob (F-statistic)} = 0.0469 < 0.05$ olduğundan, modelin genel olarak uyumlu olduğuna karar verilir.

Tablo 11 incelendiğinde, otokorelasyonun varlığının araştırılmasında kullanılan Durbin – Watson (D.W.) test istatistiğinin yer aldığı görülmektedir. Durbin – Watson test istatistiği 0 ile 4 değerleri arasında değer alır. Durbin – Watson test istatistiğinin 0'a yakın olması pozitif otokorelasyon olduğunu, 4'e yakın olması negatif otokorelasyon olduğunu, 2'ye yakın olması ise otokorelasyon olmadığını göstermektedir. Tablo 11'e göre D.W. istatistiği 1.646 olarak bulunmuştur. Bu değer 2'ye yakın olduğu için modelde otokorelasyon probleminin olmadığını göstermektedir.

Son olarak modelin açıklama gücünün oranını R^2 değeri vermektedir. Modelimizde; R^2 değeri, 0.7032 bulunmuştur. Buna göre bankaların toplam kredi hacmindeki değişmelerin %70'i modele dahil edilen bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Geri kalan %30'luk kısım hata terimi üzerinde birikmektedir.

3.2.2. Neden-Sonuç Değişkenlerinin Belirlenmesi

Burada tek tek her değişken için Granger Nedensellik analizi uygulanmış ve değişkenlerin hem bağımlı değişkenle arasındaki nedensellik ilişkisi hem de bağımsız değişkenlerin kendi aralarındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Bağımlı değişken olan enflasyon değişkenine ait nedensellik analizi sonuçları Tablo 12'de verilmiştir:

Tablo 12. Enflasyon Değişkeni İçin Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Test İstatistiği	df	P
İTHALAT	0.2025	2	0.9037
İŞSİZLİK	2.1210	2	0.3463
İHRACAT	1.6537	2	0.4374

Tablo 12’de yer alan enflasyon için nedensellik analizi sonuçları incelendiğinde; olasılık değerlerinin sırasıyla 0.9037, 0.3463 ve 0.4374 olarak bulunduğu görülmektedir. Bu değerler 0.05’ten büyük olduğu için ithalat, ihracat ve işsizlik değişkenlerinin enflasyon değişkeninin nedeni olmadığına, diğer bir ifadeyle bu değişkenler ile enflasyon değişkeni arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmadığına karar verilir.

İşsizlik değişkenine ait nedensellik analizi sonuçları Tablo 13’teki gibidir:

Tablo 13. İşsizlik Değişkeni İçin Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Test İstatistiği	df	P
ENFLASYON	0.2941	2	0.8632
İTHALAT	0.6499	2	0.7226
İHRACAT	1.4453	2	0.4855

Tablo 13'te yer alan işsizlik için nedensellik analizi sonuçları incelendiğinde; olasılık değerlerinin sırasıyla 0.8632, 0.7226 ve 0.4855 olarak bulunduğu görülmektedir. Bu değerler 0.05'ten büyük olduğu için enflasyon, ithalat ve ihracat değişkenlerinin işsizlik değişkeninin nedeni olmadığına, diğer bir ifadeyle bu değişkenler ile işsizlik değişkeni arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmadığına karar verilir.

İthalat değişkenine ait nedensellik analizi sonuçları Tablo 14'teki gibidir:

Tablo 14. İthalat Değişkeni İçin Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Test İstatistiği	df	P
ENFLASYON	3.4980	2	0.1740
İŞSİZLİK	8.6808	2	0.0130
İHRACAT	0.4232	2	0.8093

Tablo 14'te yer alan ithalat için nedensellik analizi sonuçları incelendiğinde; olasılık değerlerinin sırasıyla 0.1740, 0.0130 ve 0.8093 olarak bulunduğu görülmektedir. Bu değerlerden enflasyon ve ihracat değişkenine ait olasılık değerleri 0.05'ten büyük iken işsizlik değişkenine ait olasılık değeri 0.05'ten küçük çıkmıştır. Buna göre enflasyon ve ihracat değişkenlerinin ithalat değişkeni ile arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığına karar verilir. Ancak işsizlik değişkeni ile ithalat değişkeni arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır. Bu nedenselliğin yönü işsizlik değişkeninden ithalat değişkenine doğrudur. Buna göre, işsizlik değişkeni, ithalat değişkeninin nedenidir yorumu yapılabilir.

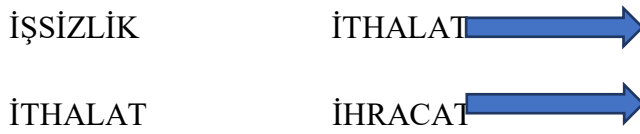
İhracat değişkenine ait nedensellik analizi sonuçları Tablo 15'teki gibidir:

Tablo 15. İhracat Değişkeni İçin Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Test İstatistiği	Df	P
ENFLASYON	4.6104	2	0.0997
İŞSİZLİK	0.5015	2	0.7782
İTHALAT	5.1483	2	0.0362

Tablo 15’te yer alan ihracat için nedensellik analizi sonuçları incelendiğinde; olasılık değerlerinin sırasıyla 0.0997, 0.7782 ve 0.0362 olarak bulunduğu görülmektedir. Bu değerlerden enflasyon ve işsizlik değişkenine ait olasılık değerleri 0.05’ten büyük iken ithalat değişkenine ait olasılık değeri 0.05’ten küçük çıkmıştır. Buna göre enflasyon ve işsizlik değişkenlerinin ihracat değişkeni ile arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığına karar verilir. Ancak ithalat değişkeni ile ihracat değişkeni arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır. Bu nedenselliğin yönü ithalat değişkeninden ihracat değişkenine doğrudur. Buna göre, ithalat değişkeni, ihracat değişkeninin nedenidir yorumu yapılabilir.

Nedensellik analizi sonuçları nihai olarak değerlendirildiğinde bulunan nedensellik ilişkileri aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de 2014-2019 yıllarında enflasyon, işsizlik ve dış ticaret ilişkisini saptamaktır. Bu amaçla ilgili dönemlere ait aylık veriler derlenerek regresyon ve nedensellik analizi ile değişkenler arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Regresyon analizine başlamadan önce ilk olarak serilerin durağan olup olmadıkları Augmented Dickey Fuller (ADF) testi yardımı ile araştırılmıştır. ADF testi sonuçlarına göre, modelde yer alan bütün serilerin düzeyde durağan oldukları saptanmıştır. Sonrasında, regresyon analizinin diğer temel varsayımlarından olan çoklu doğrusal bağlantı ve değişen varyans konuları araştırılmış, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıntı olmadığı ve değişen varyans probleminin bulunmadığı saptanmıştır.

Literatürde enflasyon oranları ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Önder (2004) çalışmasında, enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkinin kısa dönem analizinde işsizlik oranı yerine üretim açığı değişkeni kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda; enflasyon oranı ile üretim açığı arasında anlamlı bir değiş tokuş ilişkisi olduğu saptanmıştır. Kuştepe (2005)’nin yaptığı çalışmada ise, enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişki kısa dönem analizi olarak ele alınmış, farklı dönemlere ait veri setleri kullanılarak enflasyon ve işsizlik oranları arasında anlamlı bir değiş tokuş ilişkisi bulunmamıştır. Sezen, Ürün ve Üstümışık (2010), çalışmalarında 1989-1999 ve 2000-2009 yılları arasında işsizlik oranları ile enflasyon oranları arasında bir ilişkinin olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, Phillips eğrisinin Türkiye ekonomisi için; 1989-1999 yılları arasında geçerli olmadığını, ancak 2000-2009 yılları arasında ise geçerli olduğunu ifade etmişlerdir. Topçu (2010), G8 ülkelerinde, işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, G8 ülkelerinde çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığına yani; işsizliğin enflasyonun, enflasyonunda işsizliğin nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aykırı (2008), Türkiye’de ekonomik büyüme ile enflasyon ve büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere bir araştırma yapmıştır. Araştırmada 1975-2006 yılları arasında yıllık enflasyon ve büyüme verileri kullanılmıştır. Yapılan Granger nedensellik analizi sonucunda, enflasyon ile büyüme arasında, büyümeden enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu tespit edilmiştir. Yani Granger nedensellik analizine göre, Türkiye’de büyüme enflasyonu etkilerken, enflasyon büyümeyi etkilemediği belirlenmiştir. Yapılan Regresyon analizi sonuçlarına göre, Türkiye’de büyüme ile enflasyon ilişkisinin negatif yönlü olduğu ifade

edilmektedir. Yılmaz (2005), Türkiye ekonomisinin büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkisinin araştırmıştır. Araştırmada ekonometrik analizler ile büyüme ile işsizlik oranları arasındaki ilişkinin yönü nedensellik ve son tahmin hata kriteri ile belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye ekonomisinin büyüme eğiliminde olduğu fakat sürdürülebilir bir büyümenin sağlanamadığı ve işsizlik sorununun da önlemediği belirlenmiştir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre ithalat ile enflasyon arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. İthalattaki artış veya azalış, enflasyon oranını zıt yönde etkilemektedir. İthalat veya ihracatta yaşanan düşüş enflasyonun artmasına sebep olacaktır. Öte yandan, işsizlik oranı ile enflasyon arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Artan işsizlik oranı enflasyonun da artması sonucunu doğuracaktır. İşsizliğin artması sonucu tüketici talebini kısacak, azalan talep sonucunda fiyat artışı yaşanacak ve dolayısıyla enflasyon oranında artış gözlemlenecektir. Yani regresyon analizi ile elde edilen sonuçlar iktisat teorisi ile de örtüşmektedir. Çalışmada ayrıca, nedensellik analizi yardımıyla; işsizlik oranından ithalata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi ve ithalattan ihracata doğru yine tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır. İthalat ve ihracat arasında bulunan nedensellik ilişkisi politikacıların bu konuda özenle davranmaları gerektiğine dikkat çekmektedir. İthalat oranı ihracatı etkileyecek ve dolaylı olarak da enflasyon oranı etkilenecektir. Benzer durum işsizlik oranı için de geçerlidir. İşsizlik oranı ithalatı etkileyecek, ithalat da ihracatı etkileyecek ve topyekün enflasyon üzerinde olumsuz etkilere neden olacaktır. Ülkemizin bu yüzden enflasyonla mücadelede ilk olarak işsizlik oranı ile çalışıp işsizlik oranını düşürmesi gerekmektedir. Sonrasında ihracatı arttırıcı politikalara yönelinmelidir.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda Türkiye’de enflasyon oranı; döviz kuru, çeşitli sanayi kollarına ait veriler, işsizliği etkileyen faktörlere ilişkin veriler kullanılarak incelenebilir. Ya da panel veri kullanılarak panel regresyon modelleri kurulup Türkiye’nin enflasyon oranına ilişkin durumu diğer ülkeler ile kıyaslanıp, diğer ülkelerle benzer olan politikalar saptanabilir. Bu sayede enflasyon oranı konusunda yeni politikalar geliştirilebilir ve enflasyon oranının düşürülmesine katkıda bulunulabilir.

KAYNAKÇA

- Abdou Baoua, M. M. (2016). Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nijer için Zaman Serisi Analizi (1971-2014). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Abel, A. B., Bernanke, B. S., & Croushore, D. (2008). *Macroeconomics* (6 b.). Boston: Pearson Education.
- Acemoğlu, D., Laibson, D., & List, J. A. (2016). *Macroeconomics*. Pearson Education .
- Akçay, M. A. (1997). Para Politikası Araçları Türkiye ve Çeşitli Ülkelerdeki Uygulamalar. *Uzmanlık Tezi*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Akdış, M. (2011). *Para Teorisi ve Politikası*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Altınok, S. (2002). *İktisat Bilimine Giriş*. Konya: Sebat Ofset Matbaacılık.
- Ataman, C. B. (1997). Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1-4), 53-69.
- Ay, S. (2012). Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, 19(2), 321-341.
- Ayazlar, M. (2015). Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, N. (2012). İşsizlik, Beveridge Eğrisi ve Türkiye İşgücü Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(Nisan), 119-134.
- Biçerli, M. K. (2004). *İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Biçerli, M. K. (2016). *Çalışma Ekonomisi* (9 b.). İstanbul: Beta yayınları.
- Bocutoğlu, E. (2014). *Makro İktisat Teoriler ve Politikalar* (11 b.). Bursa: Ekin Basım-Yayın-Dağıtım.

- Bocutoğlu, E., & Berber, M. (2013). *Makro İktisada Giriş* (2 b.). Ankara: Murathan Yayınevi.
- Borjas, G. J., & Van Ours, J. C. (2005). *Labor Economics* (3 b.). Boston: McGraw-Hill.
- Bozdağlıoğlu, Y. E. (2008). Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri ve İşsizlikle Mücadele Politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*(20), 45-65.
- Bozpmar, C. (2010). İşsizlik-Büyüme İlişkisi: Türkiye İşgücü Piyasası. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, C. (2006). *Ekonomik Yapı ve Politika Analizi, Türkiye Açısından Performans Değerlendirmesi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Bulut, V. (2011). Türkiye’de İşsizlik Süresini Etkileyen Faktörlerin Yaşam Çözümlemesi ile İncelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Bulutay, T. (1995). *Employment, Unemployment and Wages in Turkey*. Ankara: International Labour Office.
- Ceylan Ataman, B. (2016). *Çalışma Ekonomisi Teori ve Politikalar* (2 b.). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Ceylan, İ. M. (2013). Fiyat İstikrarını Sağlamaya Yönelik Enflasyon Hedeflemesi Politikaları: Türkiye Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiftçi, E. (2015). Türkiye’de Enflasyon İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Uygulama (1980–2014). *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban, O. (2009). *İktisada Giriş*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Dinler, Z. (2007). *İktisat*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- DTM. (2002). Türkiye Dış Ticaret Stratejisi. Ankara: DTM.
- Eğilmez, M. (2015, Ocak 14). *Talep Enflasyonu mu Var Maliyet Enflasyonu mu?* Temmuz 7, 2019 tarihinde

<http://www.mahfiegilmez.com>: <http://www.mahfiegilmez.com/2015/01/talep-enflasyonu-muvar-maliyet.html> adresinden alındı

Eğilmez, M. (2017a, Ekim 2). *Enflasyon Hızları ve Ülke Kategorileri*. Temmuz 7, 2019 tarihinde

<http://www.mahfiegilmez.com>: <http://www.mahfiegilmez.com/2017/10/enflasyon-hzlar-ve-ulke-kategorileri.html><http://www.mahfiegilmez.com/2017/10/enflasyon-hzlar-ve-ulke-kategorileri.html> adresinden alındı

Eğilmez, M. (2017b, Mayıs 4). *Türkiye'deki Enflasyonun Analizi*. Temmuz 7, 2019 tarihinde <http://www.mahfiegilmez.com>: <http://www.mahfiegilmez.com/2017/05/turkiyedeki-enflasyonun-analizi.html> adresinden alındı

Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2011). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulamaları* (15 b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Engin, M. B. (2011). Bir Para Politikası Aracı Olarak Enflasyon Hedeflemesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 45-53.

Erdaş, H. (2004). Enflasyon ve Para Arzının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkisinin Analizi. *Yüksek Lisans Tezi*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdinç, Z. (2013). Enflasyon ve Fiyat Endeksleri. M. Afşar içinde, *Ekonomik Analiz* (s. 74-75). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Erdoğan, S. (2006). Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 9(10), 30-39.

Eren, E. (1993). *Makro İktisat Kavramlar Tarihsel Yaklaşım, İstikrar Politikaları ve Açık Ekonomi* (2 b.). Bursa: Ezgi Kitabevi.

Eyüpoğlu, D. (2003). *2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları*. Ankara: Milli Prodüktive Merkezi Yayınları.

Fisunoğlu, M., & Köksel, B. (2009). Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 20(70), 31-66.

- Gerard, M., Valsamis, D., Van der Beken, W., Johansson, E., & Rothfuss, C. (2012). Why Invest in Employment? A Study on the Cost of Unemployment. *Final Report*. European Federation for Services to.
- Güloğlu, B., & İspir, M. S. (2011). Doğal İşsizlik Oranı mı? İşsizlik Histerisi mi? Türkiye İçin Sektörel Panel Birim Kök Sınaması Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 205-215.
- Günel, M. (2012). *Para Banka ve Finansal Sistem* (4 b.). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Güney, A. (2009). İşsizlik Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri. *Kamu-İş*, 10(4), 135-159.
- Güney, A. (2009). İşsizlik Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri. *Kamu- İş Dergisi*, 10(4), 135-159.
- Gürsel, S., Levent, H., Taştı, E., Yörükoğlu, A., Erçevik, A. S., & Tercan, P. (2002). Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik. TÜSİAD.
- Hepaktan, C. E., & Karakayalı, H. (2009). 1980-2008 Döneminde Türkiye’ nin Dış Ticaret Hadlerinin Analizi. *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E*, 7(2), 181-210.
- İşığışok, Ö. (2017). *İstihdam ve İşsizlik* (3 b.). Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Kanca, O. C. (2012). Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 1-18.
- Kara, H., & Orak, M. (2008). Enflasyon Hedeflemesi. *Ekonomik Tartışmalar Konferansı*. TCMB.
- Karaçor, Z. (1999). Enflasyonist Bekleyiş ve Enflasyonla Mücadele Toplumsal Uzlaşma. *Doktora Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakayalı, H. (2005). *Makro Ekonomi*. Manisa: Emek Matbaacılık.
- Karluk, R. (2013). *Uluslararası Ekonomi* (10 b.). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Karluk, R. (2014). *Türkiye Ekonomisi Cumhuriyetin İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm* (7 b.). İstanbul: Beta Basım.

- Karlık, S. R. (2003). *Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika* (7 b.). İstanbul: Beta Basım.
- Kaytancı, U. B. (2010). Etkin Ücret Teorisi ve Türkiye İmalat Sanayii Üzerine Uygulama. *Ekonomik Yaklaşım*, 21(76), 93-118.
- Kepenek, Y. (2012). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kesbiç, C. Y., & Dündar, Ö. (2017). İşsizlik ve Suç Arasındaki İlişkiye Teorik Bir Bakış. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, 24(2), 327-348.
- Kurnaz, Ö. (2009). Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme İlişkisi 1987-2006 Dönemi. *Yüksek Lisans Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurnaz, Ö. (2009). Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme İlişkisi 1987-2006 Dönemi. *Yüksek Lisans Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lordoğlu, K., & Özkaplan, N. (2007). *Çalışma İktisadı* (3 b.). İstanbul: Der Yayınları.
- McConnell, C. R., Brue, S. L., & Macpherson, D. A. (2016). *Contemporary Labor Economics*. McGraw-Hill Education.
- Meçik, O., & Karabacak, M. (2011). Arıma Modelleri ile Enflasyon Tahminlemesi: Türkiye Örneği. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(22), 177-198.
- Meral, P. S. (2005). Enflasyonun Okuma Alışkanlığı Üzerindeki Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(19), 309-324.
- Olgun, N. (2012). 1980 Sonrası Türkiye’nin Enflasyon ve Büyüme İlişkisi: Ampirik Bir Uygulama. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, B. (2014). Gelişmekte Olan Ekonomilerde Enflasyonun Belirleyicileri: Dinamik Panel Veri Analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 33-53.
- Özdemir, S., Ersöz, H. Y., & Sarıoğlu, İ. (2006). *İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ’lerin Desteklenmesi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özdurak, T. S. (2015). *Hysteresis Makro İktisat*. İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları.

- Öztürk, S., Sözdemir, A., & Koçbulut, Ö. (2007). Türk Eximbank Programlarının Türkiye İhracatına Etkileri ve AB/DTÖ'ye Uygunluğu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*(2), 179-197.
- Parasız, İ. (2005). *Para, Banka ve Finansal Piyasalar* (8 b.). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Paya, M. (2001). *Makro İktisat* (2 b.). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Romer, D. (1993). The New Keynesian Synthesis. *Journal of Economic Perspectives*(7), 79-90.
- Saka, H. (1945). *Dış Ticaret ve Gümrük Politikası*. Ankara: Maarif Matbaası.
- Saraç, T. B. (2009). Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1988–2007). *Doktora Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıdoğan, E. (2006). Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saygılıoğlu, N., & Akçin, R. (2015). *Dış Ticaret ve Gümrük Teori-Mevzuat-Uygulama*. Ankara: Cem Web Ofset.
- Serin, N. (1971). *Kalkınma ve Dış Ticaret: Az Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden*. Ankara: AÜ SBF Yayınları .
- Seyidoğlu, H. (1996). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2011). *İktisat Bilimlerinin Temelleri* (2 b.). İstanbul: Güzem Can Yayınları .
- Sloman, J. (2004). *İktisat Makro*. (A. Çakmak, Çev.) İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Sohlman, A., & Turnham, D. (1994). What Can Developing Countries Learn from OECD Labour Market Programmes and Policies? *OECD Development Center Technical Paper*. Bürüksel: OECD.

- Şenol, C. (2007). Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Değerlendirme. *Gümrük Dünyası Dergisi*(54), 30-37.
- Şimşek, N. (1998). Fiyatlarının Konjonktürel Davranışına İlişkin Bir Araştırma, 1963-1995 Türkiye Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şişik, Ü. (1982). *Enflasyon Kuramında Gelişmeler ve Türkiye'de Enflasyon: 1962-1977*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Taban, S., & Şengür, M. (2014). Türkiye'de Ar-Ge ve Ekonomik Büyüme. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 355-376.
- TCMB. (2004). *Enflasyon*. Temmuz 7, 2019 tarihinde <http://www.tcmb.gov.tr: http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b62e1fb7-ebc1-4922-99dc-b3ba23320b9f/enflasyon.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-b62e1fb7-ebc1-4922-99dc-b3ba23320b9f-m5lk-1M> adresinden alındı
- TCMB. (2013). *Enflasyon ve Fiyat İstikrarı*. Temmuz 7, 2019 tarihinde https://www.tcmb.gov.tr: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba-m5lk8Dx adresinden alındı
- TCMB. (2019a). *Tüketici Fiyatları*. Temmuz 7, 2019 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatlari> adresinden alındı
- TCMB. (2019b). *Üretici Fiyatları*. Temmuz 8, 2019 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Uretici+Fiyatlari> adresinden alındı
- TÜİK. (2018). *Yıllara Göre Dış Ticaret*. Temmuz 9, 2019 tarihinde http://tuik.gov.tr: http://tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621 adresinden alındı
- Uçkan, B. (t.y.). Gelirler Politikası ve Sosyal Diyalog. *Çimento İşveren Dergisi*, 17-21.
- Ünsal, E. (2007). *İktisadi Büyüme*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Ünsal, M. E. (2013). *Makro İktisat* (8 b.). Ankara: İmaj Yayıncılık.

Varçın, R. (2004). *İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

World Bank. (2019). *DataBank*. Temmuz 9, 2019 tarihinde <https://databank.worldbank.org:https://databank.worldbank.org/home.aspx> adresinden alındı

Yavuz, A. (2012). *İşgücü, İstihdam ve Kriz Olgusu*. İstanbul : İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Yiğit, N. (2006). Enflasyon Hedeflenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zaim, S. (1981). *Çalışma Ekonomisi* (10 b.). İstanbul: Filiz Kitabevi.